

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Abbas BALCI

134001127

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ VE ETKİLERİ
1945-1960

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Ahmet EDİ

AĞRI-2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum ‘Türkiye’nin NATO’ya Giriş Süreci Ve Etkileri 1945-1960’ adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin iki yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

10.04.2017

Abbas BALCI

TEZ KABUL TUTANAĐI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Ahmet EDİ danışmanlığında, Abbas BALCI tarafından hazırlanan bu çalışma 10/04/2017 tarihinde aşğıdaki jüri tarafından. Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Ahmet EDİ

İmza:

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Figen ATABEY

İmza:

Jüri Üyesi Doç. Dr. Cengiz ATLI

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

10.04.2017

Doç. Dr. Faruk KAYA

Enstitü Müdürü

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ VE ETKİLERİ
1945-1960
Abbas BALCI
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet EDİ
2017, 159 Sayfa
Jüri: Yrd. Doç. Dr. Ahmet EDİ
Doç. Dr. Figen ATABEY
Doç. Dr. Cengiz ATLI

Dünya siyasi tarihinde önemli kırılmalara yol açan II. Dünya Savaşı, Türk dış politikasında da etkisi uzun yıllar devam edecek olan ittifak ve politik yönelimlere zemin hazırlamıştır. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bölgesel ve küresel belirsizlik ortamında Türk devlet adamlarının güvenlik arayışlarının bir sonucu olan NATO üyeliği, dönemin iktidar ve muhalefet kesimlerinin ittifakla benimsedikleri bir gelişme olmuştur. Soğuk Savaş’ın başlarından itibaren Türkiye’nin dış politikada yöneleceği temel eksen ve tercihlerin belirlenmesinde en önemli faktör olan NATO üyeliği, çalışmamızın odak noktasını oluşturmuştur. Bunun yanında, Demokrat Parti döneminde temel dış politik konularda yürütülen siyaset, Türkiye ve NATO arasındaki ittifak ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Türkiye’de liberal-rekabetçi demokrasinin kuruluş yıllarına denk gelen ve 1990’lı yıllara uzanan Türk dış politikasının esas parametrelerinin oluşmasına zemin hazırlayan bu dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için geniş bir kaynakça ile çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Sırasıyla İnönü ve Menderes hükümetlerinin NATO’ya üyelik ekseninde yürüttükleri dış politikanın Atatürk dönemi Türk dış politikasının temel ilkelerinden aşamalı olarak uzaklaştığı ve uluslararası antlaşmalar yoluyla da zaman zaman milli egemenlik ilkesinden tavizler verildiği görülmüştür. Bu koşullarda, dünyada sıcak savaşların yerini diplomasinin almaya başladığı 1950’li yıllar, Türkiye açısından da yeni dış politikanın taşlarının döşendiği bir dönem olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *II. Dünya Savaşı, Amerika, Türkiye, NATO (North Atlantic Treaty Organization), Türk Dış Politikası, Soğuk Savaş, Demokrat Parti*

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
TURKEY'S NATO ENTRY PROCESS AND IT'S IMPACTS
1945-1960
Abbas BALCI
Advisor: Assistant Professor Ahmet EDİ
2017, Page:159
Jury: Assistant Professor Ahmet EDİ
Assoc. Prof. Dr. Figen ATABEY
Assoc. Prof. Dr. Cengiz ATLI

The World War II, which has led to major breaks in the world history, has also paved the way for alliances and political orientations in Turkish Foreign Policy which will continue for many years. NATO membership as a result of the Turkish statesmen's security seeking in the setting of an emerging regional and global uncertainty during the post war period, has been a process that unanimously adopted by the government and the opposition groups. Since the beginning of the Cold War, NATO membership which was the most important factor in determining the basic axis and preferences in Turkey's foreign policy orientation has been the focal point of our work. In addition, the politics which had been carried out in the key foreign policy issues during the Democratic Party has been discussed in the context of the relations between Turkey and NATO. For a better understanding to this period that came up to the establishment years of the liberal-competitive democracy in Turkey and set the stage for the principles of Turkish foreign policy in the 1990s, various findings have been reached with an extensive bibliography. It was observed that respectively, the foreign policy carried out by the Inonu and Menderes governments in the axis of the NATO membership gradually moved from the basic foreign policy principles of Ataturk era and concessions were given occasionally from the national sovereignty through the international treaties. In these circumstances, the 1950s that diplomacy took place of the hot wars in the World, was the period that paved the way for a new foreign policy in terms of Turkey.

Key Words: *NATO (North Atlantic Treaty Organization), Turkish Foreign Policy, Cold War, Democratic Party*

ÖNSÖZ

Günümüzde, dünyanın çatışmalı bölgelerinden birini oluşturan Ortadoğu’da Türkiye’nin izlemiş olduğu politikanın aldığı biçim, büyük ölçüde NATO üyeliğinden ileri gelmektedir. Bu ön kabulden hareketle ifade edilecek olursa, 20. yüzyılın ortalarından itibaren dünyada yaşanan Soğuk Savaş sonucunda ortaya çıkan ve Türkiye’yi de içine alan bölgesel ve küresel ittifaklar uzun dönemli sonuçlar yaratmakla kalmayıp ülkeler arasında da kalıcı ilişki örüntüleri ve siyaset biçimleri oluşturmuştur. Türkiye özelinde bakıldığında ise dış politikada birçok defa ideallerin yerini zorunluluk ve küresel sorumlulukların alması tezimizin konusunu oluşturan NATO üyeliği ile alakalı bir durumdur. Bu bakımdan, Türkiye’nin NATO üyeliği salt küresel bir anlaşma olmayıp Türkiye’nin dış siyasetindeki temel yönelimleri olduğu kadar iç politikada da köklü ikilemlere yol açmıştır. Çalışmamızda ele aldığımız temel başlıklarla Demokrat Parti döneminde yürütülen dış politikanın temel açmazlarını çözümlemeye çalıştık.

Bu vesile ile tezimin her aşamasında, birikim ve tecrübesiyle beni her zaman destekleyen saygıdeğer danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet EDİ’ye, çalışmamda desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Figen ATABEY’e, Tez savunmama gelerek bizi şerefliendiren, bilgi ve birikimlerinden bizi esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Cengiz ATLI ’ya, değerli arkadaşlarım Dr. Resul Babaoğlu, Enser Yılmaz ve Dr. Şerif Demir’e, araştırmam süresince göstermiş oldukları incelik ve sabır için Milli Kütüphane ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nin personeline ve kendilerinden çalmış olduğum onca zamana rağmen hep yanımda olan eşim Canan Balcı ve çocuklarım Ali Ömer ile Zeynep Nil’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Abbas BALCI

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1945-1949 YILLARI ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Genel Durumu:	6
1.2. Türkiye- Sovyet Rusya İlişkileri	7
1.3. Postdam Konferansı ve Boğazlar Sorunu	16
1.4. Türkiye- ABD İlişkileri	19
1.4.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	19
1.4.2. II. Dünya Savaşı Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri	30
1.4.3. Truman Doktrini	37
1.4.4. Marshall Planı	42

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1949-1952 YILLARI ARASI NATO-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. NATO'nun Kuruluşu	48
2.2. NATO'nun Genel ve Askeri Yapısı	54
2.3. Türkiye'nin NATO'ya Giriş Denemeleri	56
2.3.1. CHP Döneminde NATO'ya Üyelik Girişimleri	57
2.3.2. Demokrat Parti Dönemi NATO'ya Giriş Denemeleri	62
2.4. NATO'ya Üyelik Yolunda Türkiye'nin Kore'ye Asker Göndermesi	64
2.5. Değişen ABD Politikası ve Türkiye'ye Karşı Yumuşama	72

2.6. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması	76
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1952-1960 YILLARI ARASI NATO-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.1. NATO İttifakı Çerçevesinde Batı İle Kurulan İlişkiler	84
3.2. Türkiye'nin NATO'ya Üyeliğinden Sonra Sovyet Rusya ile İlişkiler	94
3.3. NATO İttifakına Bir Tehdit unsuru Olarak Kıbrıs meselesi	96
3.4. Türkiye'nin NATO Üyeliği bağlamında Ortadoğu Politikası ve Bağdat Paktı	104
3.5. Türkiye'nin NATO Üyeliğinden Sonra Balkan Politikası ve Balkan İttifakı	118
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	123
ÖZGEÇMİŞ	141
EKLER	142

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	:Ankara Üniversitesi
BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	:Birleşmiş Milletler
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
CENTO	:Central Treaty Organization
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
Edt.	: Editörlüğünde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NATO	:North Atlantic Treaty Organization
P.	:Page
Yy.	: Yüzyıl
SBF	:Siyasal Bilgiler Fakültesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vol.	:Volume
s.	:Sayfa
s.s.	:Sayfa Sayısı
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Türkiye’de Cumhuriyetin ilan edilmesi, nüfus, kültür, idare, ekonomi ve siyaset gibi alanlarda olduğu kadar dış politikada da köklü değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Her ne kadar imparatorluktan Cumhuriyet’e geçişte radikal bir kopuş ya da tutarlı bir devamlılık mı olduğu konusunda akademik camiada süregelen tartışmalarda kesin bir yargıya varmak mümkün değilse de¹ genel anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasının Osmanlı geleneğiyle kıyaslandığında büyük farklar taşıdığı belirtilmektedir. Her şeyden önce, Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu geniş coğrafyadaki egemenliğini sürdürmek için ortaya koyduğu ve 18. yüzyıldan sonra terk edilen yayılmacı siyaset Cumhuriyet döneminde yürütülen dış politika ile hiçbir şekilde benzeşmemektedir². Osmanlı Padişahının aynı zamanda Halife unvanını taşıyor olmasından kaynaklanan ve zaman zaman sınırlarının dışındaki Müslümanları korumaya dönük dış politika, geleneğinin bir tezahürüydü. Atatürk dönemi dış politikasına bakıldığında ise daha çok ulus-devlet anlayışına dayanan ve yayılmacılığı yok sayan bir anlayışla karşılaşılmıştır. Bu politikanın temellerinin geniş ölçüde Milli Mücadele Dönemi’nde oluşmaya başladığı ileri sürülmektedir.

Milli Mücadele Dönemi’nde TBMM Hükümeti bir yandan Batı cephesinde Yunan işgaline karşı direnirken bir yandan da diplomatik destek arayışlarına girmiştir. Bu anlamda ilk olarak Fransa ile kurulan ilişkiler neticesinde önemli kazanımlar elde edilmiştir³. Bu diplomatik ilişkiler ileriki zamanlarda, hem Türk dış politikasının temel ilkelerinin oluşmasına olanak sağlamış hem de önemli ittifak ve antlaşmalara da zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal’in Sovyet lider Lenin’e gönderdiği mektupta emperyalizm karşıtı cümlelere yer vermesi, Türk dış

¹ Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Fatma Acun, “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Değişme ve Süreklilik”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, (Ekim 1999), ss.155-167.

² Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.5.

³ Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000*, XII Levha Yayınevi, İstanbul, 2010, s.211.

politikasının seyrini belirleyen “Yurtta sulh, cihanda sulh” parolasının bir işareti niteliğindedir⁴.

Fakat Mustafa Kemal’in Batı emperyalizmine karşı başlattığı kurtuluş mücadelesi hiçbir şekilde Batı değerlerine karşı başlatılmış bir mücadele değildir. Bu bakımdan Batı medeniyetinin ürettiği siyaset sistemi ve ekonomi politiği yeni Türkiye Cumhuriyetinin de kabul ettiği devlet düzenini oluşturmuştur⁵.

Öte yandan, Türk dış politikasının belirlenmesinde karşıt rol oynayan iki etmenden daha söz etmek gerekir. Bu etmenler, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını hazırlayan Sevr Barış Antlaşması ve savaşın ardından büyük devletlerle imzalanan Lozan Barış Antlaşmalarıdır. Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti için kurucu belge niteliği taşıması açısından bu antlaşmada yer alan maddelerin ortaya koymuş olduğu hükümler Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş tarihinden itibaren Türk Hükümetleri için dış politikadaki temel esasları oluşturmuştur⁶. Yeni dış politikanın en somut halini Türk-Yunan ilişkilerinde görebilmek mümkündür. Osmanlı Devleti’nden kalan iki ülke arasındaki sorunlar Lozan Konferansı ve sonrasında halledildikten sonra başlayan yeni dönem (1930’dan sonra) iki ülke için dostluk ilişkilerine kapı aralamıştır⁷.

Atatürk’ün ölümünden sonra cumhurbaşkanlığına seçilen İnönü’nün benimsediği dış politika, hem Atatürk döneminden büyük izler taşımıştır. İnönü döneminin ilk yıllarında patlak veren II. Dünya Savaşı, bu politikanın somut bir şekilde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Savaşın hemen başlarında İngiltere ve Fransa ile imzalanan üçlü ittifak antlaşmasıyla Türk devlet adamları, sınırlarının güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır⁸. Bu açıdan değerlendirildiğinde, İnönü dönemi dış politikası Atatürk dönemi ile kıyaslandığında temel paradigmlar açısından farklılık

⁴ A. Şemsutdinov-Y.A. Bagirov, *Bir Karagün Dostluğu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, Bilim Yayınları, İstanbul, (t.y.), s.9.

⁵ A. Haluk Ülman-Oral Sander, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Temel Etkenler II (1923-1968)”, *A.Ü. SBF Dergisi*, C. 23, No. 3, Eylül 1968, ss. 241-273.

⁶ Bülent Şener, “Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye’nin Güvenlik Endişesini Anlamak Üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/5(Spring 2014), p. 1835-1837.

⁷ Melek Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (Edt.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 1919-1980, s.325. ayrıca Bkz. Damla Demiröz, *Savaşın Barışa Giden Yolu: Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

⁸ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s.76.

göstererek geleneksel Osmanlı denge siyasetine daha yakın bir görünüm arz ettiği söylenmektedir. Statükonun korunması ve sınırların güvenliği açısından II. Abdülhamid dönemi ile benzerlikler gösteren bu dönemin en karakteristik özelliği, revizyonist siyasete duyulan uzaklıktır⁹. Bu politika sayesinde Türkiye’yi savaşın dışında tutmayı başaran İnönü, Nazi Almanyası ve Müttefikler arasında Deringil’in ifadesiyle “*tam bir denge siyaseti*” uygulayarak II. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkilerinden sıyrılabilmiştir¹⁰.

II. Dünya Savaşı’nın Almanyası’nın yenilgisiyle sonuçlanması, demokratik değerleri savunan Batılı ülkelerin yenedünya siyasetine yön vermelerine yol açmıştır. Türk dış politikasının Batı ekseninde yol alması için önemli etkenlerden biri olan duruma ek olarak Sovyet Rusya’nın savaşın sonlarından itibaren Türkiye’ye yönelik başlattığı revizyonist siyaset de Türkiye’nin dış politikasında önemli etkiler bırakmıştır. Türk tarih yazımında çok partili siyasal sisteme geçişin temel argümanları olarak kabul edilen bu gelişmeler, İnönü dönemini anlamada kilit rol oynamıştır¹¹. Savaş sonrası dönemin küresel siyasetini belirleyecek olan Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın ilk adımını oluşturan San Francisco Konferansı’nın¹² İnönü’nün katılma kararı almasında sözü edilen gelişmelerin büyük bir payı vardır¹³. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türk dış politikasının savaş sonrasında biçimlenişi Demokrat Parti iktidarında da devam etmiştir.

Görüldüğü gibi, Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla beraber Türk dış politikasının Batılı demokratik değerler yönünde evrilmesinde etkili olan temel faktörler ulusal güvenlik ve çıkarlar şeklinde sıralanabilir¹⁴. Ancak ulusal çıkarlar doğrultusunda biçimlenen dış politikanın, Kore Savaşı’na asker gönderme ve NATO’ya üyelik aşamasından sonra ülke egemenliğini ilgilendiren temel konularda

⁹ Selim Deringil, “Aspects of Continuity in Turkish Foreign Policy: Abdülhamid II and İsmet İnönü” *International Journal of Turkish Studies*, Vol.4, (1987), s.40.

¹⁰ Selim Deringil, “The Preservation of Turkey’s Neutrality During the Second World War: 1940”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 1 (Jan., 1982), pp. 30-52.

¹¹ Pelin Ünsal, “*Türk Tarih Yazımında Çok Partili Hayata Geçiş (1945-1950)*” Cumhuriyet döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, TTK, Ankara, 2011, ss.893-909.

¹² Birleşmiş Milletler Örgütü’nün kurulması ile sonuçlanan ve ABD’de düzenlenen uluslararası konferans (25-26 Nisan 1945).

¹³ George W. Liebmann, *Diplomacy Between the Wars, Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, I.B. Tauris, London&New York, 2008, s.184.

¹⁴ Cenk Saraçoğlu, “Türk Dış Politikasının Tarih Yazımında Soğuk Savaş ve Türkiye-SSCB İlişkileri”, *Praksis*, s.17, (Kış 2007), ss.57-68.

dışa bağlanma şeklinde somutlaşan çeşitli olumsuzlukları doğurduğu da bilinmektedir. Bu süreçte, ABD'nin başını çektiği NATO ile Türkiye arasında sayısız askeri antlaşmalar imzalanmış ve Türkiye'de, Demokrat Partili yıllarda iyice olgunlaşmaya başlayan bu süreç, bölgesel sorunlar başta olmak üzere Türk dış politikasını yürüten diplomatları birçok defa idealler ile çıkarlar arasında sonu olmayan ikilemlere düşürmüştür.

Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecini ele alan çalışmamızda, ağırlıklı olarak Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasının genel seyri üzerinde durulmuştur. Bilindiği gibi, bu dönemde Ortadoğu, Balkanlar ve Kıbrıs gibi başlıklar, ülke gündemini olduğu kadar dünya kamuoyunu da derinden etkileyen gelişmelere yol açmıştır. Türk devlet adamlarının anılan konularda yürüttükleri politikanın temel argüman ve motivasyonları çalışmanın başlıkları arasındadır.

Türk dış politikasının tarih yazımında üzerinde durulan bir dönem olan Demokrat Partili yıllar gerek Türkiye'nin NATO'ya üyeliği gerekse de iç politik gelişmeler açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu süreçte Türk dış politikasının yürütülmesinde NATO'ya üyelik sürecinin ne ölçüde etkili olduğu ya da dış politikadaki temel konularda Türkiye'yi harekete geçiren milli çıkarlar olgusunun NATO üyeliği ile hangi düzeyde örtüştüğü gibi hususlar çalışmamızın ayırıcı yönünü teşkil etmiştir.

Bu çerçevede, tezin ilk bölümünde II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin genel durumu ve dış politikayı ilgilendiren temel konular ele alınmıştır. Ayrıca bu bölüm Türkiye'nin değişen dünya şartlarında güvenlik şemsiyesi arama gerekçelerini ortaya koymuştur. NATO'nun kuruluşu ve Türkiye'nin bu örgüte üye olmak için başlattığı girişimler üzerinde durulan ikinci bölümde, Türk dış politikasının İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminden Demokrat Partili yıllara kadar bariz bir devamlılık gösterdiği tespit edilmiştir. NATO'ya üyelik başvuruları, Kore'ye asker gönderme süreci gibi konular incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde 1950'li yıllarda Türk dış politikasında yoğun bir gündem teşkil eden Ortadoğu, Kıbrıs ve Batı ülkeleri ile olan ilişkiler NATO üyeliği çerçevesinde ele alınmıştır.

Dönemi ele alan oldukça zengin bir literatür olduğundan, temel konularda bu eserlerden yararlanılmıştır. Öte yandan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Aydın Tarihi, dönemin süreli yayınları, hatırat türü eserler, konu ile ilgili başvuru eserleri, TBMM tutanakları ve YÖK Tez Merkezinin veri tabanında yer alan akademik tezler çalışmamızda kullanılan temel kaynaklardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1945-1949 YILLARI ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Genel Durumu

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı, 1945 yılında sona ermiş ve savaş sonrası dünyada yeni dengeler oluşmaya başlamıştır. Türkiye bu dengeler içerisinde 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile bir ittifak anlaşması imzalayarak savaşı başlamadan önce Batılılarla ittifak yapmıştır. Türkiye, Batılılarla bu ittifak antlaşmasını savaşa girmeyi göze alarak imzalamıştır¹⁵. Bu antlaşma Ankara'da, Türkiye'nin başvekili ile İngiltere ve Fransa büyükelçileri arasında merasimle imzalanmıştır¹⁶. Bu ittifak antlaşması 12 Mayıs 1939 ve 23 Haziran 1939 tarihlerindeki Türk-İngiliz-Fransız deklarasyonlarının maddelerine dayanılarak yapılmış olsa da daha çok deklarasyonun bazı maddelerini daha fazla netleştirme özelliğini taşımıştır. Deklarasyon gereği eğer Türkiye, bir Avrupa devletinin saldırısına uğrar ise İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye yardım etmesi öngörülmüştür. Ancak Türk Hükümeti, bir Avrupa gücünün saldırısına hedef olur ise Batılı devletlere benzer garantiler vermeyi kabul etmemiştir. Bu durumda İngiltere ve Fransa'nın bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması hâlinde, Türkiye'nin iyi niyetli tarafsızlık içinde kalması öngörülmüştür. İttifak Antlaşmasına Balkanlar bölgesi de dâhil edilmiştir, İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler sebebiyle savaşa katılırlarsa Türkiye'nin de bahse konu devletlere yardımda bulunması öngörülmüştür¹⁷. Yani bu ittifak anlaşmalarına göre Türkiye'nin her ne kadar fiili olarak savaşa katılma durumu olmasa da Türkiye müttefiklerine yardım etmeyi taahhüt etmiştir.

İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain, Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan antlaşma ile ilgili olarak antlaşmanın imzalandığı 19 Ekim 1939 tarihinde Avam Kamarası'nda şunları söylemiştir: *"12 Mayıs'ta beyan ettiğim veçhile Türkiye, İngiltere ve Fransa hükümetleri uzun vadeli bir karşılıklı yardım antlaşması*

¹⁵ Figen Atabey, *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 100.

¹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ekim 1939.

¹⁷ Figen Atabey, *Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939)*, *History Studies*, Volume 7 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim GÜLER, Mart 2015, s.37.

akdine karar vermişlerdi... Son defa cereyan eden müzakereler neticesinde anlaşma üç taraflı bir ittifak haline getirilmişti”¹⁸. Fakat Türkiye, her ne kadar yüzünü Batı devletlerine çevirmişse de II. Dünya Savaşı’nda tarafsızlık politikası izleyerek savaş dışı kalmayı tercih etmiştir.

Türkiye savaş dışı kalarak dünyada yaşanan sıkıntılardan sıyrılamamıştır. Aksine hem uyguladığı tarafsızlık politikası ile savaş dışı kalmasından dolayı uluslararası bir yalnızlığa bürünmüş hem de savaşın doğurduğu maddi manevi tüm sıkıntıları hissetmiştir.

1.2. Türkiye- Sovyet Rusya İlişkileri

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de, savaş koşulları yaşanmıştır. Sovyet Rusya tarafından sürekli tehdit altında tutulan Türkiye, savaş bittiği hâlde 600 bin kişilik ordusunu terhis edememiş ve silâh altında tutmak mecburiyetinde kalmıştır. 1946 bütçesinin neredeyse yarısı bu kalabalık ordunun harekâta hazır hâlde tutulmasına harcanmıştır¹⁹. Savunmaya yönelik bu yüksek askerî harcamaların bir sonucu olarak hükümet, yatırım yapacak ya da ülkeyi sanayileştirecek maddi imkânlardan mahrum kalmıştı²⁰. Vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını bile karşılayacak ekonomik gücü bulamayan hükümet, çeşitli kesintilere gitmek zorunda kalmıştır. Yeni vergiler koymuş (Varlık Vergisi ve yenilenen biçimiyle Ayniyat Vergisi) ve zorunlu çalışma uygulamaları başlatmıştır (madenlerde, demiryollarında). Bu yasaların uygulanma biçimlerinin yanında da kimi zaman keyfi uygulanmaları, vatandaşın devlete olan güvenini zedelemiştir²¹. Bunun sonucunda savaşın sonuna gelindiğinde kurucu kadrolar arasındaki siyasi ittifak, ciddi bir biçimde bozulmuştur²². Nitekim bu görüş ayrılıkları ve ittifak arasındaki çatlakları, ileride çok partili siyasi hayata geçilmesi ile beraber iktidar-muhalefet tartışmalarına dönüşmüştür.

¹⁸ Şükrü Sina Gürel, *Türk Dış Politikası (1919-1945)*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İletişim Yayınları, s. 534.

¹⁹ II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan savaş ekonomisi için toparlayıcı bir çalışma için bkz. Kemal Arı, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, (20-22 Ekim 1997, İstanbul), Genkur. Bsm. Ankara, 1998, ss.447-458.

²⁰ Mustafa Ekincikli, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, Ankara, 2002, s.127.

²¹ Bkz. Murat Metinsoy, *II. Dünya Savaşı’nda Türkiye, Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

²² Feroz, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınevi, 2010 İstanbul s. 27.

Savaş sırasında ABD öncülüğünde Batılı Devletler, dünya barışını sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler çatısı altında bir ittifak sistemi kurmuşlardır. Devletlerin bu ittifakı savaş sonrasında da sürdürmek istemeleri, Sovyetler Birliği'nin de bu kuruluşa kurucu üye hatta daimi üye olması, o dönemde Sovyetler'in, ABD ve Batı devletleri ile aralarında ciddi sorunlar bulunmaması gibi nedenler kuzey komşusunun güvenlik tehdidi karşısında Türkiye'nin, Batılı devletlerin desteğini almasını güçleştirmiştir. Çünkü olası bir Sovyet Rusya-Türkiye çatışması durumunda ne ABD'nin ne de Batı devletlerinin o dönemde büyük ortaklarını hoşnutsuz edecek kararlara imza atmayacakları bilinmekteydi. Nitekim Türkiye, savaşın sonlarında Mihver Devletlere savaş ilan ederek asli üyeleri arasına girmeyi hak kazandığı Birleşmiş Milletler teşkilatının kurulması için 25 Nisan 1945 tarihinde toplanan San Francisco Konferansı'nda uluslararası yalnızlığı önemli ölçüde hissedecektir. Konferansta kurulması kararlaştırılan oluşum esas olarak savaşı kazanan devletlerin bir teşkilatı olduğu ve savaş sonrası dünyasını bu devletlerin çıkar ve isteklerine göre yürüteceği için, savaş sırasında çatışmaya katılmaktan dikkatle kaçınan Türkiye, bu çekimserliğinin olumsuz etkilerini görmekten ciddi endişe duymuştur²³.

Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı bu kadar tedirgin olması, yani korkusunun gerçeklik boyutu konusunda farklı görüşler vardır. Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda genellikle iki farklı görüşle karşılaşmaktadır. Birinci görüşe göre; Türkiye, 7 Haziran 1945 tarihinde, Moskova'da gerçekleşen Molotov-Sarper görüşmesinde Sovyetlerin 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Dostluk Antlaşması'nın yenilenmesi için Türkiye'nin doğusundan toprak ve Boğazlardan üs talep ettiğini ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesinin gündeme getirildiğini söylemiştir²⁴. Türkiye'nin doğusundan Sovyet Rusya'nın istediği topraklar Kars ve Ardahan illeri olmuştur²⁵. Bu görüşü savunanlar, Türkiye'nin bu konuyu özellikle ABD'nin desteğini almak için sonuna kadar

²³ Mehmet Gönübol, vd. Kolektif Eser, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 205.

²⁴ Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, sayı:11, s.266.

²⁵ Rıfki Salim Burçak, "On Yılın Anıları 1950-1960", Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998, s.109.

kullandığını iddia etmişlerdir²⁶. Yani burada Türkiye'nin durumu abartarak kendi lehine kullanmaya çalıştığı, Rusların toprak talebinde ciddi olmadıkları, durumu pazarlık aracı olarak kullanmaya çalıştığı dile getirilmiştir. Bu yoruma göre Molotov-Sarper görüşmesinde, gündeme getirilen isteklerin Türkiye açısından vahametinden çok daha büyük bir olaya dönüştürülmüştür²⁷. Öte yandan Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik toprak ve üs taleplerinin resmi bir kanalla iletilmediği konusundaki tartışmalarda sis bulutu günümüzde de varlığını sürdürmektedir²⁸.

ABD'nin ilk aşamada Türkiye'nin, bir Sovyet Rusya tehdidi altında olduğu fikrini pek ciddiye almadığı bu görüşü doğrulamıştır. Bu döneme ait ABD resmi belgelerinde, Türkiye'de alarmı gerektirecek bir durum olmadığı belirtilmiştir²⁹. ABD'nin Molotov-Sarper görüşmesini dostça nitelemesi üzerine Türkiye, Sovyet Rusya karşısında yeterince sert tavır almadığını düşündüğü ABD'yi tehlikenin büyüklüğüne ikna etmeye çalışmıştır³⁰.

Diğer bir görüş ise, Türkiye'nin korkularının normal ve Sovyet Rusya'nın istek ve tehditlerinde gayet ciddi olduğudur. Sovyet Rusya Hükümeti, Türkiye üzerindeki emellerini 1939 yılında Moskova'ya giden Türk heyetine açıklamıştır. Zaten savaş devam ederken Türkiye'ye karşı sergilediği tutum savaş sonrası Türkiye'nin karşısına birtakım isteklerle çıkacağının da göstergesiydi. Nitekim Yalta Konferansı'ndan sonra 19 Mart 1945 tarihinde, Sovyet Rusya Hükümeti, Türkiye'ye bir nota vermiştir. Verildiği andan itibaren Türkiye'nin dış politika tutumu üzerinde büyük etkiler yaratan bu notada, Sovyet Rusya Hükümetinin, süresi 7 Kasım 1945 tarihinde bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını yenilemek istemediği bildirilmektedir. Buna sebep olarak da bu antlaşmanın II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun bulunmadığı ve ciddi surette geliştirilmeye muhtaç olduğu belirtilmiştir³¹. Bu olaydan hemen

²⁶ Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s.72

²⁷Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, 1919-1980 İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.502.

²⁸ Bkz. Erel Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No:26, Ankara, 2000.

²⁹Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1977, s. 337.

³⁰ Aysegül Sever, ABD'nin ilk tepkisini ve Türkiye'nin ikna girişimlerini anlatırken İngiltere'nin de ABD'yi sertleşmeye teşvik ettiğini vurgulamaktadır. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.24-25.

³¹ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.206.

sonra Haziran 1945'te Sovyet Rusya Dışışleri Bakanı Molotov ile Türkiye'nin Sovyet Rusya Büyükelçisi Selim Sarper arasında önemli bir görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Sovyet Rusya, Türkiye'den Boğazların ortaklaşa kontrolü ve askerî üs ile Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesi gibi isteklerde bulunmuştur. Kabul edilemez bu istekler bundan sonraki süreçte Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerini derinden etkilemiştir.

Gerek Sovyet Rusya notası gerekse Molotov-Sarper görüşmeleri Türkiye üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Sovyet Rusya'nın isteklerine tepki olarak 4 Aralık 1945 tarihinde İstanbul'da büyük bir miting düzenlenmiştir. Miting sonrası Rusça kitap satan kitapçıları ve Tan gazetesi basılarak matbaası tahrip edilmiştir. Bu hadise, Türk toplumunda gelişmekte olan anti-Sovyet duygularını ortaya koymuştu³². Gerek halk gerekse siyasetçiler tarafından büyük tepki alan bu gelişmenin Türkiye dışında aynı etkiyi yarattığı söylenemez. Çünkü Türkiye'nin medet umduğu ABD hâlen savaş sonu düzeni Sovyet Rusya ile kurabileceğini ve bu ülke ile Türkiye için sürtüşmenin gereksiz olacağını düşünürken, Batılı devletler ise Sovyet Rusya'nın asıl yayılma hedeflerini halen anlamamıştır. Nitekim 10 Şubat 1945 tarihinde yedinci oturumu yapılan, İngiltere adına Başbakan Winston Churchill, ABD adına Başkan Roosevelt'in katıldığı Yalta Konferansı'nda Sovyet Rusya lideri Stalin, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin günün şartlarına uymadığını, tarihe karışmış olan Milletler Cemiyeti döneminde hazırlandığını ve değiştirilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir³³. Churchill ve Roosevelt tarafından da kabul edilen bu sorunun, Yalta Konferansı sonrasında Londra'da yapılacak müttefik dışışleri bakanları toplantısında ele alınmasına ve Sovyetler 'in tekliflerini yazılı olarak sunmasına karar verilmiştir³⁴.

Kısacası yapılan bu görüşmeler sonucunda, Sovyet Rusya özellikle Boğazlar meselesinin tekrar gündeme getirilmesi fikrini müttefiklerine kabul ettirmiştir. Daha da önemlisi, bundan sonraki süreçte yapılacak değişiklikler, Sovyet Rusya-Türkiye

³² Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s.174.

³³ Necdet Ekinci, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Genel Türk Tarihi Dergisi*, c.9, Ankara, 2002, s.669.

³⁴ İsmail Köse, "Yalta Ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015; (19), s.250.

ikili görüşmelerine bırakılmıştır³⁵. Süreçte Sovyet Rusya, Türkiye'ye karşı tehditkâr yaklaşımlarla isteklerini kabul ettirmeye çalışmıştır.

Baskın Oran bu süreci değerlendirirken şu ifadelerle başvurmuştur: “Sovyet baskısının açıkça başlamış sayılabileceği en geç tarih 7 Haziran 1945 Molotov-Sarper görüşmesidir. Oysa ABD’nin Türkiye’yi desteklediğinin ilk belirtisi olan Missouri’nin gelişi 5 Nisan 1946’dır. Bu 10 aylık süre içinde Türkiye tamamen kendi başına ve başarıyla direnmiştir”³⁶.

II. Dünya Savaşı’nın başladığı yıllarda Türkiye’nin üzerinde güçlü baskılar vardı. Bu dönemde Türkiye, bir taraftan hızla yayılan Alman tehlikesi karşısında mücadele ederken, diğer taraftan da Sovyet Rusya tehdidi ile karşılaşmıştır. Özellikle savaşın başladığı yıllarda Türkiye’nin hem Alman hem de Sovyet Rusya saldırılarına karşı aynı anda maruz kalma tedirginliği vardır. Türkiye *Polonya Sendromu*³⁷ olarak bilinen bu sıkıntıdan Almanya’nın Sovyet Rusya’ya saldırması ve daha sonra 18 Haziran 1941 tarihinde Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanması ile kurtulmuştur³⁸.

Türkiye’nin bu dönemde Almanya ile müttefik olması, savaş döneminde rahat bir politika yürütmesine yetmemiştir. Çünkü Türkiye’nin Sovyet Rusya ile yaşadığı sıkıntılar vardır. Özellikle 19 Mart 1945 tarihinde Stalin döneminde Sovyetlerden aldığı notadan sonra yaşadığı yalnızlık ve tedirginlik Türkiye’yi farklı çıkar yolları aramaya sevk etmiştir. Türkiye’nin bu dönemde karşısında ondan daha güçlü, savaştan kazançlı çıkmış ve Batılı devletlerin Türkiye’ye karşı politikalarında müsaade ettiği bir devlet olan Sovyet Rusya vardır. Bu sebeple Türkiye, bir taraftan uygun bir anlaşma zemini aramaya yönelirken diğer taraftan da Batılı Devletlerin kurdukları bütün askeri ve siyasal kuruluşlara üye olmayı görev saymıştır. Stalin döneminde had safhaya varan gerginlik kısa süre sonra Sovyet lider Stalin’in ölümünden sonra ciddi manada azalmıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye- Sovyet

³⁵ Bu konuda alınan kararlar için bkz. *Tahran, Yalta ve Postdam Konferansları*, (Çev.) Fahri Yazıcı, Sinan Yayınları, Ankara 1972, ss.65-79.

³⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.496.

³⁷ Polonya Sendromu, uluslararası ilişkiler literatüründe iki ateş arasında kalma durumudur. II. Dünya Savaşı’nda Batıda Balkanları ele geçiren Naziler ve Doğu komşusu SSCB arasında kalan Türkiye’nin en büyük endişelerinden biri olmuştur. Bkz. <http://www.serenti.org/ikinci-dunya-savasinda-turkiyenin-dis-politikasi/ert>: 27.02.2017.

³⁸ Mücahit, Özçelik, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 29 Yıl: 2010/2, s.259.

Rusya arasında yaşanan sıkıntılar o kadar büyüktü ki bir Sovyet Rusya- Türkiye savaşı çıkması kimseyi şaşırtmazdı. Nitekim hatırlanacağı üzere Yalta Konferansında üç büyükler, savaş sonu düzenle ilgili çoğu konuda anlaşmışlardır. Hatta İngiltere ve ABD temsilcileri Sovyet lider Stalin'in Montreux Sözleşmesinin yenilenmesi isteğini bile daha önce bahsettiğimiz gibi gayet masum ve mantıklı bir istek olarak görüp kabul etmişlerdir. Fakat Yalta Konferansı'ndan kısa bir süre sonra Sovyetlerin ciddi bir şekilde tutum değiştirdiğini gözlemlemekteyiz. Bu tutum değişikliğinin bir ispatı da 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye verdiği notadır.

Ankara Hükümeti Mart 1945'te aldığı Sovyet notasından sonra, gerek uluslararası yalnızlık psikolojisinden gerekse Sovyet Rusya'nın inkâr edilemez gücünden dolayı verdiği cevabi notada, gayet ılımlı mesajlar vermiştir. Türkiye 4 Nisan 1945 tarihinde Sovyet Rusya'ya verdiği notada, süresi dolmak üzere olan 17 Aralık 1925 antlaşması yerine her iki ülkenin de bugünkü çıkarlarına daha uygun ve ciddi değişiklikleri kapsayan yeni bir antlaşma yapılması yolundaki Sovyet isteklerinin uygun görüldüğünü ve bu amaçla yapılacak tekliflerin büyük bir titizlik ve iyi niyetle inceleneceğini bildirmiştir³⁹.

Türkiye'nin Sovyet Rusya notasına verdiği ılımlı ve yapıcı notadan sonra kuzey komşusunun niyetinin ne olduğunu beklemeye başlamıştır. Çünkü Türkiye'nin amacı, anlaşma zeminini bulmaktır. Fakat çok geçmeden Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlık haklarının bir kısmından vazgeçmeden Sovyet Rusya ile anlaşmanın neredeyse imkânsız olduğunu anlayacaktır. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile 7 Haziran 1945 tarihinde yaptığı görüşmede Sarper'e, eğer Sovyetler Birliği ile anlaşmak istiyorsa, Türkiye'nin Sovyetlerin şu isteklerini kabul etmesi gerektiğini söylemiştir:

- 1- 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine bazı düzeltmeler yapılması;
- 2- Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulması ve bunu sağlamak için de Sovyetler Birliği'ne Boğazlarda deniz ve kara üslerinin verilmesi;

³⁹ *Ayın Tarihi*, No:137, Nisan 1945, s.63.

3-Boğazlar rejimini tespit eden Montreux Sözleşmesinde yapılması gerekli değişiklikler konusunda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir prensip mutabakatına varılması⁴⁰.

Bu konu hakkında yaptığımız araştırmada, Mehmet Gönlübol'un kaynakçamızda gösterdiğimiz "Olaylarla Türk Dış Politikası" adlı eserinde, Sovyet Rusya istekleri yukarıda sıraladığımız şekilde verilirken, Feridun Cemal Erkin'in yine kaynakçamızda belirttiğimiz "Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi" kitabında ise Sovyetler Birliği lehine bazı düzeltmeler yapılması şeklinde değil de, Sovyet Rusya'nın Türk-Sovyet sınırındaki Kars ve Ardahan vilayetlerini topraklarına katmayı istediklerini gözlemlemekteyiz⁴¹.

Bu istekler karşısında Selim Sarper, Ankara Hükümetinin Mart 1921 Moskova Antlaşması ile tespit edilen Türk-Sovyet sınırının değiştirilmesine ve Boğazlarda Sovyetler Birliği'ne üs verilmesine razı olamayacağını söylemiştir. Çok taraflı bir akit olan Montreux Sözleşmesi'nin yalnız Türkiye ile Sovyetler Birliğini değil, bütün taraf devletleri ilgilendirdiğini, bu yüzden onların görüşlerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir⁴².

Sovyetlerin bu istekleri karşısında gerek Türk kamuoyunun gerekse TBMM'nin tepkisi çok sert olmuştur. Mecliste bu konu hakkında hararetli konuşmalar yapılmıştır. Meclisteki en etkili konuşmayı, Kurtuluş Savaşı'nın Doğu Cephesi Komutanı, Kazım Karabekir yapmıştır. Karabekir Paşa, 20 Aralık 1945'te TBMM Kürsüsünde şöyle hitap etmiştir: *"Kars Yaylasına hâkim olmak demek Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Keza Kars Yaylasına hâkimiyet, Dicle ve Fırat boyunca Akdeniz ve Basra Körfezine inen yolların tepesine inmek demektir. Kars Yaylası, oralara inecek olan büyük seli tutacak olan biricik settir. Boğazlar, milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidirler ki Kars Yaylası milli belkemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz. Eğer Ruslar yer istemede ısrar ederlerse, hiç şüphe yok ki, dövüşeceğiz"*⁴³.

⁴⁰ Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.207.

⁴¹ Feridun Cemal Erkin, *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s.253.

⁴² Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.207.

⁴³ Kazım Karabekir Paşa'nın konuşmasının tam metni için bk. *Aydın Tarihi*, No: 145, Aralık 1946, s. 83-89. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20. 12. 1945, Dönem: VII, C. 20, Toplantı:8, Birleşim 15, s.259.

Karabekir Paşa'nın konuşması da hem siyasilere hem de Türk milletinin bu konudaki kararlı tavırlarını açıkça göstermiştir. Bu krizin ortaya çıkmasının en önemli nedeni şüphesiz ki Sovyet Rusya'nın uyguladığı yayılmacı politikadır ve Türkiye bu krizle yaklaşık bir yıl boyunca tek başına mücadele etmiştir. ABD'nin ve diğer Batılı devletlerin farkına vararak Sovyet Rusya'yı bırakıp Türkiye'yi desteklemeye başlaması biraz zaman almıştır. Bu sorunlar Türkiye'nin halkıyla, meclisiyle ve basını ile bir kenetlenme içine girmesine ortam hazırlamıştır. Nitekim bu krizin aşılmasında da en önemli etken hiç şüphesiz bu kenetlenme olmuştur.

Molotov-Sarper görüşmeleri ile ilgili Baskın Oran'ın tespitine de bu bölümde değinmek gerekir. Oran: *“SSCB, 1921 konusunu bir pazarlık olarak öne sürmekle Türkiye karşısında bir taktik hatası yapmıştı. Asıl derdi, kendisi açısından Boğazlarda güvenliğin sağlanmasıydı. Ama toprak isteklerini gündeme getirerek Boğazlar konusundaki isteklerden çok daha fazla tepki yarattı ve Türkiye'nin ABD'ye yaklaşmasında önemli bir etki yaptı”*⁴⁴. Bu dönemde Sovyet Rusya, toprak isteklerini Ermeni Diasporasına da aşılamıştır. Sovyet Rusya'nın Ermenileri kullanmasının en önemli amacı hiç şüphesiz ki Ermeniler üzerinden ABD'nin desteğini almaktır.

Oran'ın da bahsettiği gibi Sovyetlerin asıl amacı Boğazlarda üs almak iken Türkiye'den toprak da talep etmesi hem Türkiye'den aldığı tepkinin dozunu arttırmış hem de uluslararası alanda taraftar bulmasını zorlaştırmıştır. Hâlbuki sadece Boğazlar sorunu ile alakalı masaya otursaydı belki de isteklerini dünya kamuoyuna kabul ettirmesi muhtemeldi.

Türk-Sovyet ilişkilerindeki bu gergin durum, 1946 yılının sonlarına kadar devam etmiştir. Sovyetlerin 7 Ağustos 1946 tarihinde Türk hükümetine verdiği yeni notalar durumu tam bir buhrana dönüştürmüştür. Sovyet Rusya, bu notalarda, Türkiye'nin savaş yıllarında Boğazlarla ilgili sahip olduğu yetkilerini kötüye kullandığını, Müttefiklerin savaş gemilerine geçiş vermezken, Mihver'in (Almanya ve müttefiklerinin) savaş gemilerine geçiş verdiğini belirtiyordu ki bunun Türk yetkililerinin görüşüne göre hakikat ile ilgisi yoktu⁴⁵.

⁴⁴ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.502.

⁴⁵ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2000, s.74.

Sovyet Rusya'nın II. Dünya Savaşı yıllarından örneklerle yazdığı ve çoğu gerçek dışı olan bu notaya⁴⁶ karşı Türk Hükümeti de, bu tezleri tek tek çürütecek şekilde bir cevabi nota ile⁴⁷ karşılık vermiştir. Verilen bu uzun cevabi nota da gösteriyor ki Türkiye'nin komşusu Sovyet Rusya'ya ihanet etmediği gibi, başka devletlerin de Boğazları Sovyet Rusya aleyhinde kullanmasına izin vermemiştir. Türkiye'nin tüm pozitif tutumuna ve Sovyet Rusya'nın notalarında ortaya attıkları tezleri tek tek çürütmesine rağmen Sovyet Rusya, Türkiye'ye nota vermeye devam etmiştir. Türkiye'nin Eylül 1946'da bir Sovyet Rusya notası daha aldığını görmekteyiz. Bu notanın içeriğinde kısaca şu konulara değinilmektedir: Sovyet Rusya, Türkiye'nin Boğazları ortak savunma fikrini kabul etmemesi eleştirilmektedir. Sovyet Rusya, Karadeniz'e yaklaşık 2100 km uzunluğunda bir sınırının olduğunu ve Boğazların ortak savunulmaması halinde ise sınır güvenliğini tehlikede gördüğünü ve ortak savunmayla Türkiye'nin hâkimiyetinin zedelenmeyeceğini dile getirmektedir⁴⁸. Sovyetlerin bu notayla Türkiye'ye güven vermeye çalıştığını söyleyebiliriz.

1945-1946 yıllarında dozunu arttırarak devam eden Sovyet Rusya tehdidi karşısında uluslararası alanda yaşadığı yalnızlığın da etkisiyle Türkiye çok zor bir dönemden geçmiştir.

Türkiye'nin, Sovyet Rusya'ya karşı bu zor dönemde birtakım savunma tedbirleri alması gerekmiştir. Sovyet Rusya'nın özellikle Doğu Anadolu'dan toprak istemesi Türkiye'nin bu bölgeyi savunmasını gerekli kılmıştır. Bunun için 1946 tarihinde bölge askeri açıdan teftiş edilerek savunma taktikleri üzerinde durulmuş ve Gürcü Boğazı'nın hemen yanındaki Yumaklı (Bar) Köyü, Akbaba (Şipek) Köyü, Taşbaşı (Gazeris) Köylerinin bulunduğu alana savunma için eski Türklerin de özellikle Orta Asya da kullandığı Korugan tarzında savunma binaları yapmıştır⁴⁹.

Bir taraftan savunma tedbirleri uygulayan Türkiye diğer bir yandan da Sovyetlere ve tüm dünyaya kendini müdafaaya azimli olduğunu göstermiştir. Ama Türkiye'nin kararlı duruşuna rağmen Sovyet Rusya'nın baskılarına devam etmesi,

⁴⁶Bknz. *Ayın Tarihi*, Ağustos 1946, No:153, s.72-74.

⁴⁷Bknz. *Ayın Tarihi*, Ağustos 1946, No:153, s.76-83.

⁴⁸ Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında...* s. 88-89.

⁴⁹ Ahmet Edi, Nurdan Güler, "II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidine Karşı Doğu Anadolu'da Savunma Tedbirleri", *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 12-14 Ekim 2016, Ağrı, 2016, s.42.

bölgede dengelerin bozulacağını ve menfaatlerinin zarar göreceğini anlayan ABD ve İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Süreci başından beri takip eden ABD ve İngiltere 9 Ekim 1946 tarihinde Sovyet Rusya'ya birer nota vererek Sovyet Rusya'nın taleplerinin kabul edilemez olduğunu ve Türkiye'nin Boğazların savunulması hususunda tek sorumlu kalması gerektiğini bildirerek Rusya'nın daha ileri gitmemesini istemişlerdir⁵⁰.

ABD ve İngiltere'nin geç de olsa Sovyet Rusya'ya verdikleri bu nota Türkiye için büyük bir moral kaynağı olmuştur. Büyük müttefiklerinin Türkiye'yi destekleyen mesajı şüphesiz daha rahat hareket etmesini sağlamıştır. Öyle ki Türkiye, 18 Ekim 1946 tarihinde Sovyet Rusya'ya verdiği son notada, Sovyet Rusya'nın ileri sürdüğü yeni iddiaları hukuki delilleriyle son defa çürüttükten sonra⁵¹ Boğazların savunulmasıyla ilgili görüşlerinde kısaca, Boğazların ortak savunulmasının mümkün olmadığını, bunun bağımsızlığını zedeleyeceğini, Boğazlardan geçiş meselesinin bütün sahildevletleriyle hazırlanmış kaidelere göre devam etmesi gerektiğini, herhangi bir saldırı durumunda kendini koruma hakkının istiklâli gereği olduğuna ve Türkiye tarafından Boğazların ortak savunulmasını kabul etmek demek hâkimiyetinin başka bir devletle paylaşmakla aynı anlama geldiğini bildirerek⁵² Ruslara son cevabını vermiştir.

1.3. Postdam Konferansı ve Boğazlar Sorunu

Bu konferans; İngiltere ve ABD'nin, Sovyet Rusya ile savaş sonu mutabakatını gerçekleştirmek için yapılmış girişimlerden biridir. Bu konferans 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin'de gerçekleştirilmiştir. Postdam Konferansındaki gündem maddelerinin en önemlilerinden biri, Türk Boğazlarının durumu olmuştur⁵³. Bu konferansta ayrıca Alman sınırları, Polonya'nın geleceği, Uzakdoğu'daki savaş ve savaş tazminatı gibi meseleler de görüşülmüştür.

Bu konferans döneminde ülkelerin liderlerine baktığımızda bazı değişiklikler olmuştur. Bu dönemde ABD'nin başkanı artık Franklin D. Roosevelt'tir, onun

⁵⁰ H.N. Howard, 'Some Recent Developments in the Problem of the Turkish Straits 1945-1946', The Department of State Bulletin, XVI/395 (1947), s. 149.

⁵¹ Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında...*, s.90.

⁵² *Ayın Tarihi*, Eylül 1946, No:154, s.100-105.

⁵³ Postdam Konferansı'nda Türkiye için bkz. Harry S. Truman, *Memoirs*, Vol. I, Double day and Company, New York, 1955, ss. 413-416, 424-426, 451; Tahran Yalta ve Postdam Konferansları, ss. 244-247, 269, 381.

ölümü üzerine başkanlığa Harry S. Truman geçmiştir. Konferans devam ederken İngiliz idarecileri de değişmiş, Temmuz 1945'te İngiltere de yapılan seçimler sonucu Winston Churchill ve Robert Anthony Eden yerlerini Clement Richard Attlee ve Ernest Bevin'e bırakmışlardır⁵⁴. Boğazlar meselesi bu konferansta daha çok resmi olmayan görüşmelerde, yemeklerde gündeme gelmiştir. 18 Temmuz gecesi yapılan görüşmede Stalin, Churchill'e Türkiye-Sovyet Rusya arasında bir ittifakın, aralarındaki anlaşmazlıkların çözülmesi ile mümkün olacağını, fakat Türkiye'nin Kars ve Ardahan'ı SSCB'ye geri vermeyi ve Montreux'u tartışmayı kabul etmediğini söylemiştir. 23 Temmuz günü başka bir görüşmede, Stalin Churchill'e dönüp "*Eğer Marmara'da bize tahkim edilmiş bir pozisyon vermeniz mümkün değilse, o zaman Dedeağaç'ta bir üs alamaz mıyız?*" diye sorarak Boğazların denetimi konusunda niyetlerini açıkça belirtmişlerdir⁵⁵. Churchill, Sovyet Rusya isteklerini, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne zarar gelmemesi şartıyla kabul etmiştir ancak yapılacak değişikliklerin çok taraflı düzeyde olması gerektiğini özellikle belirtmiştir. Buna rağmen Sovyet Rusya, konferansa yazılı bir metin sunarak taleplerini açıkça belirtmiş, Churchill ise üs isteğinin kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir⁵⁶. Postdam Konferansı sonrasında kabul edilen protokolün 16. maddesinde, üç devletin Montreux'un o dönemin koşullarına yanıt vermediği için değiştirilmesi gerektiği konusunda fikir birliğine vardıklarını açıkladılar. Ancak ortak bir karara ulaşamamıştır. Bunun üzerine konunun, her bir devletin Türkiye ile doğrudan görüşmeleri yoluyla ele alınması kararlaştırılmıştır⁵⁷.

İngiltere'nin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumaya çalışan bir politika güttüğünü gözlemlemekteyiz. Fakat aynı hassasiyeti ABD tarafından o dönemde görememekteyiz. Nitekim Truman, toprak verme meselesinin Türklerle Rusların oturup kendi aralarında halletmeleri gereken bir sorun olduğunu düşünmüştür.

Sonuç olarak Montreux'un nasıl değiştirileceği hakkında bir anlaşmaya varılmadan meselenin Londra'da yapılacak olan Dışişleri Bakanları toplantısına bırakılmasına ve her üç devletin bu konudaki görüşlerini Türkiye'ye bildirmelerine

⁵⁴ Haluk Ülman, *Türk- Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s.60.

⁵⁵ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.503.

⁵⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.503.

⁵⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.503.

karar verilmiştir⁵⁸. Önceden de bahsettiğimiz gibi ABD'nin Boğazlar hakkındaki politikasının Postdam Konferansından sonra değişmeye başladığını gözlemleyebilmekteyiz. Örneğin Başkan Truman'ın konferans sonrası yaptığı bir konuşmasında, bütün milletlerin birden fazla memleketten geçen nehir ve su yolları üzerinde eşit haklara sahip olmalarını isterken, yalnız Türk toprakları içinde bulunan Türk Boğazlarını diğer milletlerarası su yollarının dışında bırakmıştır⁵⁹.

ABD, Postamda alınan karara istinaden Boğazlarla ilgili düşüncelerini Türkiye'ye 2 Kasım 1945 tarihinde bir nota ile iletmıştır. Notada kısaca, Montreux sözleşmesinin dönemin koşullarına göre tekrar düzenlenebilmesi için milletlerarası bir konferansın toplanması gerekliliği ve ABD'nin de bu konferansa katılmaktan memnuniyet duyacağını belirtmiştir. ABD, Montreux rejiminde kısacası şu değişikliklerin yapılmasını teklif etmiştir:

1. Boğazlar her zaman bütün milletlerin gemilerine açık olmalıdır,
2. Boğazlar her zaman Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin doğrudan geçişine açık olmalıdır.
3. Barış zamanında ortak bir kararla tespit edilecek sınır ve tonaj dışında Boğazlar, Karadeniz'de sahili olmayan devletlerin savaş gemilerine, Birleşmiş Milletler otoritesi altında hareket etmemeleri halinde kapalı tutulmalıdır.
4. Montreux rejiminde Milletler Cemiyeti yerine Birleşmiş Milletler getirilmeli ve Japonya sözleşmeden çıkarılmalıdır⁶⁰.

Daha sonra İngilizler de yayınladıkları bir muhtıradan, ABD söylemlerine katıldıklarını fakat Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesinin aceleyle getirilmemesinden yana olduklarını dile getirmişlerdir.

Yukarıdaki ABD notasını incelediğimizde; ABD, Sovyet Rusya'nın Boğazlarda üs istemesi konusuna değinmeden genel olarak Boğazlardan geçiş konusunda Boğazlara kıyaslı olan devletlere geniş yetkiler verilmesini kabul

⁵⁸Yusuf Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.51.

⁵⁹Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.205.

⁶⁰Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına ...*, s.52.

etmektedir. Ayrıca ABD'nin Boğazların statüsünde köklü değişiklikler yapılması fikrine uzak olduğunu da söyleyebiliriz.

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, 5 Aralık 1945 tarihinde bir basın toplantısı düzenlemiş ve bu toplantıda, Türk Hükümeti'nin ABD'nin teklifini bir müzakere temeli kabul ettiğini, Montreux rejimini yenileme konferansında ABD'nin yer almasını arzudan çok bir zaruret olarak telakki ettiğini söylemiştir⁶¹. Başbakan'ın bu söylemlerindeki asıl amaç, Boğazlar meselesini ABD'ye isnat ettirip Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü için Sovyet Rusya'ya karşı ABD'nin desteğini sağlamaya çalışmaktır.

1.4. Türkiye- ABD İlişkileri

1.4.1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Türk-ABD ilişkilerinin tarihsel kökenine baktığımızda resmi anlamda ilişkilerin çok da uzak tarihlere gitmediğini söyleyebiliriz. Bununla beraber ilişkilerin 1830 yılında başlamasına rağmen II. Dünya Savaşı sonrasına kadar çok yoğun bir şekilde gerçekleşmediğini de gözlemleyebilmekteyiz. Türk-ABD ilişkilerinde milat sayılabilecek olay ise çoğu tarihçinin üzerinde uzlaştığı, Türkiye'nin eski Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin, 5 Nisan 1946 tarihinde, dünyanın en büyük gemilerinden biri olan Missouri zırhlısıyla Türkiye'ye gönderilmesi olmuştur. Nitekim ABD'nin bu jesti uzun bir dönem Türk basınına meşgul edecektir ve halk tarafından da coşku ile karşılanmıştır⁶².

Bağımsızlığını kazandığı 1783 yılından, II. Dünya Savaşı'na kadarki ABD'nin dış politikasını iki devreye ayırmak mümkündür:

1. 1783 yılından 1898 yılına kadarki devrede ABD yöneticilerinin çalışmaları, kendi kıtaları üzerinde, Avrupa devletlerinin nüfuz ve baskısından uzak, kuvvetli bir birlik kurmak gayesinde olmuştur.

2. Bu devrede ise yani 1898-1939 yılları arasında, ABD dünya siyaset arenasında büyük ve kuvvetli bir devlet olarak belirmiştir. Bu devrede, ABD idarecileri Birleşik Devletlerin gelişme ve güvenliğinin

⁶¹Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.213.

⁶²Cüneyt Akalın, "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.3, (2003), ss.1-13.

artık yalnız kendi ülkesi üzerinde sağlanamayacağını anlamışlar ve gözlerini dışarıya çevirmeye başlamışlardır. ABD'nin Pasifik Denizi ile Karayip bölgesinde toprak edinmesi, Latin Amerika devletleriyle sıkı siyasi ve iktisadi bağlar kurması, Uzak Doğuda söz sahibi olmak istemesi hep bu dönem içindedir⁶³.

ABD yöneticileri, gerek kendini diğer kıtalardan soyutlamaya çalıştığı birinci dönemde gerekse dünyaya açılarak topraklarını genişlettiği ikinci dönemde kendini milletlerarası meselelerden uzak tutmaya çalışmıştır. Bunun en somut örneği hiç şüphe yoktur ki I. Dünya Savaşı başladığı yıllarda savaş dışı kalmasıdır. Fakat savaş dışı kalmak ABD çıkarlarını olumsuz etkileyince savaşa katılmak 1917 yılında kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmıştır⁶⁴.

6 Nisan 1917 tarihinde ABD'nin Almanya'ya savaş ilanı, Almanya'nın müttefiki olarak savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki diplomatik ilişkileri de etkilemiş, Almanya'nın yoğun baskısı sonucunda Osmanlı hükümeti 20 Nisan 1917 tarihinde ABD ile siyasi ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. Fakat buna rağmen ABD hükümeti Osmanlı'nın ABD'ye karşı tutumu değişebilir düşüncesiyle Amerikan Kongresi üyelerinin karşıt görüşlerine rağmen Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemiştir⁶⁵. I. Dünya Savaşı'nda ABD ile savaşa girilmesene bile iki ülke arasında 1830 yılında başlayan resmi ilişkiler 1917 yılında kesintiye uğramıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, 1783 yılında bağımsızlığını kazanan ABD ile Türkiye arasında ilk dönemlerde yoğun bir ticari veya diplomatik ilişki yaşanmamıştır. Bunun nedenlerine baktığımızda; ABD'nin kuruluş yıllarında kıta dışı açılıma sıcak bakmaması, ABD'nin bağlı kalmaya çalıştığı Monroe Doktrini, ABD'de süregelen iç savaş, ülkelerin birbirine çok uzak olması, ulaşım ağının çok yaygın olmaması ve tabi ki Osmanlı Devleti'nin kendi içinde yaşadığı sıkıntılar olarak sıralayabiliriz. Tüm bu olumsuzluklara rağmen ABD ile Osmanlı Devleti arasında ki ilk resmi münasebet, Osmanlı'nın yararına sayılamayacak bir ticaret antlaşması olan, 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyrüsefer

⁶³ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.3.

⁶⁴ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.6.

⁶⁵ Nuri Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkiler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s.4.

Antlaşmasıdır⁶⁶. Anlaşmanın önemli özelliklerinden biri ABD'nin Osmanlı Devleti için savaş gemileri yapmayı kabul etmesidir. Ayrıca bu anlaşma hükümleri gereği taraflar ticaret, tabiiyet ve suçluların iadesi gibi konularda da mutabık olmuşlardı⁶⁷. Bu antlaşmanın maddelerine bakıldığında, birinci maddesi ABD gemileri ve ABD tüccarlarına *en ziyade müsaadeye mazhar millet*' hakkını tanıyor, dördüncü maddesi de Osmanlı ülkesindeki Amerikalılara kapitülasyon hakkı veriyordu⁶⁸. Bu ilk resmi münasebetten önce Osmanlı'nın ABD ile tanışması ise Osmanlı toprağı olan Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i kapsayan Mağrib⁶⁹ bölgesinde gerçekleşmiştir. Gerek bu bölgenin başkent İstanbul'dan uzak olması, gerekse bu bölge yöneticileri ile Osmanlı merkezi yönetimi arasında çok sıkı bir bağlantı olmaması, bu ilk karşılaşmanın ardından ikili ilişkilerde hızlı bir siyasileşme sürecinin başlamasını engelledi⁷⁰. Ama yine de bu antlaşmanın, iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin hacmini arttırdığı kolaylıkla ileri sürülebilir⁷¹. Böylelikle İlk ABD gemisi de 1797 yılında İzmir Limanı'nda görülmüştür⁷². Özetle ticaret amacıyla başlayan iki ülke arasındaki münasebetlerin Amerikalıların bölgedeki önemli limanlarda konsolosluklar açması ile siyasi bir boyut kazanmaya başladığı söylenebilir⁷³.

Aslında ticaretle başlayan Türk-ABD ilişkilerinin yönlendiricisi, temel girişimcisi ABD'dir diyebiliriz. Bu girişimlerde bulunan ABD'nin de asıl amacı, daha önce de bahsedildiği gibi Pazar alanını genişletmek, misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak ve ticaret hacmini genişletmektir. Osmanlı Devleti açısından ise ABD'ye yakınlaşma fikrinin asıl nedeni, son yıllarda Avrupa devletlerinin siyasi baskısından bunalan Osmanlı Devleti'nin özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaştırdığı kendisine dost bir devlet bulma arayışları içinde ABD'ye dost gözüyle bakmasıdır⁷⁴. Bir tarafta dinamik, genç ve sürekli gücüne güç katan ABD, diğer tarafta ise yaşlanmış, dağılma sürecine girmiş, iç ve dış birçok sorunla mücadele eden Osmanlı

⁶⁶Türkkaya Ataöv, *Amerika NATO ve Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s.152.

⁶⁷ H. Gülşen Doğramacı, *Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri*(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)Ankara,1998.

⁶⁸Ataöv, *Amerika NATO ve Türkiye*, s.152.

⁶⁹Arapça 'da 'Batı' anlamına gelen 'Garb' kelimesinden türetilen Mağrib, gün batısını ifade etmek için kullanılmaktadır.

⁷⁰ Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara,2001, s.33.

⁷¹ Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, s.66.

⁷² Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkiler*, s.1.

⁷³Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin...*, s.34.

⁷⁴Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin...*, s.24.

İmparatorluğu. Ticaretin dışında ABD, dünyanın birçok yerinde yoğun olarak misyonerlik faaliyetleri de yürütmekteydi. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'na misyonerlik faaliyetleri kapsamında girmeye çalışan Amerikalıların ilk amacı, Müslüman olan Osmanlı İmparatorluğu vatandaşlarını Hristiyanlaştırmaktı. Bunun mümkün olmayacağını kısa sürede anlayan Amerikalılar bu sefer politika değiştirerek Türkiye'nin içinde yaşayan Hristiyan vatandaşlarımızın koruyuculuğunu yapmaya çalışacaklardır. Bunun en somut örneği ise Osmanlı vatandaşı olan Ermenileri korumak ve kayırmak için yaptıkları çalışmalardır.

Misyonerlik faaliyetleri kapsamında özellikle İstanbul ve Doğu Anadolu'da yoğun çalışmalar yapan ABD, bu amaç kapsamında birçok okul açmıştır⁷⁵. İlk başlarda ne Osmanlı hükümetini ne de Müslüman ve gayrimüslim halkı rahatsız etmeyen Misyoner faaliyetleri, 1830'ların ortalarından itibaren ikili ilişkileri etkileyen önemli bir sorun haline gelmiştir. Bunun nedeni ise, Amerikan misyonerlerinin belli kentlerle yetinmeyip ülkenin her tarafında Protestanlığı yaymaya çalışmalarıydı⁷⁶. Bu misyonerlik faaliyetlerinin yayılmasını etkileyen önemli bir faktörde şüphesiz ki ABD'nin açtığı okullar ve kiliselerdi. Nitekim ABD, bu yayılma politikasında başarılı olmuştur ve ülkenin her tarafına açtığı bu okullar ve kiliseler sayesinde Türkiye'de hem misyonerlik faaliyetlerini yürütmüştür hem de Türkiye'ye kültürünü yaymayı başarmıştır.

1830 yılında resmi olarak başlayan Türk-ABD siyasi ilişkileri 1917 yılına kadar yoğun olarak olmasa da zaman zaman kesintiler yaşayarak devam etmiş fakat I. Dünya Savaşı'nda 1917 yılında ABD'nin İttifak Devletlerinin yanında yani Osmanlı Devleti'nin karşısında savaşa girmesi ile resmi olarak kesilmiştir. Bu dönemdeki ilişkiler daha önce de bahsedildiği gibi genel olarak deniz yolları üzerinden yürütülen ticari faaliyetler, açılan okullar ve kiliseler üzerinden de misyonerlik faaliyetleri şeklinde cereyan etmiştir.

19. yüzyılda Osmanlı-ABD ilişkilerine bakıldığında, gündemi meşgul eden temel konular önceki yüzyıldan kalan sorunlardı. Özellikle Ermeni olayları ile ilgili iki ülke arasında meydana gelen gerginliğin izleri henüz silinmemişti. Osmanlı

⁷⁵ Bu dönemde American Board of Commissioners for Foreign Missions adlı kuruluşun Osmanlı topraklarındaki eğitim faaliyetleri konusunda bkz. Gülbadi Alan, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, TTK, Ankara, 2008.

⁷⁶ Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin...*, s.190.

Devleti'nde rahatça çalışmalarına izin verilmeyen, ülkeye kitap sokmaları dâhi yasaklanan misyonerlerin şikâyetleri devam etmekte ve bu misyonerlerin Osmanlı vatandaşlığından çıkmalarına izin verilmediğinden dolayı, istemelerine rağmen ABD vatandaşlığına geçemeyen kişilerin sayıları giderek artmaktaydı. Özellikle Doğu Anadolu ve birçok Osmanlı bölgesinden binlerce kişi ABD'ye göç etmek için sıraya giriyor fakat Osmanlı yönetiminin çıkardığı engellerden dolayı amaçlarına ulaşamıyorlardı⁷⁷. Bu dönemde daha önce askıya alınmış olan meşrutiyetin II. Abdulhamid tarafından tekrar ilan edilmesi, iki ülke arasındaki havayı yumuşatmıştır. Nitekim bu dönemde daha önce misyonerlere uygulanan katı uygulamalardan vazgeçilmiş ve çalışmaları önündeki engeller kaldırılmaya başlanmıştır. Bu yumuşama ülkeler arasındaki siyasi havayı da etkilemiştir.

1900'lü yılların başındaki ekonomik ilişkileri en fazla meşgul eden konu ise Chester Demiryolu Projesi'dir. Normal şartlarda ABD'nin, Monroe Doktrini ile belirlediği geleneksel politikasından bu proje ile ayrıldığını gözlemlemekteyiz. Bu dönemde gerek ABD Başkanı William Howard Taft gerekse Dışişleri Bakanı Philander Knox, dış ülkelerdeki madencilik ve demiryolu yapımı konularında Amerikan girişimlerini desteklemişlerdir. 1900 yılında Ermeni olayları ile ilgili tazminat almak için İstanbul'a gelen Albay Colby M. Chester, Anadolu'da ulaşım imtiyazı almanın karlı bir yatırım olacağı izlenimi edinmiştir. Ancak bölgedeki İngiliz ve Alman rekabeti, projesini bir süre askıya almasına neden olmuştur⁷⁸.

Chester projesi, Sivas'tan başlayarak Harput, Ergani, Diyarbakır, Musul, Kerkük ve Süleymaniye'ye uzanan ve tali hatlarla Samsun, Halep ve Van'a ulaşan bir demiryolu ağının yapılmasını öngörüyordu. 2000 kilometrelik bu ağın maliyeti yaklaşık 100 milyon dolar civarında idi. Chester, inşaat karşılığında hattın her iki yanından, 20'şer kilometreye uzanan bir alan içerisindeki madenlerin işletim hakkını 99 yıllığına elde edecekti⁷⁹. Yani toplamda 40 kilometrelik bir alanda bilinen veya sonradan bulunacak olan petrol dâhil tüm madenlerin işletim hakkı proje yürütücüsü şirkete bırakılmıştır⁸⁰.

⁷⁷ Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin...*, s.375.

⁷⁸ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.3.

⁷⁹ Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin...*, s.379.

⁸⁰ Bige Sukan Yavuz, Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 24, Kasım 1999-2003 s.530.

Bu projeyi gerçekleştirmek için Chester ve ortakları, 1909 yılında Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi (Ottoman-American Development Company) isminde güçlü bir şirket kurarak projenin onaylanması için Bab-ı âli üzerinde baskılarını arttırmışlardır⁸¹.

Chester'in 1900 yılında başlayan çalışmaları 1923 yılına kadar sürekli sekteye uğrayarak devam etmiş fakat sonuçta proje gerçekleşmemiştir. Hatta Milli Mücadele yıllarında ABD'li yetkililer ile TBMM hükümeti arasında bir protokol imzalanmış olmasına rağmen TBMM hükümeti 18 Aralık 1923 tarihinde, çıkan sorunlardan dolayı anlaşmayı fesih ettiğini duyurmuştur⁸². Bu projenin önündeki engellere bakıldığında sürekli farklı durumların ortaya çıktığını görmekteyiz. 1909 yılına kadarki en büyük engeller, İngiliz ve Alman rekabeti iken daha sonraları ABD'li başka bir yatırımcı olan Glasgow ile rekabet oluşacaktı. Glasgow'un sermaye yetersizliğinden dolayı aradan çekilmesinden sonra bu sefer Osmanlı'daki yönetim boşluğu karşılına sorun olarak çıkmıştır. Sonuç olarak araya I. Dünya savaşının girmesi ile sonuçsuz kalacak olan bu projeden sonra Amerika, Osmanlı İmparatorluğuna yönelik geleneksel politikasına geri dönmüştür.⁸³

1917 yılına gelindiğinde, yani ABD'nin İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmesiyle Türk-Amerikan ilişkileri boyut değiştirmiştir. ABD'nin Almanya'nın karşısında savaşa girmesiyle doğal olarak Osmanlı-ABD diplomatik ilişkileri de kesilmiştir.

Bu dönemde ABD Başkanı Wilson'un savaşa girmesinin en önemli nedeni, Almanya'nın savaşı kazanması durumunda menfaatlerinin zarar görecektir. Bu arada Wilson, 1918 Ocak ayında 14 maddelik bir program ilan etmiş ve halkına, imzalanacak olan barışın ilhaksız olacağını duyurmuştur. Fakat ABD'nin bu topraklardan çekilmesinden sonra bu sefer Osmanlı'daki yönetim boşluğu karşılına sorun olarak çıkacaktır. Öte yandan, Lozan Konferansı'nda Türk delegasyonunun Musul sorunu gibi bazı netameli konularda ABD'nin desteğini sağlamak suretiyle İngiltere karşısında elini güçlendirmek için Chester Projesi önemli bir koz olarak görülmüştür. Ancak bahse konu olan proje siyasal birtakım anlaşmazlıklar ve ticari

⁸¹ Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin...* s.379.

⁸² Yavuz, *Fransız Arşiv Belgelerinin...* , s.552.

⁸³ Chester Projesi'nin içeriği ve uygulanma koşulları için bkz. Yahya Sezai Tezel, "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist Miydi? Chester Ayrıcalığı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.25, S.4, (1970), ss.287-318.

kaygılar neticesinde başarıyla sonuçlanmamıştır ve tazminatsız bir barış olacağına, hukuk kurallarının siyasi endişelerden üstün tutulacağına söz vermiştir. Wilson İlkeleri olarak bilinen bu ilkelerin 12. Maddesi Osmanlı İmparatorluğunun geleceği ile ilgiliydi. Bu maddeye göre; İmparatorluğun Türkler ile meskûn bölgelerinin egemenlik ve güvenliği sağlanmalı, buna karşılık imparatorluk içindeki diğer milletlere varlığını korumak ve geliştirmek imkânı verilmeliydi. Yine aynı maddede, Boğazların bütün milletlerin ticaret gemilerine devamlı olarak açık bulundurulması hükmü yer alıyordu⁸⁴. Kısacası 12. maddede üç unsur bulunmaktaydı: Osmanlı'nın Türk olan kısımlarının egemenliği, azınlıklara özerklik verilmesi ve Çanakkale Boğazı'nın, daimi olarak, bütün devletlerin gemilerine açık olması⁸⁵. Aslında Başkan Wilson'un yayınladığı ilkelerdeki temel amacın, yine Amerikan menfaatleri olduğu söylenebilir. Sonuç olarak ABD bu ilkeler ile küçük devletlere bağımsızlık imkânı vermeye çalışıyor fakat bu bölgelerde ileride kurulacak devletleri de kendi pazarı olarak kullanma hakkını kendinde görecektir. Nitekim ABD bu politikada nispeten başarılı olmuştur.

Sonuç olarak ABD, Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'na Osmanlı Devleti hakkında yukarıda belirttiğimiz politika ile girmiştir. Ayrıca Paris Barış Konferansı'na katılmak üzere Paris'e giden başkan Wilson'a Amerikan Dışişleri Bakanlığı uzmanları tarafından 1919 Ocak ayında hazırlanan bir muhtıradan, İstanbul ve Boğazlar bölgesinde Midye-Enez hattından Sakarya nehrine kadar uzanacak ve Milletler Cemiyeti Misakı hükümlerine göre milletlerarası statü altına konulacak bir devlet kurulması, Boğazların ve Marmara Denizi'nin devamlı olarak bütün devletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulması, Orta Anadolu'da bir Türk, Doğu Anadolu'da da bir Ermeni devleti oluşturarak Ermenilerin, büyük bir devletin mandası altına konulması tavsiye edilmekteydi. Fakat Başkan Woodrow Wilson, ABD Kongresi'nin bu kararları tasdik etmeyeceğinden çekindiği için bu tavsiyelere uymamıştır. Nihayetinde, konferanstaki Amerikan Heyeti, Osmanlı ile yapılacak barış anlaşmasının hazırlığına katılmamıştır⁸⁶.

⁸⁴Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.7.

⁸⁵ Fahir Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler İçinde*, Haz. Berna Türkoğlu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.287.

⁸⁶ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.8.

Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'nin ilgisini çeken diğer bir gelişme ise sömürgecilik konusu idi. Konferansta, Alman sömürgelerinin paylaşılması konusu sıkıntı yaratmıştır. Sömürgeler gündeme gelince Osmanlı sömürgelerinin paylaşımı da özellikle Orta Doğu toprakları, ön plana çıkmıştır. Özellikle İngiltere ile Fransa arasında ciddi tartışmalar sürerken Güney Afrika Başbakanı olan Jan Christian Smutts'un önerdiği *Manda Sistemi* ortamı yumuşattı ve sömürgeciliğin yeni bir uygulaması olarak kabul edildi⁸⁷. Nitekim bu tarihten sonra manda ve mandaterlik sistemi terimleri siyasal gündemde çok sık yer bulacaktır. Aslında mandaterlik terimi dünyada yeni olmasına rağmen yüzyıllardır süregelen sömürgecilikten çok farkı olmadığı söylenebilir⁸⁸. Bu sistemde, büyük devletler bağımsızlık hakkı verdikleri küçük ve kendini yönetme kabiliyetinden uzak devletlerin kendilerine yetecek güce kavuşana dek koruyuculuğunu üstleneceklerdi fakat aynı zamanda zenginliklerine ortak olma hakkını kendilerinde bulmuşlardır.

Manda fikri, Türkiye'nin Kurtuluş Mücadelesi verdiği sıralarda Türkiye'de sıklıkla dile gelmiştir. Özellikle Amerikan Mandasını isteyen Milli Mücadeleciler de yok değildi. Öyle ki Erzurum ve Sivas Kongrelerinde gündemimizi meşgul etmesine rağmen M. Kemal'in ve arkadaşlarının kabul etmemesi üzerine bu olay gündemden düşmüştür⁸⁹.

Milli Mücadele yıllarında Türkiye toprakları üzerinde birer Ermeni ve Kürt devletleri kurulması gerektiğine inanan Wilson'un ABD'de yapılan seçimleri kaybetmesi ve yerine geçen Harding'in artık Amerika'nın kabuğuna çekilmesi gerektiğini Avrupa'nın iç sorunları ile ilgilenmeyeceğini beyan etmesi bu dönemde yöneticilerimize bir nebze de olsa rahat nefes alma imkânı vermiştir⁹⁰.

Lozan Barış Konferansı'na, daha önce de belirttiğimiz gibi Amerika direkt olarak katılmamıştır çünkü I. Dünya Savaşı'nda Amerika ile Osmanlı Devleti birbirlerine savaş açmamışlardır ve savaşmamışlardır. Kurtuluş mücadelemiz devam ettiği dönemde Cumhuriyet'in ilanından sonra iki ülke arasında elçilikler atanmıştır. Aslında Amerika'nın, Lozan'a direkt olarak katılmamasının ana nedeni olarak

⁸⁷ Armaoğlu, *Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri*, s.288.

⁸⁸ Selçuk Duman, "Sömürgecilik, Mandaterlik, Himaye Demokratikleşme ve İngiliz emperyalizmini Ulaştığı Noktalar", *Kıbrıs Türk STAD*, S.4, (Mart 2010), s.8.

⁸⁹ Oğuz Aytepe, "Milli Mücadele'de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, (Kasım 1999-2003), ss.475-486.

⁹⁰ Doğramacı, *Demokrat Parti Dönemi...*, s.2

ABD'nin görüşmeler sırasında sorumluluk almaktan kaçınması gösterebilir. Zaten yeni Başkanın dış siyasetinin bu yönde olduğunu gözlemleyebilmekteyiz. Bununla beraber ABD, konferans sırasında görüşlerini, İngiltere, İtalya ve Fransa aracılığı ile bildirmiş ve konferansta gözlemci bulundurmıştır⁹¹.

ABD Hükümeti, Lozan Konferansı'na gönderdiği iki gözlemciden iki konu hakkında azami dikkat etmelerini istemiştir. Birinci konu, kapitülasyonların korunması ve Amerikan eğitim ve din kurumlarına çalışma bağımsızlığı tanınması, ikinci konu ise barış zamanında bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkı verilmesi olmuştur. Lozan'da, Boğazlar konusunda Amerika'nın isteğine yakın bir madde çıkmış olmasına rağmen, kapitülasyonlar konusunda Türklerin istediği olmuş ve Osmanlı döneminde yabancı devletlere verilen ayrıcalıkların hepsi tarihe karışmıştır⁹². Bununla beraber Lozan'a katılan ABD temsilcileri, iki devlet arasında 1917 yılında kesilen normal münasebetleri yeniden kurmak amacıyla 6 Ağustos 1923 tarihinde Türkiye ile Lozan Barış Antlaşması'na benzer bir antlaşma imzalayarak yeni Türk devletinin sınırlarını ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir⁹³. Fakat bu antlaşma Amerikan Senatosu tarafından Ermeni Meselesini dikkate almaması ve kapitülasyonlardan ödün vermesi münasebetiyle ret edilmiştir. Bu genel Antlaşma, "Türk-Amerikan Lozan Antlaşması" diye de anılır⁹⁴.

Lozan Konferansı sırasında, Türk-Amerikan temsilcileri arasında bir yakınlaşmadan söz etmek mümkündür. Bu yakınlaşmayı daha çok isteyen taraf Türk yetkilileridir. Bunun nedeni Ankara Hükümetinin, İngiltere ve Fransa'ya karşı bir denge aramak şeklinde yorumlamak mümkündür. Nitekim Ankara hükümetinin daha önce bahsedilen ancak yarım kalan Doğu Anadolu Demiryolları İhalesi'ni Amerika'ya bırakmak için antlaşma imzalaması bu tezin en somut örneklerindendir. Siyasi ilişkilerin resmiyete tam olarak kavuşması ve elçiliklerin atanmasını sağlayan gelişme ise 17 Şubat 1927 tarihinde gerçekleşecektir. Bu tarihte Amerikalı Büyükelçi Mark Lambert Bristol ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras arasında

⁹¹ Doğramacı, *Demokrat Parti Dönemi...*, s.2.

⁹² Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.10.

⁹³ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.10.

⁹⁴ Armaoğlu, *Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri*, s.285.

geçici uzlaşma belgesi (modus vivendi)⁹⁵ imzalanarak diplomatik ilişkilerin başlatılması kararlaştırılmıştır. Aynı yılın Mayıs ayında Amerika, Lozan'a gözlemci olarak gönderdiği Joseph C. Grew'u Büyükelçi olarak atamıştır, Grew de 12 Ekim 1927 tarihinde Cumhurbaşkanı Atatürk'ün huzuruna çıkıp resmi olarak görevine başlamıştır. Aynı şekilde Türkiye, 25 Mayıs 1927 tarihinde Ahmet Muhtar Bey'i Washington Büyükelçisi olarak görevlendirmiş, Muhtar Bey de 5 Aralık 1927 tarihinde Başkan Calvin Coolidge tarafından kabul edilerek, Türkiye ile Amerika arasındaki resmi ilişkiler başlatılmıştır⁹⁶.

1927 yılından sonra II. Dünya Savaşı yıllarına kadar Türk-Amerikan siyasi ilişkilerinde kayda değer bir gelişme görülmemiştir. Bu durgunluğun en önemli nedenlerinden biri, 6 Ağustos 1923 tarihli ikili anlaşmanın ABD Senatosu tarafından reddedilmesi diğer bir önemli nedeni ise 1929 yılında Amerika'da patlak verip tüm dünyaya yayılan Ekonomik Kriz'in Amerika'yı içe kapanma siyasetine yöneltmiş olmasıdır diyebiliriz. Yukarıda saydığımız yakınlaşmama nedenleri Amerika kaynaklı olmakla birlikte, Türkiye açısından özellikle 1930'lı yıllara kadar ilişkilerin güçlenmemesinin temel nedenlerini, Türkiye'nin bu yıllara kadar temel politikası iç politikadaki sıkıntıları gidererek inkılaplara ağırlık vermek ve Lozan'dan süregelen sıkıntıları çözmek olarak sıralanabilir. Nitekim 1930 yılından itibaren yüzünü dış politikaya yönelttiğini görebilmekteyiz. M. Kemal bu yıllarda "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" temel felsefesi ışığında dış politikaya yönelmiştir.

Joseph C. Grew döneminde başlayan diplomatik ilişkilerin ilk meyvesi sayılabilecek ilk resmi anlaşmamız 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyri Sefain anlaşmasıdır. Daha sonra bu anlaşmanın hükümleri saklı tutulmakla birlikte 1 Nisan 1939 tarihinde yeni bir Ticaret Anlaşması imzalanmıştır⁹⁷. 1929 Anlaşması'ndan sonra Türkiye'nin beklentisinin, Amerikan sermayesini Türkiye'ye çekmek olduğunu söyleyebiliriz. Hatta bu amaçla 1931 yılında Şükrü Saraçoğlu, Amerikan sermayesini Türkiye'ye çekmek ve 100 milyon dolarlık bir kredi temin etmek için Amerika'ya gitmiştir. Fakat Saraçoğlu'nun Amerika seyahati istenen

⁹⁵ Modus Vivendi: Uluslararası hukukta, uyumsuzluk içindeki iki devletin, temeldeki anlaşmazlığın çözümünü başka bir zamana bırakarak, geçici bir durumla yetinmeleri biçimindeki anlaşma. https://tr.wikipedia.org/wiki/Modus_vivendi.10.09.2016.

⁹⁶ Karakaş, s.15. Ayrıca Bkz. Bilal Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", Belleten, XLI (162), ss.227-356.

⁹⁷ Doğramacı, *Demokrat Parti Dönemi...* s. 4.

krediyi Türkiye kazandıramamıştır. Bu dönemde Amerikan sermayesinin de Türkiye'ye akışı söz konusu olmamıştır⁹⁸.

Grew'in Türkiye'deki büyükelçiliği döneminde yaşanan önemli gelişmelerinden biri şüphesiz Bursa'da hizmet veren Amerikan Kız Koleji olayıdır. Aralık 1927'de yaşanan ve Ocak 1928'de basına yansıyan ilginç olay, Türk-Amerikan ilişkilerini germiştir. Bursa'daki bu kolejde okuyan 3 Müslüman Türk öğrenci, Amerikalı bir bayan öğretmenin etkisiyle Hristiyan olmuştur. Bu tarihlerde Türkiye Tevhid-i Tedrisat Kanunu vasıtasıyla eğitimde laikliği uygulamaya çalışmaktaydı. Bu durum karşısında en büyük tepkiyi dönemin Milli Eğitim (Maarif) Bakanı Mustafa Necati Bey vermişti. Necati Bey, bu Amerikan Kolejini kapatırmakla kalmamış bu öğretmeni de mahkemeye vermiştir çünkü misyonerler tarafından açılan bu okullar din propagandası yapmamayı taahhüt etmişlerdi⁹⁹.

1936 yılında imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi karşısında Amerika'nın bu sözleşmeyi daha sonra kabul ettiğini görmekteyiz. Fakat ABD bu sözleşmenin imzalanması için toplanan konferansa katılmamıştır. Çünkü Amerika, boğazlardan harp gemilerinin geçişinden çok ticaret gemilerinin geçişi ile ilgilenmekteydi ve bu konferansta da ticaret gemilerinin tartışılmamasından dolayı konferansa katılma gereği duymamıştır¹⁰⁰.

Atatürk dönemi, Amerika Başkanları ile M. Kemal arasındaki ilişkileri incelediğimizde 1932 seçimlerini kazanan Franklin D. Roosevelt'in başkanlık dönemi haricinde diğer başkanlar ile resmi yazışmalar ve milli bayram tebrikleri dışında ciddi ilişkiler kurulduğu söylenemez. Roosevelt döneminde ise M. Kemal ile aralarında samimi ilişkilerin cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Fakat ne kadar da samimi ilişkiler kurulmuş olsa da M. Kemal'in vefatı üzerine cenaze töreninde Amerika'nın sadece Ankara Büyükelçisi Mac Murray tarafından temsil etmesi, Türkiye'de bir hayal kırıklığı yaratacaktır. Fakat Amerikan hükümetinin aralarındaki uzun mesafeden dolayı daha geniş katılım imkânı bulamadıklarını belirtmesi üzerine Türk hükümeti olayı daha fazla büyütmemeyi uygun görmüştür¹⁰¹.

⁹⁸ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.17.

⁹⁹ Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", s.294.

¹⁰⁰ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.20.

¹⁰¹ Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", s.300.

1.4.2. II. Dünya Savaşı Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri

II. Dünya Savaşı'nın, Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile resmen başladığı günlerde Türkiye'de Dış politikanın baş aktörleri olan İsmet İnönü ve Numan Menemencioğlu, başarılı bir şekilde etkin tarafsızlık politikası uygulamışlardır. Türkiye'nin bu dönemde, eski politikalarından sıyrılarak hiçbir devlete ezeli düşman veya dost gözüyle bakmadığını, reel politikaları ve konjonktürel duruma göre hareket ettiğini gözlemlemekteyiz.

II. Dünya Savaşı dönemi Türk Amerikan ilişkilerini incelediğimizde; savaş başlamadan hemen önce 1 Nisan 1939 tarihinde Türkiye ile ABD arasında yeni bir ticaret antlaşması daha imzalanmıştır¹⁰². Bu antlaşmanın hedefi iki ülke arasındaki ticaret hacmini yükseltmekti. Ülkelerarası ticaret hacmini yükseltmek için uygulanan yol ise gümrük vergisi indirimi uygulamak olmuştur. Bu dönemde dünyada siyasi gerilim hızla tırmanırken Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin ekonomik temelli gelişmeye devam ettiğini söyleyebiliriz.

Savaşın ilk yıllarında, Türkiye'nin asıl hedeflerinden biri, savaşın Balkanlara sıçramasını engellemek olmuştur. Aslında savaşın başında Türkiye, Almanların savaşı Balkanlara çekeceğine ihtimal vermiyordu fakat kısa süre sonra Almanların Balkanlarla ilgilenmesi ve Hitler'in "Balkanlara yeni bir düzen vermek" niyetinde olduğunun anlaşılması, Türkiye kadar Sovyet Rusya'yı da endişelendirmiştir. Ve bu durum Sovyet Rusya-Alman çatışmasına neden olmuştur. Bu çatışma ortamı, Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinden sonra gerilen Türk-Sovyet Rusya ilişkilerinin de yumuşamasına neden olmuştur. Ankara hükümeti, bu yumuşamadan cesaret alarak Balkanların durumunu teminat altına almak için bölge Alman nüfuzuna girmeden Sovyetlerin de iştirak edeceği bir birlik kurmak istemiştir¹⁰³.

Türk hükümeti kurmak istediği Balkan birliğini daha etkili hâle getirmek için güçlü devletlerinde bu paktı desteklemeleri gerektiğine inanıyordu. Türkiye, bu amaçla Amerika'nın desteğini almak için çalışmalar yapsa da bu konuda istediği desteği alamayacaktır. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün, 9 Ekim 1940 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakan yardımcısı Mr. Berle ile yaptığı görüşmede bu pakt için destek istemiştir. Mr. Berle, Sovyetlerin Almanlarla çarpışmayı göze

¹⁰²Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 17.

¹⁰³Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 28.

alamayacağını söyleyerek bu desteğe sıcak bakmamıştır¹⁰⁴. Görüldüğü üzere Amerika'nın bu cevabı, geleneksel politikasına geri döndüğünün işaretidir. Nitekim ABD, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok güçlü bir şekilde çıkmasına rağmen uluslararası ilişkilerde tekrar içine kapanmak istemiştir. Zaten Amerikan halkının da isteği bu doğrultudadır. Fakat Başkan Franklin D. Roosevelt, çok geçmeden tarafsızlık politikasını devam ettiremeyeceklerini anlayarak yönünü demokratik devletlere doğru çevirmiştir.

Alman hâkimiyetinin özellikle Orta ve Kuzey Avrupa'ya doğru yönelmesi, Hollanda ve Fransa'nın Güneydoğu Asya'da başıboş kalan sömürgelerinin Japonya ve Almanya'nın kontrolüne geçmesi tehlikelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, ABD halkının kendi devletlerinin kaderinin Avrupa demokrasilerinin kaderine yakından bağlı olduğunu anlamalarına neden olmuş ve ABD'nin, daha önce bahsettiğimiz gibi yüzünü demokratik Avrupa devletlerine çevirmesine neden olmuştur. ABD bu dönemde ciddi bir şekilde silahlanarak ve İngiltere ile birtakım anlaşmalar yaparak tarafsızlık politikasından vazgeçmiştir. Türkiye ise Amerika'dan beklediği desteği görmeyince Balkan Birliği konusu üzerine daha fazla durmamıştır. Aslında bu dönemde ABD'nin artık bölge politikasını İngiltere'ye emanet etme anlayışının değişmeye başladığını da gözlemleyebilmekteyiz.

Savaşın ilk yıllarında daha önce bahsettiğimiz gibi Türkiye “Denge Politikası” gereği ve kendi menfaatlerine göre davranarak ülkeler arası ilişkilerinde sert tavırlardan kaçınmıştır. Nitekim 1940 yılından itibaren ülkelerarası ilişkilerin artık garip bir hal aldığını da söyleyebiliriz. Örneğin, bu dönemde Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti ile gerilen Türk-Sovyet ilişkileri Almanların Sovyetler ile arayışını savaşı durumuna geçmesi üzerine Sovyet Rusya'nın, Türkiye'ye yanaşmaya çalıştığını görebilmekteyiz. Öyle ki Moskova Hükümeti, 25 Mart 1941 tarihinde hükümetimize topraklarımız üzerinde hiçbir emelleri olmadığını ve Türkiye Almanya'nın karşısında savaşa girmek zorunda kalırsa Sovyet Rusya'nın tam tarafsızlığına güvenebileceğini bildirmiştir¹⁰⁵. Sovyet Rusya'nın, Türkiye'ye karşı bu dostça tavrı, Alman tehlikesi sürdükçe devam etmiştir.

Bu dönemde Sovyet Rusya tehlikesinin geçmesi üzerine derin bir nefes alacağını düşünen Türk Hükümeti, Alman tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Nisan

¹⁰⁴Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 29.

¹⁰⁵*Ayın Tarihi*, No:88 (Mart 1941) s. 49.

1941’de Almanlar, Irak’ta meydana gelen Raşid Ali isyanını fırsat bilerek İran ve Irak petrol yataklarını ele geçirmek ve Süveyş Kanalı’na inmek istemiştir. Bu durum şüphesiz Türkiye’yi tedirgin etmiştir çünkü bu hedefi gerçekleştirmek için Almanların askerlerini Türkiye’den geçirmeleri gerekmektedir ve bunu dile getirmişlerdir. Almanlar bunun karşılığında ise Türkiye’ye saldırmazlık sözü ile Trakya’dan ve Ege adalarından toprak sözü teklif etmişlerdir. Türkiye, bu hamleye cevap olarak Alman askerlerinin topraklarından geçirerek daha önce imzaladığı Türk-İngiliz antlaşmasına aykırı davranamayacağını, hiçbir toprak talebinin olmadığını, ancak Almanya, Türkiye’ye saldırmamaya söz verirse Almanya’nın herhangi bir devletle yaptığı savaşta tarafsız kalmayı taahhüt edebileceğini bildirmiştir¹⁰⁶.

İngiltere, Mayıs 1941’de Irak isyanını bastırınca Almanların Türkiye’den asker geçirmesine gerek kalmamıştır fakat olası bir Sovyet-Alman savaşı karşısında Türkiye’nin tarafsızlığının önemli olduğuna inanan Almanya ile Türkiye arasında 18 Haziran 1941’de saldırmazlık paktı imzalanmıştır.

Türkiye’nin Almanlar ile böyle bir pakt imzalaması İngiltere tarafından temkinli karşılanmışsa da Amerika hükümetini kızdırmıştır. Nitekim Amerika’nın başta İngiltere olmak üzere Türkiye ve birçok Avrupa devletine verdiği yardımları Türkiye’den kesmesine neden olacaktır. Amerika’nın Mart 1941’de çıkardığı “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu’nun” temel amacı ekonomik sıkıntılar çeken müttefiklerini güçlendirmektir ve Türkiye bu yardımları İngiltere üzerinden almaktaydı. İngiltere, Amerika’nın Türkiye’den bu yardımları kesmemesi için gösterdiği çabalar sonuçsuz kalmıştır.

Türkiye’nin Almanlar ile böyle bir pakta imza atmış olması Türkiye olan Amerikan yardımlarını uzun bir müddet kesmiştir, üzerine bir de Türkiye’nin Almanlar ile Ekim 1941’de bir krom anlaşması yapması Amerika’yı tamamen kızdırmıştır. Fakat 1941’in sonlarına doğru savaşın aldığı durum Amerikan hükümetine bu konu üzerinde daha fazla durulmaması gerektiğini gösterecek ve ABD, Pearl Harbor baskınından kısa bir süre önce, 3 Aralık 1941 tarihinde, Ödünç

¹⁰⁶ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 34.

Verme ve Kiralama Kanunu gereğince Türkiye'ye bu sefer İngiltere üzerinden değil doğrudan doğruya yardım etmeye başlamıştır¹⁰⁷.

Türkiye'ye yönelik bu yardımlar özellikle 1941 yılında Türk-Amerikan diplomasisinin en önemli gündem maddesi haline gelecektir. Amerika'nın bu yardımlarının temel amacı Türkiye'nin menfaatlerinden ziyade Türkiye'yi Almanların karşısında güçlendirerek bölgede kendi gücünü pekiştirmektir. ABD, 1942 yılında Türkiye'deki diplomatik temsilinde değişikliğe gitmiş, Ocak ayında Moskova Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt'ı, John MacMurray'ın yerine Ankara Büyükelçisi olarak görevlendirmiştir. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün 11 Kasım 1944 sabahı Amerika'da vefat etmesi üzerine de Türkiye, Amerika'daki diplomatik temsilciliğinde değişikliğe giderek, Ertegün'ün yerine Hüseyin Ragıp Baydur'u Ocak 1945 tarihinde Washington Büyükelçisi olarak atamıştır¹⁰⁸.

Japonya'nın 7 Aralık 1941 tarihinde Pearl Harbor saldırısı üzerine Amerika da savaşa katılmış ve savaşın son devresine girilmiştir. Bu devrede bir Amerika-İngiltere-Sovyet Rusya işbirliğinden söz etmek mümkündür. Önceki dönemlerde olduğu gibi savaşın bu devresinde Türkiye savaşın dışında kalmayı dış politikanın temel hedefi olarak korumuştur. Türkiye'nin savaşa girmesini en çok isteyen devlet bu dönemde İngiltere olmuştur çünkü İngiltere bu dönemde Balkanlarda bir cephe açarak Almanlara bir darbe vurma niyetindeydi. Fakat Amerika hükümeti bu duruma sıcak bakmamıştır. Ancak bir oldubitti ile savaşa dâhil olup kısa sürede teslim olan Fransa örneğinde olduğu gibi hazırlıksız yakalanmak istemeyen Türk askeri yetkililer bu dönemde birçok askeri manevra yapmışlardır. Diğer yandan, Müttefiklerin Türkiye topraklarını Romanya petrollerine saldırı planı için kullanması dolayısıyla Türkiye'nin savaşa dâhil olması yönündeki ısrarlarına karşılık İsmet İnönü'nün ortaya attığı temel argüman, Türk ordusunun modern silahlarla teçhiz edilmediğidir¹⁰⁹.

¹⁰⁷ *Ayın Tarihi*, No:97 (Aralık 1941) s. 37.

¹⁰⁸ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.56.

¹⁰⁹ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.47, (bahar 2011), s.709.

İngiltere Başbakanı, Amerikan Başkanı Roosevelt ile 12-14 Ocak 1943 tarihlerinde Casablanca'da yaptıkları görüşmede, Türkiye'nin savaşa girmesi meselesini tekrar ortaya atmışsa da Roosevelt, Türkiye ile ilgilenmeyi her iki devlet adına İngiltere'ye bırakmıştır. Bu beyanı, askeri konularda kullanmak isteyen İngiltere Roosevelt'ten Türkiye'nin savaşa katılması isteğini iki devlet adına Türkiye'ye iletme hakkına sahip olduğu anlamını çıkarmaya çalıştıysa da Amerika, böyle bir beyandan kaçınmıştır¹¹⁰.

Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Britanya Başbakanı Winston Churchill arasında 30-31 Ocak 1943 tarihlerinde yapılan Adana görüşmesinde, İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa girme konusunda zorlamaması, hem Türk Hükümetini hem de kamuoyunu rahatlatmıştır. İngiltere hükümeti, Türkiye'nin kendi rızası ile savaşa girmesini ve Türkiye'ye yardım etmeyi taahhüt etmiştir.

Adana görüşmelerinden hemen sonra Türkiye'nin savaşa girmesi fikri üzerinde Amerika ile İngiltere tezlerinin tekrar çatıştığını görmekteyiz. İngiltere, Balkanlarda bir cephe açarak yani Türkiye üzerinden Almanlara bir darbe vurma görüşünde iken Amerikalılar, Almanlara asıl darbenin Kuzey Fransa üzerinden vurulması gerektiğini savunmakta idi. Uzun süren tartışmaların sonunda Amerikan tezi kabul gördü ve Türkiye tekrar bir nefes alma fırsatı buldu. Bu olaydan sonra İngiltere'nin Türkiye üzerinde baskısının azaldığını gözlemleyebilmekteyiz. Bu dönemden sonra Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrarcı davranan devlet Sovyet Rusya olmuştur¹¹¹.

Sovyet Rusya tarihte, Türkiye'ye karşı sürekli kendi menfaatlerine göre tavır takınmıştır. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz gibi savaş başlarında Alman saldırısı üzerine bize karşı takındığı dostane tutumdan Almanlara karşı galip gelmeye başladıktan sonra tekrar vazgeçtiğini gözlemlemekteyiz. 19-30 Ekim 1943 tarihlerinde Moskova'da Amerika-İngiltere ve Sovyet Rusya Dışişleri Bakanları'nın yaptığı görüşmede Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin derhal savaşa katılması için baskı yapılmasını istemiştir. Bu görüşe başta Amerika ve İngiltere temsilcileri sıcak bakmamışlar ise de daha sonra Türkiye'nin hava üslerini kullanmak ve savaşa girmesini istemek konularında mutabık kalınmıştır. Daha sonra 28 Kasım- 1 Aralık'ta toplanan Tahran

¹¹⁰ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 38.

¹¹¹ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 41.

Konferansı'nda, üç hükümet başkanı arasında Türkiye'nin en geç 15 Şubat 1945 tarihinde savaşa katılması üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Karar Tahran Konferansı dağıldıktan sonra kendisini Kahire'ye davet eden Roosevelt ve Churchill tarafından İnönü'ye bildirilecek ve İnönü'de “prensip olarak” savaşa katılmayı kabul etmiştir¹¹².

Türkiye'nin savaşa katılması konusunda Amerika'nın, Sovyet Rusya kadar istekli olmadığını gözlemleyebilmekteyiz. Amerika bu konuda gerçekçi davranmaya çalışmaktadır. Çünkü bu dönemde Türkiye'nin yardım almadan savaşı idare edebileceğine ve başarılı olacağına Amerikan hükümeti inanmıyordu. Ayrıca Türk hükümeti ve kamuoyunun savaşa girme konusundaki isteksizliğini de anlayışla karşılıyordu. Zaten Amerika'nın Türkiye üzerindeki bu anlayışlı tutumu ileride doğacak olan Türk-Amerikan yakınlaşmasının ilk belirtilerindendir diyebiliriz. Amerika, Türkiye'den Almanlara karşı savaşmaktan çok Almanlar ile siyasi ve ticari bağlarını kesmesini istiyordu¹¹³. Amerikan'ın bu baskısı sonucu Türkiye, önce Almanya ile yaptığı ticareti yarıya düşürmüştü sonra da diplomatik ilişkileri kesmiştir. (2 Ağustos 1944). Türkiye'nin resmen savaşa katılması, üç büyüklerin Yalta Konferansı'nda, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na kurucu üye olmak için mutlaka Mihver Devletlerine savaş açmış olmaları şartını koymaları üzerine 23 Şubat 1945 tarihindedir¹¹⁴.

Türkiye, savaştan sonra oluşacak dengeler içinde söz sahibi olmak ve dünyaya demokrasiden yana olduğunu ispatlamak için Almanya'ya savaş açmıştır.

Türkiye, yönünü Sovyet Rusya'ya karşı Batı'ya çevirmeye karar vermiş olsa da 1945-1946 arasında savaşa girmemiş olmanın bedelini ödeyecektir. Nitekim Sovyet tehdidi ile ilk karşılaşıldığında ilk etapta ne Batı devletlerinden ne de ABD'den arzu edilen destek alınamayacaktır. Bu durumun temel nedeni ise ABD'nin halen Sovyet Rusya'dan ümidini kesmemiş olması ve Sovyetlerin amacının anlaşılammış olmasıdır diyebiliriz. Yani Türkiye kâbus dolu bir yıl geçirecektir ve bu dönemi başarılı dış politika hamleleri ile atlatmış olduğu söylenebilir.

¹¹² Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 43.

¹¹³ Ahmet İlyas-Orhan Turan, “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, C.1, S.1, (2012), s.334.

¹¹⁴ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 44.

Amerika'nın, dünyanın en büyük savaş gemilerinden biri ile Türk Büyükelçisinin cenazesini göndermesi, büyük bir jest olmakla beraber Amerika'nın Sovyetlere karşı artık Türkiye'yi destekleyeceğinin de sembolüdür.

Siyasi sembol olan bu gelişmeden hemen sonra da Amerika, Türkiye'ye iktisadi yardımlara da başlayacaktır. Nitekim 1946 yılında Ankara'daki Amerikan Büyükelçi Türk hükümetine başvurarak 4,5 milyon dolar ödenmesi karşılığında Amerika'nın Ödünç Verme ve Kiralama Kanunundan doğan bütün borçları silmeye hazır olduklarını belirtmiştir. Türk yetkililer, bu teklifi pazarlık dahi etmeden kabul etmişler ve Mayıs 1946 tarihinde iki devlet konu ile alakalı bir anlaşma imzalamışlardır. Türkiye'de büyük bir sevinçle karşılanan bu antlaşma gereği Türkiye, antlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden 30 gün içinde Amerika'ya 4,5 milyon dolar ödeyecek, bunun karşılığında Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında gönderilmiş olan malzeme Türkiye'nin mülkiyetine geçecekti¹¹⁵.

ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra geleneksel tecrit politikasını bırakarak Sovyet yayılcılığını engellemek için dünyanın çeşitli bölgelerinde, o bölge devletleri ile siyasi, askeri ve ekonomik içerikli ittifaklar kurmaya başlamıştır¹¹⁶. Yani Amerika, artık İngiltere'ye bırakmış olduğu sorumlulukları devralarak sahaya iniyordu diyebiliriz. Bu amaçları ilk etapta dünya barışını koruma amacı taşıırken zamanla kendi menfaatlerini düşünmeye başlamıştır.

Sovyetler, savaştan hemen sonra Çarlık Rusya'nın eski siyasetine döndü. Güney ve Doğu Avrupa ülkelerini işgal ederek buralarda komünizmi yayıyor ve bu ülkeleri kendi uydusu haline getiriyordu. ABD, Sovyetler ile savaş esnasında başlayan iyi ilişkilerini savaş sonrasına taşıma ümidi 1947 yılında tamamen yitirmiştir. Çünkü ABD ile Sovyet Rusya'nın evrensel çıkarları birbirlerine zıt bir şekilde gelişmeye başladı. Truman Doktrini, Marshall Planı ve ABD ile İngiltere, Fransa ve Benelux ülkeleri arasında yapılan karşılıklı yardım anlaşması, Avrupa'yı Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına karşı koruyacak olan siyasi, askeri ve ekonomik önlemler zinciri olarak yorumlanabilir. Nitekim Amerika'nın, Sovyetler hakkında bütün dünya barışına yönelik tehdit algılamaları 12 Mart 1947 tarihinde Truman Doktrinin açıklanmasına neden olmuştur¹¹⁷.

¹¹⁵ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s. 91.

¹¹⁶ Hüseyin, Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.7.

¹¹⁷ Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası* s.8.

Özetle, Amerika yaklaşan Sovyet tehdidini görmüş ve bu tehditle mücadele edecek düşüncesi olan fakat imkânı olmayan devletlere bu yardım planları ile destek olmaya karar vermiştir. Verilen destekler hem Sovyetlerin planlarını bozacak hem de bu ülkeleri Amerika'nın yörüngesine koyacaktır. Bu durum her ne kadar Sovyetlerin hoşuna gitmeyecekse de Türkiye gibi özellikle ekonomik sıkıntılar yaşayan Avrupalı devletlere bir nebze de olsa umut olmuştur.

1.4.3. Truman Doktrini

II. Dünya Savaşı'nın ardından, ABD kamuoyunda, ABD'nin tekrar inzivaya çekilerek yaşlı Avrupa'nın siyasal çekişmelerinden yine uzak durması söz konusu olmuş ise de Sovyetler Birliği'nin komünist emperyalizmine hız vermesi ve bundan doğan gelişmeler, ABD'yi gerçekçi olmayan ümitlere kapılmaktan kısa surede vazgeçirmiştir. Savaş sonrası barış düzeninde ABD Sovyet Rusya ile işbirliği yapamayacağını kısa sürede anlamıştır¹¹⁸. Komünizmin ortaya çıkardığı evrensel tehlike ABD'yi milletlerarası düzenin korunmasında sorumluluklar almaya yöneltmiştir. Geleneksel ABD dış politikasındaki bu radikal değişimin başlangıcını da Truman Doktrini teşkil etmiştir¹¹⁹.

ABD Başkanı Henry S. Truman'ın adıyla anılan bu doktrin, Türkiye ve Yunanistan'a verilmesi planlanan, 400 milyon doları bulan bir yardım paketini içermektedir. 15 Mayıs 1947 tarihinde Amerikan Kongresi bu ödeneği iki ülkeye ayırmıştır¹²⁰. Bu doktrin, ihtiva ettiği yardım miktarından çok daha fazla anlam ifade etmekteydi. Çünkü Truman Doktrini ile hem ABD, Sovyet Rusya'ya karşı ciddi bir şekilde cephe almıştır hem de Sovyet Rusya cephesinin karşısında duran devletlerin hamiliğini üstlenmiştir. Ayrıca bu doktrin ile İngiltere'nin üstlendiği rolü devralmıştır¹²¹.

¹¹⁸ Truman Doktrini'nin Sovyet yayılcılığına hedef olan Doğu Avrupa ülkeleri için sağladığı imkânların değerlendirildiği bir çalışma için bkz. Dennis Merrill, "The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity", *Presidential Studies Quarterly*, Vol.36, Issue, 1, (March 2006), ss.27-37.

¹¹⁹ Mert Özışıklı, 2. *Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Girişi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2009.

¹²⁰ Stephen E. Ambrose, *Dünya'ya Açılım 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1992, s.67.

¹²¹ Levent Kalyon, "Truman doktrini Üzerine Bir Analiz", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.11, (Haziran 2010), s.11.

Bu yardımların adı geçen ülkelere verilmesinden önce Amerikan kamuoyunda hararetli tartışmaların yaşandığını gözlemleyebilmekteyiz. Bu yardımları eleştirenlerin en temel dayanaklarından biri, Türkiye ve Yunanistan gibi anti demokratik devletlere yardım elini uzatmanın demokrasi adına atılacak adım olmadığıdır. Buna ek olarak eleştiriler genel olarak şöyle sıralanmaktaydı: *“Yunanistan gibi Türkiye de insan haklarına önem vermeyen otokratik bir rejimle yönetilmektedir. ABD yardımı, bu yönetimleri güçlendirecek ve muhalefet tamamen yok edilecektir. Bir başka karşı çıkış nedeni Türkiye, savaşta tarafsız kalmış hatta Nazilere yardım etmiştir. Bu bakımdan Türkiye’ye yardım etmek barış davasına, Birleşmiş Milletler ilkelerine aykırı hareket etmek olur. Kimi Amerikan siyasetçileri de Ermeni lobisinin çalışmaları sonucunda Türkiye’ye yardıma karşı çıkmışlardır. Türkiye’yi yardım yapılmasını istemeyenlerin bir bölümü de yardımı “demokratikleşme” şartına bağlanmasını istemektedirler. Başkan Truman bu muhalefet havasını dağıtmak için çaba göstermiştir”*¹²². Ayrıca, Türkiye’nin 245 milyon dolarlık bir altın ve döviz stoku bulunduğunu ifade ederek yardımın gereksiz olduğunu söyleyen kitleler de vardı. Bazı Kongre üyeleri ise Ermeni olaylarının acı hatırasının hala taze olduğunu ifade ederek Türkiye’ye yardım yapılmamasını istemişlerdir¹²³.

Yukarıda belirttiğimiz Türkiye karşıtı görüşlere karşın Türkiye’yi o günlerde savunan Amerikalı yöneticiler, Türkiye’nin çok partili demokratik hayata artık geçtiğini, basının serbest olduğunu, ABD’nin yardım elinin güçlükleri azaltacağını, Türkiye’de tam bir demokrasinin kurulmasına yardımcı olacağını belirtmişlerdi¹²⁴.

Truman Doktrininin ilanından önce bu doktrinin çıkış nedenlerine bakmak gerek. Bu konu hakkında farklı görüşlerin ortaya çıktığını gözlemleyebilmekteyiz. Konu hakkında hâkim görüş ne kadar da Amerika’nın Türkiye’yi içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtararak Sovyet tehdidine karşı girişimi olarak algılansa da farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Örneğin Oral Sander konu ile ilgili kitabında şu tezi savunmaktadır: *“Truman Doktrini’nin ilanının önemli bir nedeni Sovyet tehdidine karşı Türkiye’nin savunulması değildir. Asıl neden Batı Avrupa’nın*

¹²² İbrahim Bozkurt, *Türk Kamuoyunda Amerika İmgesi 1945-1980*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008, s.59.

¹²³ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.531.

¹²⁴ Haluk Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, 1939-1947*, SBF Yayını, Ankara, 1961, s.105.

*geleceğidir. Öyle ki, II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin üzerinde Sovyet tehdidi bulunmasa da Başkan Truman genel olarak Batı Avrupa ve özel olarak Yunanistan'ı kapsayan bir doktrin ilam edecekti. Truman için önemli olan, Yunanistan'ın içinde bulunduğu iç savaştan kurtarılması ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasıdır.*¹²⁵ Aslında Sander'in savunduğu tezi haklı çıkaracak gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yaşadığımız Sovyet tehditlerinde Amerika bizim yanımızda durmamıştır ve o sıkıntılı dönemi tek başımıza atlatmışızdır. Fakat işin içine Yunanistan eklenince ve Avrupa'daki Sovyet tehdidi büyüyünce Amerika'nın Türkiye'ye karşı bir tutum değişikliğine gittiğini gözlemleyebilmekteyiz.

Başkan Truman'ın ilan ettiği bu doktrin öncesinde, Türkiye, Sovyet tehlikesi karşısında daha önce belirttiğimiz gibi askeri harcamalarından kısınmıyordu ve büyük bir orduyu da silâh altında tutuyordu, bu durum da askeri ve iktisadi olarak ciddi bir maliyete neden oluyordu. Bu durum, Türkiye'nin Amerika'nın ve İngiltere'nin askeri ve iktisadi desteğini aramasına neden olmuştur. Türkiye'nin bu arayışları devam ederken Yunanistan'da da komünizm tehlikesi belirmişti¹²⁶. II. Dünya Savaşı yıllarında sıkıntı çekmiş, işgale uğramış Yunanistan'da beliren iç savaş ve komünist yönetime teslim olma tehlikesi gerek İngiltere'yi gerekse Amerika'yı tedirgin etmiştir. Bu dönemde İngiltere, yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı 21 Şubat 1947 tarihinde, ABD Dışişleri Bakanlığına Yunanistan ve Türkiye ile alakalı iki muhtıra vererek, bu iki devlete II. Dünya Savaşı'ndan bu yana yapılmakta olan yardımları Mart 1947'den itibaren keseceğini ve Yunanistan'daki mevcut İngiliz kuvvetlerini geri çekeceğini açıklaması¹²⁷ Amerika'yı ön plana çıkarmıştır.

İngiltere'nin yaşadığı bu sıkıntılar, bu devleti artık dünya ve Orta Doğu'daki koruyucu rolünü Amerika'ya terk etmek zorunda bırakmıştır. Bundan dolayı muhtırayı alan Amerikan yöneticileri; Doğu Avrupa ülkelerinde kurulan komünist rejimleri, Yunanistan'da çıkarılan iç savaşı ve Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını göz önünde tutarak Sovyetler Birliği ile işbirliğine artık devam edemeyeceğini ve

¹²⁵Bkz. Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.

¹²⁶ Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, (2004), s.215.

¹²⁷Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.152.

dolayısıyla Sovyet yayılmasını durdurmak amacıyla yalnızlık politikasını terk ederek bizzat Avrupa meselelerine müdahale etmek mecburiyetine inandırmıştır¹²⁸.

Gönlübol ve Ülman'a göre, Amerikan yönetiminin kabuğundan çıkarak dünya siyasetini yönlendirmeye girişmesinin temel nedeni ne Yunanistan'da beliren iç savaş ve ekonomik sıkıntılar ne de Türkiye'de beliren Sovyet tehlikesidir. Amerika'nın asıl sıkıntısı Sovyet davranışlarının ortaya çıkardığı yeni milletlerarası ortamdır.¹²⁹ Başka bir görüşe göre: ABD'nin Truman Doktrini ile ulaşmaya çalıştığı iki hedef vardır; bunlardan birincisi kısa vadede Yunanistan ve Türkiye'yi Sovyet Rusya tehdidine karşı askeri ve ekonomik olarak güçlendirmek, uzun vadede ise Sovyet Rusya genişlemesini, dünyanın neresinde olursa olsun engellemek ve ABD ekonomik ve siyasal anlayışının yani kapitalizmin ve siyasal liberalizmin yayılmasını sağlamaktır¹³⁰. Sovyetlerin bu yayılmacı politikası sonrası ABD yönetimi artık Sovyet Rusya ile ilişkilerini gözden geçirecek ve Sovyet yayılmacılığına karşı baş edemeyen ülkeleri güçlendirerek dik durmalarına yardım edecektir. Nitekim bu durum Sovyet Rusya'nın hoşuna gitmemiş ve nihayetinde dünya iki kutuplu bir hal almaya başlamıştır.

26 Şubat 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman; Dışişleri, Harp ve Donanma Bakanları ile görüşerek Sovyet Rusya'ya karşı baş edebilmeleri için Türkiye ve Yunanistan'ın istedikleri yardımlar hakkında hükümet tarafından Kongreye sunulacak teklifi hazırlamaya başlama talimatı vermiştir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Truman, Kongre'de 12 Mart 1947 tarihinde daha sonra Truman Doktrini adını alacak olan mesajını okumuştur¹³¹. Amerikan tarihinde yeni bir dönem olarak sayılan bu mesajda: "ABD dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından harcanan çabalar ve dış baskılara karşı koymaya çalışan hür milletleri desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanaatindeyim" diyen Truman, Kongreden, hükümete Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık (300 milyonu Yunanistan 100 milyonu Türkiye için) yardım yapmak yetkisi ve bunun içinde gerekli tahsisatın verilmesini istemiştir. Bu mesaja dayanarak hazırlanan "Yunanistan

¹²⁸ Erkin, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar Yorumlar*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s.235.

¹²⁹ Mehmet Gönlübol- Haluk Ülman, *Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1947-1965*, S.B.F.D. C. 21, No. 1, 1966, s.153.

¹³⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.531.

¹³¹ Eminağalp Malkoç, "Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)", *Yakın dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.9, (2006), s.95.

ve Türkiye'ye Yardım Kanunu", Kongrede kabul edildikten sonra, 22 Mayıs 1947 tarihinde Başkan tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir¹³². Bu kanuna göre başkana verilen yetkiler şunlardır:

Türkiye ve Yunanistan'a yardım için 400 milyon dolar ayrılması,

1. Bu iki ülkeye mali yardımdan başka, malzeme, hizmet ve bilgi yardımı yapmak, ayrıca askeri ve teknik uzmanlar gönderme yetkisi,
2. Yardımın amacına uygun olup olmadığını denetleme yetkisi,
3. Yardım, Türkiye ve Yunanistan tarafından kesilmesi istenirse; Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul vermek istemezse; kanunun amaçları gerçekleşirse kesilecektir¹³³.

Başkan Truman'ın senatoya sunduğu bu doktrinin aslında özelde Türkiye ve Yunanistan'a yardımı içermekle beraber asıl hedefinin Sovyet Rusya'yı çevrelemek olduğu aşikârdı. Fakat daha önce bahsedildiği gibi bu doktrinin Amerikan Kongresinden geçerek yasalaşması pek kolay olmamıştır. Aslında Amerikan kamuoyu tarafından bu doktrinin sorgulanması gayet doğaldır. Çünkü Truman'ın bu yardım paketi ile hem Amerika Devletinin kasasından 400 milyon dolar gibi azımsanmayacak bir para çıkacak hem bu ödemenin Amerika'ya gözle görülür bir faydası olmayacak hem de Sovyet Rusya gibi dünyanın en güçlü rakibini kendine düşman edecekti.

Bu doktrin, şüphesiz Türk kamuoyunu sevindirecektir. Yapılan yardımın maddi katkısından öte Amerika'nın Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'ye el uzatması son derece anlamlıdır. Ayrıca bu yardım paketinin askeri amaçlı olmasından dolayı ekonomimizi rahatlatıldığı söylenemese de Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında tarım alanında bu yardımlardan sınırlı bir şekilde yararlanmış¹³⁴.

23 Mayıs 1947 tarihinde, Amerika tarafından Türkiye'ye yapılacak yardım konusunda gerekli çalışmaları yapmak üzere Lunsford Oliver'in başkanlığında bir heyet Türkiye'ye gelmiştir. Heyetin yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı rapora göre;

1. Türkiye'nin silâhındaki askerlerinin azaltılması,

¹³² Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.62.

¹³³ Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.64.

¹³⁴ Mustafa Albayrak, "Türkiye'de Demokrasi'ye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı", *Ankara Barosu Dergisi*, S.1, (2014), s.301.

2. Buna karşılık silahların modernleştirilmesi ve alınacak 100 milyon dolarlık yardımın bu amaçla kullanılması,

3. Aynı miktarda yardım üç yıl daha yapılırsa Türkiye'nin kendi savunmasını sağlayabilecek güce ulaşabileceği ifade edilmiştir¹³⁵.

Heyetlerin çalışmalarından sonra 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da bir anlaşma imzalanarak yardımlar yapılmaya başlanmıştır ve bu anlaşma, hiç şüphesiz Türk-Amerikan işbirliğinin başlangıcı sayılmıştır. Ayrıca bu anlaşma, daha önce de bahsettiğimiz gibi ABD'nin, demokratik dünyanın liderliğini üstlenmeye başlamasının da başlangıcı sayılabilir. Truman Doktrini ile hem dünya iki bloğa ayrılmaya başlamış hem de Türkiye, bu iki blok arasında tercihini yaparak Batı bloğu safında yerini almaya başlamıştır¹³⁶.

Sonuçta, Amerika'yı, Türkiye'ye yardıma sevk eden temel neden olarak şunu söyleyebiliriz: Yunanistan üzerinde hâkimiyet sağlayan Sovyetler, Boğazları da kuşatma ve denetimleri altına alma fırsatını yakalayabilirdi. Böylelikle Sovyetler, Türkiye'yi de kendi hâkimiyetine katarak, Irak ve İran yoluyla Arabistan'ın zengin petrol rezervlerine sahip Yakın Doğu'ya girebilirdi. Bu durumun sonucunda da Avrupa ile Asya ve Avrupa ile Afrika arasındaki kara köprüsüne egemen olabilirdi. Bu kontrolleri sağladıktan sonra aynı stratejik bölgenin hava yollarını ele geçirdikten ve Süveyş kanalı üzerindeki geçiş serbestliğine son verdikten sonra uygulayacağı kapalı ekonomi sistemleri sayesinde bölgeyi Amerika ticaretine ve sermayesine kapatabilirdi.¹³⁷

1.4.4. Marshall Planı

Truman Doktrini ile Amerika'nın temel hedeflerinden biri hiç şüphesiz ki, Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehlikesine, komünizme karşı korumaktır. Bu amaca ulaşma noktasında nispeten başarılı olduğunu gören Amerika'nın bundan sonraki hedefinin Avrupa'ya genel bir yardım olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Amerika'nın yeni hedefinin Avrupa'yı, Sovyet Rusya tehlikesinden uzak tutmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu amaçla Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall'ın kendi adı ile anılan ve 16 Avrupa ülkesine savaş sonrası yıkımı onarmak için çeşitli yardımlar yapılmasını içeren bir plan hazırlanmıştır.

¹³⁵ Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.225.

¹³⁶ Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.66.

¹³⁷ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.280.

Amerika'ya göre, II. Dünya Savaşı Avrupa'da yıkıma neden olmuşken, Sovyet Rusya yükselişe geçmiştir. Sovyet Rusya'nın bu hızlı yayılması karşısında Avrupa'nın, bir an evvel maddi ve manevi olarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Avrupa'nın siyasi olarak Sovyet Rusya'nın karşısında dik durabilmesinin ön şartı ekonomik olarak güçlendirilmesi idi. Amerika'nın amacı, önce İngiltere, Almanya ve Fransa'yı daha sonra bütün Avrupa'yı siyasi ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmaktır. Amerika bu politika ile hem Avrupa'yı Sovyet tehdidi karşısında güçlendirecek hem de Avrupa'nın ekonomik refahını yani alım gücünü arttırarak Amerikan mallarına alıcı bulmayı sağlayacaktır¹³⁸. Yani Amerika, yardım ederek ödediği parayı fazlası ile geri almayı planlamıştır.

Savaşta dağılmış bir şekilde çıkan Avrupa'nın imarı en fazla Amerika'ya yarayacaktır veya Avrupa'nın sıkıntı çekmesi Amerika'nın da sıkıntılara düşmesine neden olacaktır diyebiliriz. Nitekim küresel ekonominin olduğu dünyada Amerika-Avrupa arasındaki ticaret dengelerinin bozulması Amerika'yı olumsuz yönde derinden etkileyecektir. Bu durumu çok iyi gözlemleyen Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson bu durumu şöyle açıklamaktaydı: “ABD'nin üretimi ile dünyanın diğer bölgelerindeki üretim arasında çok büyük bir bağ vardır. Amerika'nın kendi çıkarları açısından, diğer zor durumdaki ülkelere yardım etmesi gerekmektedir. Dünyadaki istikrar sağlanmadan ve bazı dış ülkeler kendi kendilerine ekonomik olarak yeterli hale gelmeden, ABD için uzun süreli bir barış ve refah söz konusu olamaz. Acilen çözülmesi gereken sorun, 16 milyar dolarlık ihracat ile 8 milyar dolarlık ithalat arasındaki farkı kapatmaktır. ABD'nin acilen, ithalatını ve Avrupa ülkelerindeki üretimi arttırmalı ve Avrupalıların gelir düzeyinin artmasına yardımcı olmalıdır¹³⁹. Truman Doktrini ile kıyaslandığında Marshall Planı askeri yardımdan ziyade ekonomik tamir amacına yönelikti. Bu plan, askeri ve stratejik ittifakların kalıcı ve güçlü olabilmesi için gerekli olan ekonomik altyapının sağlanması gerekçesine dayanmıştır¹⁴⁰.

¹³⁸ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.538.

¹³⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.538.

¹⁴⁰ Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1-4, (1996), s.279.

Bu plana Amerikan Dışışleri Bakanı George Marshall öncülük ettiğı için Marshall Planı adını almıştır. Planın çıkış noktası ise Marshall'ın 5 Haziran 1947 tarihinde Harward Üniversitesinde yaptığı konuşmadır. Marshall, bu konuşmasında Avrupa ülkelerinin iktisadi kalkınmalarını planlamak için bir araya gelmelerini tavsiye etmiş ve aralarında ortak bir plan hazırlarlar ise Amerika'nın her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Yine konuşmasında Marshall, Avrupa'nın savaş sırasında yaşadığı fiziki yıkım ve üreticiler arasında yaşanan güvensizlikten dolayı ekonomik çöküntü içinde olduğunu ve Amerika'nın yardım etme kararlılığında olduğunu ifade etmiştir. Bu durum üzerine Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde 16 Avrupa devleti, 12 Temmuz 1947 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'te bir araya gelerek Avrupa Devletlerinin ihtiyaçları konusunda bir rapor hazırlamışlardır¹⁴¹.

Marshall'a göre Amerika herhangi bir ülkeye veya doktrine karşı değil, açlığa ve yoksulluğa karşı politikalar yürütmekteydi. Hedefleri dünya üzerinde işleyen bir ekonomik yapının tekrar oluşturulmasıdır.

Avrupa'nın kalkındırılması, güçlendirilmesi amacıyla ortaya çıkan bu plana Amerika, tüm Avrupa ülkelerini katmayı hedeflemişti. Bu amaç doğrultusunda Sovyet Rusya bile davet edilmişti. Kimi kaynaklar Amerika'nın, Sovyet Rusya'yı davet etmesinin bir blöf olduğunu, Amerika'nın bir kumar oynadığını, hatta Sovyetlerin plana iştirak etmeyi kabul etmesi durumunda da Amerikan Kongresi'nin bu planı onaylamayacağını belirtmektedir¹⁴². Bu kumarda Amerika'nın amacı, plan sonrası Avrupa'nın bölünmesi sorumluluğunu Sovyet Rusya'ya yıkmaktı. Zaten Sovyetler plana iştirak etmeyi kabul etmeyince de Amerika bu kumarı kazanmış oldu. Sovyetler, hem plana iştirak etmemiştir hem de Çekoslovakya, Polonya, Yugoslavya, Macaristan, Romanya ve Finlandiya'yı ikna ederek bu plana girmelerinden alıkoymuştur. Daha sonra da Doğu Avrupa ülkeleri ile ekonomik birlik oluşturma çabalarına girmiştir¹⁴³.

Sovyet tehdidi altındaki Doğu Avrupa ülkelerinin katılmadığı Avrupa Kalkınma Programı, buna yönelik Ekonomik İşbirliği Kanunu'nun Amerikan Kongresinden onay alınması ve 3 Nisan 1948 tarihinde Başkan Truman tarafında

¹⁴¹ Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s. 66.

¹⁴² Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.320.

¹⁴³ Erhan, *"Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı"*, s.282.

onaylanması üzerine yürürlüğe girmiştir. Bu plan doğrultusunda Amerika, 17 milyar dolarlık bir yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Bu yardımların faydalanılacak ülkeler arasında dağılımını gerçekleştirmek amacıyla da Amerika’da, Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) adında bir örgüt kurulmuştur. Yapılacak tüm yardımlar bu örgütün bilgisi dâhilinde yapılmak zorundaydı. Aynı zamanda Türkiye’nin de dâhil olduğu 16 devlet, kendi aralarında bir işbirliği yaparak 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütünü (OEEC) (*Organization for European Economic Co-operation*) kurmuşlardır. Bu örgüt 1960 yılında OECD’ye (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) dönüşmüştür¹⁴⁴.

Türkiye’nin Marshall Planı’na katılma sürecine baktığımızda ilk etapta birtakım sıkıntılar yaşadığını gözlemleyebilmekteyiz. Nitekim ilk etapta plana dâhil edilmediğimizi, buna karşı yaptığımız itirazlar ve oluşturduğumuz kamuoyu sayesinde plana dâhil edildiğimizi söyleyebiliriz.

Türkiye, Amerika’nın öncülüğünde, 12 Temmuz 1947 tarihinde Paris’te toplanan İktisadi İşbirliği Konferansı’na katılarak iktisadi durumu hakkında katılımcıları bilgilendirdikten sonra kendisine 615 milyon dolarlık bir dış yardım yapılmasını istemiştir. Amerikan uzmanları ise ilk etapta Türkiye’ye iktisadi yardım yapılmasına sıcak bakmamışlardır. Bu planın milli bir iktisadi gelişme planı değil, savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa’nın yeniden kurulması planı olduğunu savunan Amerikalı uzmanlar, Türkiye’ye yardım yapılmaması fikrinin nedenlerini şöyle sıralamışlardır:

1. Türkiye savaş sırasında ordusu için büyük harcamalar yapmış olmakla beraber, savaştan yıkılmadan çıkmıştır ve bu bakımdan yardım almak bir tarafa, toprak altı ve üstü zenginlikleri ile Avrupa’nın kalkınmasına yardımcı olabilecek durumdadır,
2. Türkiye’nin altın ve döviz stokları ve dış ticaret dengesi on beş aylık bir devre için yeterli görünmektedir,
3. Türkiye’nin endüstrisi orta derecede gelişmiş bir endüstri olduğu gibi, istihsal seviyesi de savaştan önceki istihsal seviyesini bir hayli aşmıştır.

Yukarıda sıraladığımız nedenlerden dolayı Amerikan uzmanlar, Türkiye’ye iktisadi yardım yapmak gerekmediğini belirtmişler, ancak Türkiye’nin peşin para ile

¹⁴⁴ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.321.

alacağı istihsal araçlarında Amerika'nın Türkiye'ye rüçhan hakkı tanımasını tavsiye etmekle yetinmişlerdir¹⁴⁵.

Amerika'nın bu tutumu, şüphesiz ki Türkiye'de büyük yankı uyandıracaktır. Özellikle Türkiye'nin nakit olarak alacağı ürünlerde Türkiye'ye öncelik hakkı verilmesi gibi bir maddenin eklenmesi Türkiye için önemli bir avantaj sağlamamıştır. Zaten o dönemki sıkıntılı ekonomik koşullar içinde peşin parayı verebilecek ülke bulmak öyle kolay değildi. Ayrıca Amerika'nın ekonomik yardım konusunda bizi yalnız bırakması Türkiye vatandaşları içinde ileride yaşanacak bir durum karşısında Amerika'nın bizi siyasi yalnızlığa itmesi ihtimalini de gündeme getirmiştir.

Bir taraftan Türk kamuoyunda oluşan bu tepkiler, diğer yandan da ekonomik gereklerin baskısı karşısında kalan Türk hükümeti doğrudan Washington hükümetine başvurmuş ve:

1. Türkiye'nin durumunun siyasi ve coğrafi bakımından çok önemli olduğunu,
2. Bu siyasi ve coğrafi durumun ister istemez mali ve iktisadi güçlükler yarattığını,
3. Kuvvetli olmanın tek şartının ekonomik kalkınma, ekonomik kalkınma için tek yolun dış yardım olduğunu söyleyerek, Amerikan hükümetinin Türkiye'ye iktisadi yardım konusundaki tutumunu yeniden gözden geçirmesini istemiştir¹⁴⁶.

Konuyu tekrar gözden geçiren Amerikalı uzmanlar, Türkiye'nin bu itirazını haklı bularak bizi plana dâhil etmişlerdir. Ve Türkiye'ye Amerikan yardımlarının sağlanmasını içeren ekonomik işbirliği antlaşması Türkiye-Amerika arasında 4 Temmuz 1948'de Dışişleri Bakanlığında imzalanmıştır. Antlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Amerika adına da Büyükelçi Ekselans Wilson imzalamışlardır¹⁴⁷.

Türkiye'ye Marshall Planı dâhilinde yapılan yardımların ana hatları başlıca dört bölüm içinde toplanmıştır.

1-Hibeler: Türkiye bu idarenin devamı süresince 1948-1951 yılları arasında, Amerika'dan hibe olarak 62.376.000 dolar yardım almıştır.

¹⁴⁵ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s.117.

¹⁴⁶ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.118.

¹⁴⁷ *Ayın Tarihi*, No: 180, 4 Temmuz 1948.

2-Ödünç: Türkiye aynı yıllar arasında, Amerika'dan ödünç olarak 72.840.000 dolar yardım almıştır.

3-Dolaylı Yardım: Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında bu şekilde gördüğü Amerikan yardımının tutarı, 71.522.000 doları hibe, 55.000.000 doları ödünç olmak üzere 126.522.000 dolardır.

4-Teknik Yardım: Türkiye'nin aynı dönem içinde gördüğü teknik yardım tutarı 3.000.000 dolar kadardır¹⁴⁸.

Sonuç olarak hem Türkiye hem de Batı Avrupa ülkeleri Amerikan yardımlarından yararlanmışlardır. Türkiye'nin önce Truman Doktrini sonra da Marshall Planı ile Amerika'dan yardım alması ülke içinde ekonomik anlamda kısmi rahatlamalara neden olmuşsa da bu yardımların siyasi sonuçlarının olması kaçınılmazdır. Nitekim bu yardımlar ile iyice Amerikan boyunduruğu altına giren Türkiye'nin bu dönemden sonra dış politikasında da önemli değişikliklerin olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu yardımlar Türkiye'nin kendi ekonomi politikasını geliştirmesini hatta milli ekonomi çizgisini oluşturmasını engellemiştir diyebiliriz. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi bu yardımlar Türkiye'nin kendi dış politikasını yönetmesine de mani olmuştur. Örneğin 14 Mayıs 1948 tarihinde Filistin'de "Mandat" yönetimi kalkınca İsrail Devleti ilan edilmiş, hemen ardından da Arap-Yahudi Savaşı patlak vermiştir. Büyük devletlerin İsrail'i hemen tanımalarına karşın Türkiye bunu yapmamış ve Türkiye'nin bu tavrı Arap ülkeleri tarafından övgü ile karşılanmıştır. Fakat 1948 yılı sonlarında Türkiye'nin tavırlarında değişimler başlamış ve 11 Aralık'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bir Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulması kararı alınırken, Türkiye'de komisyonda bulunarak Araplara karşı Amerika gibi olumlu oy kullanmıştır. Ardından da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri*, s.119,120.

¹⁴⁹ Seçil Özdemir, *Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2009 s.25.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1949-1952 YILLARI ARASI NATO-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. NATO'nun Kuruluşu

Birbirlerinden farklı dünya görüşüne sahip devletler, II. Dünya Savaşı yıllarında müttefik olmak zorunda kalmışlardır. Oluşturulan bu iyimser havayı savaş sonrasında da devam ettirmek niyetinde olan devletlerin öncülüğünde 50 devletin temsilcileri bir araya gelerek 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nı kurmuşlardır. Savaş yıllarında tohumları atılan bu teşkilata barış için çok fazla ümit bağlanmış olsa da özellikle Sovyet Rusya'nın uzlaşmaz tavırları ve veto hakkını çok sık kullanması münasebetiyle Birleşmiş Milletler uluslararası sorunların halledilmesinde yeterince başarılı olamamıştır¹⁵⁰. Nitekim Sovyet Rusya, Birleşmiş Milletlerin kurulduğu tarih olan 1945'ten 1949'a kadar kendisiyle birlikte beş daimi üyeye verilen veto hakkını otuz defa kullanmıştır¹⁵¹.

Bir taraftan uzlaşmaz tavırlar takınan bir taraftan da yayılma politikası doğrultusunda ilerleyen Sovyet Rusya'nın bu tavırları, ilk önce Batı Avrupa ülkelerini daha sonra da ABD'yi tedirgin ederek önlemler alınmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği ile Batı Avrupa devletleri arasında gerek ideolojik gerekse ekonomik alanlarda ciddi görüş ayrılıkları mevcut idi. Üstelik savaşta Almanya ve Japonya'nın yenilmesi Sovyet Rusya'ya doğusunda ve batısında ciddi yayılma imkânı da vermişti. Sorunları çözmek amacıyla toplanan barış konferanslarından herhangi bir sonuç çıkmamıştır üstelik 1947 Mart ayında Moskova'da toplanan Dışişleri Bakanları Konferansı'ndan sonra da Sovyet Rusya ile Batı Avrupa devletleri arasındaki savaş yıllarında görülen işbirliği yerini karşılıklı tedirginliğe bırakmıştır¹⁵².

¹⁵⁰ Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.70.

¹⁵¹ Gönlübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.240.

¹⁵² Armaoğlu, Fahir, "Sovyet Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)", A. Ü.S.B.F.D. C. 4, Ankara, 1949, s.417-418.

Sovyet Rusya'nın bu tür davranışlarından ilk tedirgin olan ve tehlikeyi sezen İngiltere Başbakanı Churchill olmuştur. Nitekim Başbakan Churchill, 12 Mayıs 1945 tarihinde ABD Başkanı Truman'a gönderdiği telgrafta, Avrupa ülkelerinin savaş sonrasını düzenini kısaca değerlendirdikten sonra şunları yazmıştı:

“... Bu arada Sovyet Rusya'da neler olacak? Rusların Yalta Anlaşmalarını hatalı bir şekilde tefsir etmelerinden, Polonya'ya karşı hareket tarzlarından, Yunanistan müstesna Balkanlardaki üstün nüfuzlarından, Viyana hakkındaki yarattıkları güçlüklerden, kendi kuvvetleri ile işgal ve kontrol ettikleri ülkelerin birleşmesinden ve ilaveten diğer birçok memleketlerde komünist tekniği kullanmalarından ve bilhassa muazzam bir orduyu uzun bir süre silâh altında tutabilmek imkânlarından büyük endişe duymaktayım. Bir veya iki sene sonra vaziyet ne olacak? Bu tarihte Amerikan ve İngiliz orduları dağılmış, Fransızlar daha henüz büyük bir mikyasta teşkilatlanmamış olacaklar... Hâlbuki Sovyet Rusya iki yüz veya üç yüz tümeni faal bir şekilde tutmaya karar verebilir.

Önlerine demir bir perde çektiler. Arkasında ne cereyan ettiğini bilmiyoruz... Yüzlerce kilometre genişliğindeki bir arazi kuşağı bizi Polonya'dan ayıracak.

Bu zaman zarfında milletlerimizin dikkat nazarı, yıkılmış ve bitkin bir Almanya'ya verilecek cezalar üzerinde toplanacaktır. Böylece kısa bir zaman sonra Rusların, İsterlerse Kuzey Denizi ve Atlantik kıyılarına kadar ilerlemeleri için yol açık olacaktır”¹⁵³.

Telgraftan da anlaşıldığı üzere Churchill'in bir gözlem yaptığını ve gerek Avrupa'yı gerekse de dünyayı bekleyen tehlikeleri gözler önüne serdiğini söyleyebiliriz. Acilen bir önlem alınmasını istemiş olsa da Sovyet Rusya'ya karşı ABD'nin aldığı önlemler gecikmiştir. Aslında İngiltere'nin ABD'yi bu konuda uyarmasına benzer bir olayı Türkiye'nin de yaşadığına çalışmamızın önceki bölümlerinde değinilmiştir. Nitekim Sovyet Rusya tehdidine karşı Türkiye'nin de sürecin başında ABD'yi uyarmıştır fakat ABD'nin önlem alması ve Türkiye'yi rahatlatması biraz zaman almıştır. Deyim yerinde ise Türkiye bıçak kemiğe dayanan dek Sovyet Rusya tehlikesine karşı yalnız kalmıştır.

¹⁵³ M. Hakan, Özçelik, “Türk Basınında “Türkiye'nin NATO'ya Giriş Süreci 1948-1952”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 30.

Bu sıkıntılı sürecin dikkate değer yanı ise, Sovyet Rusya'ya karşı bu şüpheli havaya rağmen savaş sonrasında Batı Avrupa ülkeleri ordularının büyük bir bölümünü terhis etmişlerdir, ABD de kıtasına çekilmeye başlamıştır. Buna karşılık, Sovyetler Birliği dört milyon civarındaki ordusunu silâh altında tutmaya devam etmiştir. Sonuç olarak, savaş sonrasında Avrupa'nın çökmüş olması, ABD'nin de kabuğuna çekilmiş olması, kuvvetler dengesinin tamamen Sovyet Rusya lehine dönmesine ve Sovyet Rusya'nın da Avrupa'nın en güçlü devleti olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyet Rusya, bu yayılmacı hedefleri doğrultusunda, savaş içinde işgal ettiği topraklardan çıkmadığı gibi 1947-1948 yılları arasında Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'yı birer peyk ülke haline getirmiştir. Bunlarla da yetinmeyen Sovyet Rusya, Asya kıtasına açılarak Kuzey Kore ve Mançurya'yı işgal etmiş ardından Uzak Doğu'daki komünist hareketleri destekleyerek bölgedeki nüfuzunu güçlendirmiştir¹⁵⁴.

Bu gelişmelerden sonra Soğuk Savaş'ın iki lokomotif ülkesi yani ABD-Sovyet Rusya arasında çok uzun sürecek bir rekabet başlamıştır. Nitekim Sovyet Rusya'nın bu tehlikeli yayılmacı politikasına karşı ABD'nin, Avrupa ülkelerini tehlikeye karşı koyabilmeleri için Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı uygulamaya başlaması üzerine baskının dozunu arttırarak Orta Avrupa ve Balkanlardaki faaliyetlerini genişleten Sovyet Rusya 5 Ekim 1947 tarihinde diğer peyk ülkeler ile birlikte Kominform'u (Komünist Enformasyon Bürosu) kurmuştur¹⁵⁵. Kominform'un resmen kurulması ile birlikte dünya açık bir şekilde iki bloğa ayrılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yaşanan bu Sovyet Rusya tehlikesi karşısında Avrupa'da yaşanan tedirginlik, Avrupa ülkelerini, ABD'yi yanlarına siyasi ve askeri bağlarla çekme girişimlerine neden olmuştur. Nitekim ABD'nin elinde Sovyet Rusya'yı tedirgin edecek bir atom tekeli vardı fakat ABD'nin atom tekeli elinde bulundurması ayrı, bu atom tekeli Avrupa yararı için Sovyet Rusya'ya karşı kullanması ayrı konulardı. Öyle ki Avrupalı yöneticiler, kendilerine

¹⁵⁴Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.71.

¹⁵⁵ Kominform, savaş içinde lağvedilen Komintern'in yerine Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya ile Fransa, Çekoslovakya ve İtalya komünist partileri arasında kurulmuş bir yapılandır.

bir ittifak bağı ile bağlanmadıkça, ABD'nin olası Batı Avrupa'ya yöneltilecek bir Sovyet saldırısı karşısında seyirci kalmasından tedirgin olmuşlardır. Aslında Batı Avrupa Devletleri'nin bu tedirginliklerinin haklılık payı da vardı. Çünkü savaş sonrası ABD'de barış rüzgârları estirmeye başlanmıştı, halk artık savaş için dünyanın değişik yerlerine dağılmış evlatlarının geri dönmesinden başka bir şey istemiyordu. ABD, Birleşmiş Milletler teşkilatına barışı koruması için çok güvenmişti. Üstelik savaş yıllarında Almanlara karşı Sovyet Rusya'nın gösterdiği üstün başarı Sovyet Rusya'yı, Amerika kamuoyunda fazlası ile yüceltmmişti. İşte bütün bu nedenlerden dolayı Avrupa devletleri, ABD ile bir ittifak yapmak için girişimlerini sürdürmüşlerdir. ABD yönetimi, Sovyet Rusya'nın baskılarını arttırdığı 1945-1948 dönemleri arasında, Avrupa'dan gelen ortak savunma tekliflerine çok sıcak bakmamışlardır. Çünkü ABD kamuoyu yukarıda sıraladığımız nedenlerin yanında böyle bir ittifakın kendi çıkarlarına dokunacak bir faydasını görmemişlerdir. Bu durumdan dolayı, 1948 ortalarına kadar, ABD'yi kendi taraflarına çekmek isteyen Batı Avrupa devletlerine, her şeyden önce kendi aralarında anlaşarak Avrupa savunmasını kendi başlarına sağlamalarını telkin etmişlerdir¹⁵⁶.

ABD'den gelen bu telkinler, Batı Avrupa'yı çok memnun etmese de, bu ülkelere aralarında bir ittifak kurmaktan başka çare bırakmamıştır. Çünkü doğu bloğunu kendine bağlayan Sovyet Rusya'ya karşı koyacak bir Batı Avrupa teşkilatı mevcut değildi. Avrupa ülkeleri arasında ilk birleşme hamlesini, görünüşte bir Alman saldırısına karşı İngiltere ve Fransa 4 Mart 1947 tarihinde Dunkerke Antlaşması'nı imzalayarak atmışlardır. Diğer taraftan 22 Ocak 1948 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Dunkerke Antlaşması'na benzer bir Batı Avrupa Birliğinin kurulmasını teklif etmiştir. Bu fikir üzerinde görüşmeler devam ederken, 22 Şubat 1948 tarihinde meydana gelen Prag darbesi Avrupa'nın demokratik ülkelerinden Çekoslovakya'yı Sovyet Rusya hâkimiyeti altına sokmuştur. Yaşanan bu gelişme dünyada büyük yankılar uyandırdığı gibi, Batı Avrupa ülkelerinde savunma işbirliği fikrinin belirginleşerek teşkilatlanma ve birleşmeye hız verilmesine neden olmuştur. Öyle ki 4 Mart 1948 tarihinde Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere temsilcileri Dunkerke Antlaşması'nın karşılıklı yardımlaşma antlaşmasına dönüştürülmesi için toplanmıştır. Görüşmeler neticesinde, 17 Mart

¹⁵⁶ Ülman, Haluk, "NATO ve Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 22, Sayı:4, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968. s. 145.

1948 tarihinde Brüksel Paktı imzalanmıştır. Bu antlaşma ile yukarıda saydığımız ülkeler, ortak bir savunma sistemi kurmayı, iktisadi ve kültürel bağlarını kuvvetlendirmeyi taahhüt etmişlerdir. Böylece Brüksel Paktı, Batı Avrupa ülkelerinin ortak savunma yolunda ilk adımı olarak ortaya çıkmıştır¹⁵⁷.

1948 yılında imzalanan ve 1984 yılında gözden geçirilen Brüksel Antlaşması, Batı Avrupa güvenliğinin yeniden tesisindeki ilk adımı temsil etmiştir. Bu Antlaşma, ileride Avrupa Birliği ve Brüksel Antlaşması'nı yaratmış; 1949 yılında imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na uzanan sürecin ve Kuzey Atlantik İttifakı'nın başlangıcını oluşturmuştur. Ayrıca Brüksel Antlaşması, bugünkü Batı Avrupa Birliğinin temel dokümanıdır¹⁵⁸.

Yukarıda kurulma sürecine değindiğimiz Brüksel Paktı, üye ülkeler arasında 50 yıl geçerliliği olan bir dayanışmanın ilk belirtileridir. Nisan 1948'de, ilk toplantısını yapan bu yapılanmaya karşı Sovyet Rusya'nın tepkisi sert olmuştur. Bu birlikteliği dağıtmak için harekete geçen Sovyet Rusya'nın yaptığı ilk icraat, 18 Haziran 1948 tarihinde Batı Berlin'e giden kara trafiğini durdurmak olmuştur. Bununla da yetinmeyen Sovyetler, 10 Temmuz'da Batı Berlin ile Batı Almanya arasındaki tüm geçiş yollarını kapatacak kadar ileri gitmiştir. Tarihte bu olay "Berlin Ablukası" olarak yerini almıştır¹⁵⁹. Fakat Sovyet Rusya'nın bu hamlesine karşı müttefik devletler başarılı bir hava köprüsü trafiği ile Batı Berlin'i ikmalî başarmış ve Sovyet Rusya'nın çabalarını boşa çıkarmışlardır. Aslında müttefiklerin bu başarılı dirençleri hiç şüphesiz hem Sovyet Rusya'yı büyük hayal kırıklığına uğratmış hem de ABD'yi yanlarına çekmede önemli bir avantaj yakalamalarına neden olmuştur.

Brüksel Antlaşması, Batı Avrupa'da devam eden Sovyet Rusya tehdidine karşı kurulmuş bir pakttır. Fakat Sovyet Rusya tepkilerini yumuşatmaya yönelik olarak antlaşma metninin içinde, Almanya'nın yeni bir saldırı politikası koşması ihtimaline karşı tedbirlerin alınmasından bahsedilmiştir. Batı Avrupa devletlerinin bu tedbirli çalışmalarına rağmen bu birlikteliğin olası bir Sovyet Rusya tehdidi karşısında yeterince direnç gösteremeyeceği kuşkusuz bir gerçektir. Bundan dolayı,

¹⁵⁷ Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.74.

¹⁵⁸ *NATO El Kitabı*, Office of Information and Press, Brussels, Belgium, 2011, s.29.

¹⁵⁹ Ali Halil, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s.110.

Brüksel’de oluşturulan bu birlikteliğin içine dünyada nükleer silahı tekelinde bulunduran yegâne güç olan ABD’nin derhal dâhil edilmesi gerekmektedir¹⁶⁰.

Bir taraftan Brüksel Paktı üyelerinin ABD İle askeri ittifak arayışları sürerken diğer taraftan da ABD’nin Sovyet Rusya’ya olan güveninin gittikçe azaldığını söyleyebiliriz. Özellikle 1948 yılı ABD’nin, Sovyet Rusya politikasını tekrar gözden geçirmesi gerektiğine inandığı olaylara sahne olmuştur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, gerek Sovyet Rusya’nın Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nda sahip olduğu veto hakkını sık kullanması gerekse komünizm perdesi arkasında dünyanın birçok ülkesinde yayılma tehlikesi, gerekse de atom bombası yapma çalışmalarının son aşamalara gelmesi ABD’nin acil müdahale etme fikrine yönelmesine neden olmuştur.

ABD’nin Sovyet Rusya politikasında değişiklikler yaparak Sovyet Rusya’ya karşı oluşumların içinde bulunmasına neden olan, yukarıda sıraladığımız nedenlerden en önemlisi, Sovyet Rusya’nın atom bombası yapabilme ihtimalidir. Aslında bu ihtimalin hiç de uzak olmayan bir tarihte gerçekleşebileceği bilinen bir gerçektir. Ve ABD’nin böyle bir ihtimale karşı acil bir hamle yapması gerekmektedir. Çünkü Sovyet Rusya’nın atom tekeli ABD ile paylaşması demek, ABD’nin bu gücü artık kullanamaması demektir. Nitekim karşılarında onlara karşı bu gücü kullanma ihtimali olan bir devlet vardı. O zaman ülkeler, atom öncesi dengelere geri dönecekti. Bu dengelerde de asıl belirleyici olan güç kuvvetli bir kara ordusudur ki bu gücü de elinde bulunduran devlet Sovyet Rusya’dır. Sovyet Rusya bu güçlü ve kalabalık orduları ile hem Avrupa’ya hem de ABD’ye karşı ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkacaktır¹⁶¹.

Tüm bu gelişmelerin ışığında ABD Dışişleri yetkilileri, Senatör Vandenberg ile birlikte Nisan 1948’de, Kuzey Atlantik’in savunulması ile ilgili bir takım görüşmelere başlamışlardır. ABD’de bu görüşmelerin başlamasından kısa bir süre sonra, Kanada Dışişleri Bakanı ilk defa Brüksel Paktı’nın, ABD ve Kanada’yı da içine alacak şekilde genişletilerek bir Atlantik Bölgesi İttifakı oluşturma fikrini ortaya atmıştır. 4 Mayıs 1948 tarihinde de Brüksel Paktı mensupları, askeri planlarını ABD hükümetine sunacak bir komisyon *kurduklarını* kamuoyuna açıklamışlardır.

¹⁶⁰ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.342.

¹⁶¹ Ülman, *NATO ve Türkiye*, s.146.

ABD yönetimi bir ittifak ile Kanada ve Batı Avrupa ülkelerine bağlanmaya karar vermişse de bu birlikteliği sağlayacak yasal bir dayanakları yoktu. Hukuki dayanak oluşturmak amacıyla, Senatör Vandenberg bir tasarı hazırlamıştır. Bu tasarıda, ABD Cumhurbaşkanı'na, ABD'nin güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan “bölgesel ve diğer ortak antlaşmalara” katılma yetkisinin verilmesini istemiştir. Senatör Vandenberg 'in hazırladığı tasarı 11 Haziran 1948 tarihinde ABD Kongresinde kabul edilmiş ve bu tasarıya da tasarının mimarı olan Vandenberg 'in adı verilerek Vandenberg Tasarısı denmiştir¹⁶². Tasarı ile birlikte ABD'nin Avrupa ile beraber ortak bir pakta girmesinin önü açılmıştır, fakat ABD'nin uzun yıllardır takip ettiği Avrupa içişlerine karışmama politikası ise son bulmuştur.

ABD'nin dış politikasında yaptığı bu köklü değişiklikten sonra Batı Avrupa Birliği oluşumunu daha kapsamlı ve güçlü bir hale getirmek amacıyla 6 Temmuz 1948 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı ile Kanada ve Batı Birliğine dâhil devletlerin büyükelçileri arasında Kuzey Atlantik Paktı'nın görüşmeleri başlamıştır. Bu görüşmeler sonucunda Ekim 1948'de paktın esasları konusunda görüş birliğine varıldığı ilan edilmiştir. Daha sonra mevcut devletler 15 Mart 1949 tarihinde aralarına Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'i de katmış, 18 Mart 1949'da da antlaşma metnini kamuoyuna açıklamışlardır. Nihayetinde, 4 Nisan 1949 tarihinde, mevcut 12 devlet kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organization) olan Kuzey Atlantik İttifakını kurmuşlardır¹⁶³. Hazırlanan bu antlaşma 24 Ağustos 1949 tarihinde da yürürlüğe girmiştir¹⁶⁴.

2.2.NATO'nun Genel ve Askeri Yapısı

Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması, toplu savunma ittifakı yaratmıştır. Antlaşmanın süresi belirsizdir. 4 Nisan 1999 tarihinde Antlaşmanın 50. Yılı simgelenmiştir. Antlaşmanın 10. Maddesine göre bu ittifak diğer Avrupa devletlerinin katılımına açıktır. NATO'nun kurucu 12 ülkesi; Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Birleşik Krallık ve ABD'dir. 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, ittifakın

¹⁶²Sarınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s. 75.

¹⁶³Sarınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi* s. 76.

¹⁶⁴Oran, *Türk Dış Politikası*, s.543.

diğer 12 ülkesine katılmıştır, onları 1955'te Federal Almanya Cumhuriyeti ve 1982 yılında da İspanya takip etmiştir. Temmuz 1997 yılında Madrid'de yapılan bir Zirve Toplantısı'nda İttifak Devlet ve Hükümet Başkanları üç ülkeyi daha davet etmiş ve 12 Mart 1999 tarihinde Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya resmen NATO üyesi olmuştur. NATO bugün 17 Avrupa ülkesi ile Amerika ve Kanada'yı birbirine bağlamaktadır¹⁶⁵.

NATO'nun genel yapısı incelendiğinde en yüksek karar alma organının Kuzey Atlantik Konseyi olduğunu söyleyebiliriz. Konsey toplantılarına Genel Sekreter başkanlık eder. Ayrıca her yıl bir üye ülkenin Dışışleri Bakanı, İngilizce alfabetik sıraya göre, Konsey Başkanlığı görevini üstlenir¹⁶⁶.

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın maddelerine baktığımızda, antlaşmanın giriş bölümünde, NATO'nun yalnızca askeri değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasal işbirliğini öngördüğü de ifade edilmektedir. 1. Maddede üyelerin uluslararası ilişkilerinde ve uyuşmazlıklarında izleyecekleri genel ilkeler, Birleşmiş Milletler antlaşmasının 2. Maddesinin 3. ve 4. Fıkralarına benzer biçimde sıralanmıştır. 2. Maddede ise, tarafların uluslararası ekonomik ilişkilerindeki ayrılıkları gidermeye çalışacakları ilkesini ve ekonomik işbirliğini içermektedir. 4. Madde, tarafların herhangi birinin kendisini tehdit altında görmesi durumunda karşılıklı istişarelerde bulunulacağını hükme bağlamaktadır. 5. Madde ise Antlaşmanın en önemli hükmünü getirmektedir. Buna göre, taraflardan birine yapılacak bir saldırıyı ötekiler kendilerine de yapılmış sayacaklardır. 6. Madde ise örgütün sorumluluk alanını tanımlamaktadır¹⁶⁷.

NATO'nun askeri gücünü incelediğimizde karşımıza Sovyet Rusya ve 1955'te kurulduktan sonra da Varşova Paktı karşısında zayıf durumda olduğu görüşü çıkmaktadır. Fakat objektif bir değerlendirilme yapıldığında NATO ve Varşova Paktı'nın arasında bir askeri güç dengesinin olduğu söylenebilir. Nükleer alanda, NATO içinde Amerika yaklaşık 7000 kadar nükleer silahı Avrupa için ayırmıştır. İngiltere ve Fransa'nın toplam 162 füzedan oluşan nükleer gücü de NATO'nun askeri gücünün içinde yer almaktadır. Varşova Paktı içinde nükleer silahlara sahip

¹⁶⁵ *NATO El Kitabı*, s.3.

¹⁶⁶ Haluk Gerger, *NATO*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 6, İletişim Yayınları, s.1538.

¹⁶⁷ Gerger, *NATO*, s.1539.

tek ülke olan Sovyet Rusya'nın ise, Avrupa'ya yönelik yaklaşık 3.500- 4.000 nükleer füzesi bulunmaktadır. Konvansiyonel alanda ise, NATO ve Varşova Paktı yaklaşık 2.750.000 askerden oluşan kara kuvvetlerine sahiptirler. Avrupa'da bulunan kara kuvvetlerine bağlı asker sayısında NATO yaklaşık 250 bin kişilik üstünlüğe sahiptir. Araç ve gereç alanında Varşova Paktı tank, NATO ise helikopter üstünlüğünü ellerinde tutmaktadırlar. Özetle, tüm faktörler birlikte düşünüldüğünde, askeri açıdan NATO ile Varşova Paktı arasında bir denklik olduğu söylenebilir¹⁶⁸. Karşılaştırmalı olarak vermeye çalıştığımız, dünyanın iki büyük gücü arasındaki askeri mücadele, bu denk kuvvetlerden dolayı uzun süre devam etmiştir. İleride bu mücadelenin psikolojik savaşa da evrileceğini gözlemlemekteyiz.

NATO'nun kurulması ile birlikte artık Sovyet Rusya'nın başını çektiği Doğu Bloğu karşısında ciddi bir güç ortaya çıkmıştır. Bu teşkilatın kurulması Batı Avrupa ülkelerini rahatlatmıştır. Fakat bu durum Sovyet Rusya'nın tepkisine neden olacağı gibi, dünyanın artık belirgin bir şekilde iki kutuplu bir düzene geçmesine de neden olmuştur.

2.3.Türkiye'nin NATO'ya Giriş Denemeleri

II. Dünya Savaşı sonrası dünya barışının sağlanacağı beklenirken tekrardan ülkeler arasında bloklaşma yarışına gidilmesi, diğer ülkeler gibi Türkiye'yi de tedirgin etmiştir. Türkiye, savaş sonrası şiddetini arttıran Sovyet Rusya tehlikesi karşısında doğal olarak yüzünü diğer bloğa yani ABD cephesine çevirmiştir. Türkiye'nin amacı ABD'ye yaklaşarak yardım almak, aldığı yardımlar ile ordusunu revize etmek ve Batılı devletlerin oluşturduğu uluslararası kuruluşlara girmek olmuştur¹⁶⁹.

Türkiye aslında daha önce de değindiğimiz gibi II. Dünya Savaşı'ndan önce Batılı devletler ile münasebetlerini geliştirmiştir. Daha 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile bir dostluk anlaşması imzalamıştır. Fakat savaş sırasındaki tarafsızlık politikası, Türkiye'yi savaş sonrasında bir süre sıkıntıya sokmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin tarihten gelen Avrupa'da egemenlik siyasetinden yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı vazgeçmesi, Sovyet Rusya'nın

¹⁶⁸ Gerger, *NATO*, s.1539.

¹⁶⁹ Nevin, Balta, "*Türkiye'nin Dış Politikası 1950-1980*", Lazer Yayınları, Ankara 2005, s.33.

Almanya ve Japonya'dan boşalan alanlarda hâkimiyet kurma gayesi, Sovyet Rusya'nın büyük bir kara ordusunu hazırda bekletmesi, ABD'nin bu durumu görerek uzun süredir devam eden Avrupa siyasetine karışmama siyasetinden vazgeçmesi yaşanan temel olaylardır. Öte yandan, II. Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin oluşturmaya çalıştıkları yenedünya düzeninde yer bulma amacıyla olan Türkiye, daha önce de bahsettiğimiz gibi 1945 yılında San Francisco Konferansı'na katılarak bir yandan Sovyet Rusya'nın başını çektiği komünist bloğa karşı demokrasi cephesinde yer almış, diğer yandan da iç ve dış politikasına uzun yıllar boyunca yön verecek uluslararası bir kuruluş olan Birleşmiş Milletlere üye olmuştur¹⁷⁰. Bunun ardından Sovyet Rusya yayılmacılığı karşısında ABD öncülüğünde Batı ülkelerinin 1949'da kurdukları Kuzey Atlantik Paktı'na üye olmak için Türk devlet adamlarının yoğun girişimleri olmuştur. Bir anlamda, tek partili siyasal iktidar döneminden çok partili sisteme geçiş yıllarının en önemli dış gündem maddelerinden biri olan NATO'ya üyelik çalışmaları, Türk dış politikasının sözü edilen dönemdeki sürekliliğini de ortaya koymuştur.

2.3.1. CHP Döneminde NATO'ya Üyelik Girişimleri

CHP döneminde, henüz NATO kurulmadan önce bile ABD'ye, doğal olarak Batı Bloğuna resmi bir ittifakla bağlanmanın amaçlandığı gözlenmiştir. Nitekim Hasan Saka hükümeti döneminde Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak, ABD Deniz Filosunun İstanbul seyahati sırasında henüz 1948 yılında, Türk hükümetinin şimdiden ABD'nin müttefikten de öteye müttefiki sayılabilirse, ABD açısından hukuken mümkün olması durumunda, bu ilişkileri bir ittifak ile daha etkili ve resmi bir şekilde somutlaştırmak istediğini belirtmiştir. Necmettin Sadak'ın bu teklifine karşın ABD Dışişleri Bakanı Marshall, ABD'nin zaten Türkiye'ye yardım ettiğini, ancak resmi bir ittifakın ABD'nin bütün dış politikasının ve diğer bütün ülkeler ile ilişkilerinin gözden geçirilmesine neden olacağını dile getirerek bu teklifi uygun bulmamıştır¹⁷¹.

¹⁷⁰ Sait Dinç, "Atatürk Sonrası Türkiye'de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938-1965)", http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelismelere_bakis.pdf ERT: 15.05.2016.

¹⁷¹ Sander, *Türk Amerikan İlişkileri*, s.68.

ABD Hükümetinden umduğunu bulamayan CHP yönetimi, çareyi bir Akdeniz Paktı kurarak bölgedeki Avrupa ülkeleri ile işbirliği kurma girişimlerinde aramıştır. Bu amaç doğrultusunda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı toplantısına katılmak üzere Londra ve Paris'e hareket etmeden önce Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak verdiği demeçte, Türkiye belirli bir coğrafi alanı savunmak maksadıyla kurulan Atlantik Antlaşması'na katılamayacak ise Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi kapsayan bir Akdeniz Paktı kurulması düşüncesini dile getirmiştir¹⁷². Daha sonra Sadak, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları ile bir toplantı yapmış ve toplantı sonrası yaptığı değerlendirmede, Avrupa'da barışın yalnız kıtada korunamayacağını bu nedenle Atlantik savunma sisteminin Akdeniz'de kurulacak farklı bir savunma sistemi ile tamamlanması olanaklarının araştırıldığını dile getirmiştir¹⁷³.

Türkiye cephesinde bu olaylar cereyan ederken, Kuzey Atlantik Paktı metninin Şubat 1949'da yayınlanması ve İtalya ile Fransa'ya bağlı Cezayir'in Kuzey kısımlarının ittifak içine alınacağını belli olması üzerine Türkiye'nin bahane edilerek dâhil edilmediği "sınırlı coğrafi alan" tezi çürümüştür¹⁷⁴. Bu durum gerek Türk hükümeti tarafından gerekse kamuoyu tarafından yoğun olarak eleştirilmiştir. Aslında Cezayir eğer dâhil edilmese idi belki de bu yoğun eleştiriler olmayacaktı fakat hem sınırlı alanı kapsıyoruz diyerek Türkiye'yi ret etmek hem de alanın dışında bulunan Cezayir'i bu pakta dâhil etmek eleştirileri haklı hale getirmiştir.

Sadak, İngiltere seyahati sırasında umduğunu bulamayınca daha önce yaptığı gibi ABD ile temasa geçmiştir. Sadak, bu sefer Washington'a gitmiş ve burada ABD Dışişleri Bakanı Acheson ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde Sadak, Atlantik Paktı'nın kuruluş gayesine saygı duyduğunu, sınırlı bir coğrafyayı içine alan bir birliktelik amacı ile kurulmuşsa eğer, bu pakta üye olmak istemede ısrarcı olmayacağını dile getirdikten sonra tedirginliklerine değinmiştir. Sadak'ın ve Türk kamuoyunun eleştirileri: Kuzey Atlantik bölgesinin korunması amacıyla oluşturulan bu pakta İtalya gibi bölgeye uzak olan bir ülkenin dâhil edilmesidir. Türkiye'yi coğrafi konumundan dolayı ret edip İtalya'yı pakta dâhil etmek Türk politikacılarını halka

¹⁷² Oran, *Türk Dış Politikası*, s.545.

¹⁷³ Sander, *Türk Amerikan İlişkileri* s.68.

¹⁷⁴ Sarıнай, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.79.

karşı zor durumda bırakmış ayrıca Türk kamuoyunda tedirginliğe yol açmıştır. Mevcut durum, Avrupa ülkeleri içinde Sovyet Rusya tehdidini en derin hisseden, olası Sovyet Rusya saldırısı ihtimaline en açık olan Türkiye'nin terk edildiği, Batılı devletlerin güvenlikle ilgili planlamalarının dışında bırakıldığı izlenimini vermiştir. Türkiye'de ki diğer bir endişe kaynağı ise, ABD'nin bu hamleden sonra daha da ileriye giderek 1946'dan sonra uyguladığı Türkiye'yi koruma politikasından vazgeçerek yardımları kesmesi ihtimalidir. Eğer ABD yetkililerinin dile getirdikleri gibi ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikası değişmediyse, ABD Hükümetinin Atlantik Paktı'nı Türkiye'yi de içine alacak şekilde genişletmesi veya Türkiye'nin benzer güvenlik garantileri verilen bir Doğu Akdeniz Paktı planlamasına onay verilmesi neden mümkün değildi? Türkiye'nin saldırıya maruz kalması durumunda ABD Hükümeti, Türkiye'yi yalnız bırakmayacağına yönelik bir güvence verebilir miydi? Sadak, son olarak ABD'li mevkidaşına, Türk parlamentosuna ve kamuoyuna ABD seyahatine ilişkin hangi açıklamada bulunacağını kestiremediğini, elinin boş dönmemesi için yardımcı olunmasını takdirle karşılayacağını¹⁷⁵ söylemiştir.

Acheson, 1946 yılından beri Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinde ki talepleri karşısında Türkiye'ye verilen ABD yardımından bahsetmiş ve Atlantik Paktının kurulmuş olması, Türkiye'nin pakt dışı kalmasının, Başkan ve kendisi için Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün ABD açısından önemsendiği gerçeğini değiştirmedeğini ifade etmiştir. Fakat Acheson, Türkiye ile bir anlaşma metni imzalamaya yanaşmamıştır. Aslında ABD hükümeti Türkiye'ye özetle verdiklerimiz ile yetin demek istemiştir. Böyle davranmalarına iten asıl neden ise, zaten Türkiye'nin Avrupa ve ABD ile ortak hareket etmekten başka çaresinin olmadığını gözlemlemişlerdir. Bu durumda Türk Hükümeti temsilcileri, ABD'den hiçbir kazanım elde etmeden dönmüşlerdi. ABD'nin Türkiye'ye resmi taahhüde dayalı bir güvenlik teminatı vermesi, Acheson'un da dile getirdiği gibi dünyadaki konjonktürel gelişmelere bağlıydı. Böyle bir gelişme de Kore Savaşı'nın başlamasına kadar ortaya çıkmamıştır¹⁷⁶.

Dışişleri Bakanı'nın ABD'den eli boş dönmesi CHP Hükümetini ülke kamuoyunda ve mecliste zor durumda bırakmıştır. Nitekim hükümet temsilcilerinin

¹⁷⁵ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.367.

¹⁷⁶ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.368.

bu tarihlerde verdikleri demeçlerde, Atlantik Paktı'na girmek gibi bir arayışlarının olmadığına vurgu yaparak muhalefeti yatıştırmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Nitekim bu tarihlerde dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay 30 Nisan 1949 tarihinde Tan gazetesinden Ali Naci Karacan'a bir demeç vermiş ve şu açıklamalarda bulunmuştu: *“Atlantik Paktı'na girmek hususunda biz bidayetten beri pek hevesli davranmadık, mutlaka Atlantik Paktı'na girelim diye bir teşebbüste bulunmadık. Çünkü böyle bir pakta girmenin bizim için ameli bir faydası yoktu. Başka bir pakt yapmakta bugün için mümkün değildir. Bununla beraber, bugünkü vaziyetimiz, böyle bir pakt içinde bulunmaktan daha sağlamdır. Bize bir takım mükellefiyetler yükleyecek bir pakt içine girmekten daha emniyet verici bir vaziyette bulunuyoruz”*¹⁷⁷.

Günaltay'ın konuşmasına yakın bir konuşmayı da 15 Mayıs 1949 tarihinde TBMM'de, Necmettin Sadak yapmıştır. Sadak konuşmasında, ABD'ye Türkiye'yi pakta dâhil etmelerini istemek için gitmediğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Millet Partisi Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan, Sadak'a ABD'ye hangi maksatla gittiğini ve hükümetin takip ettiği siyasetin ne olduğunu sormuştur. Sadak ilk soruyu yanıtsız bırakarak ikinci soruya şöyle cevap vermiştir: *“Dış siyasetimizin temeli Atatürk'ün koyduğu Yurtta sulh, cihanda sulh vecizesidir. Dış siyasetimizin esası milletlerin hürriyet ve istiklallerine riayetkâr olan devletler ile aynı safta bulunmaktır. Şuan ki dış siyasetimiz, demokrasi, istiklal ve hürriyet safında bulunan milletlerin ve insanların hak ve hürriyetleri için mücadele eden büyük demokrasi safındaki devletler ile beraber bulunmaktır”*¹⁷⁸.

Gerek Günaltay'ın gerekse Sadak'ın demeçleri ortamı yatıştırmamış, aksine muhalefetin eleştirileri devam etmiştir. Basında da hükümete eleştiriler devam etmiştir. Örneğin 11 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde, Türkiye'nin bu konudaki kaygılarını Abidin Daver şöyle dile getirmiştir: *“...Bugünkü şartlar altında bir Bolşevik tehlikesi göz önüne alındığında en önemli yerlerden biri Türkiye ve Yunanistan üzerinden Akdeniz'e inen yoldur. Batılı dostlarımız, bölgesel bir ittifak yaparak Kuzey ve Batı Avrupa saldırı istikametini kapadıkları, fakat Akdeniz yolunu*

¹⁷⁷ Tan Gazetesi, 30 Nisan 1949.

¹⁷⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11. V. 1949, Dönem: VIII, C. 19, Toplantı:3, Birleşim 84, s.304,307-309.

açık bıraktıkları takdirde, Sovyetlerin bu açık yolu tercih ve bilhassa Türkiye'yi daha ziyade tazyik ve tehdit etmesi gayet doğaldır ...” Bu durum karşısında alınacak tedbir ise bir Akdeniz Savunma Paktı kurulması veyahut da bir beyanname ile Türkiye ve Yunanistan'ın istiklallerini garanti etmektir...”¹⁷⁹.

CHP hükümet temsilcilerinin tüm açıklamalarına rağmen Türk hükümeti, kamuoyundan aldığı eleştirilerden de kaynaklanan nedenlerden dolayı Batı ile bir şekilde ittifak kurma girişimlerine devam etmiştir. Bu doğrultuda 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile imzaladığı üçlü ittifak anlaşmasına ABD'yi de dâhil etme girişiminde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Daha sonra tekrar Akdeniz Paktı fikri perspektifinde çalışmalarını sürdürmüştür. Ankara hükümetinin bu sefer ki taktiği, Akdeniz'in güçlü ve NATO üyesi devleti olan İtalya ile dostluk anlaşması imzalayarak Akdeniz savunma sistemi için bir temel oluşturmak ve Batı ülkelerinin dikkatini, boş bıraktıkları Akdeniz sahasına çekmekti. Bu amaç doğrultusunda 24 Mart 1950 tarihinde Türkiye-İtalya Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşmasını imzalamıştır. Bu dostluk anlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre önce de Sadak, ABD, Fransa, İngiltere ve Türkiye'yi bir araya getirecek bir Akdeniz İttifakının gerekliliğini tekrar dile getirmiştir.¹⁸⁰ Türkiye'nin bu girişimi de başarılı olamamış, ABD'nin ve İngiltere'nin dikkatini çekememiştir.

Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucunda CHP Hükümeti istediğini alamamış olsa da genel seçimlere üç gün kala bir kez daha adım atarak 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya girmek için resmen başvuru yapmış, fakat hükümetin, ABD, İngiliz ve Fransız Dışişleri bakanlarının yapacakları görüşmeden hemen öncesinde yaptığı bu başvurudan da bir sonuç alınamamıştır. Bu başvuruyu tek destekleyen ülke İtalya olmuştur, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmamışlardır. ABD ise Türkiye'nin ittifaka alınması konusunda ısrarcı olmamıştır çünkü paktın Doğu Akdeniz'e kadar genişlemesini kamuoyuna izah edemeyeceğini hesap etmiş ve ABD kamuoyunun buna razı olmayacağını dile getirmiştir¹⁸¹. Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için bundan sonra ortaya koyacağı çabalar ise

¹⁷⁹ Abidin Daver, “Atlantik Paktı'nın Tekâmülüne Doğru”, Cumhuriyet, 11 Mart 1949.

¹⁸⁰ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.69.

¹⁸¹ Ülman, “NATO ve Türkiye”, s.149.

Mayıs 1950 seçimleri sonucunda iktidara geçen Demokrat Parti tarafından sürdürülmüştür¹⁸².

2.3.2. Demokrat Parti Dönemi NATO'ya Giriş Denemeleri

Türkiye'de dış politikada yoğun yıllar yaşanırken bu tarihlerde iç politikada da milat sayılacak gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri Demokrat Parti kazanmış ve ülkede hem 27 yıldır devam eden CHP yönetimi son bulmuş hem de Türkiye, bir daha geri dönülmemek üzere çok partili demokratik hayata adım atmıştır. Bu seçim sonucunda Demokrat Parti 408 milletvekili ile meclise girmiştir. Seçime katılım oranı da %88.88 gibi yüksek bir oran olmuştur¹⁸³.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile kamuoyunda, yeni hükümetin dış politika konusunda atacağı adımlar merak uyandırmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası CHP Hükümeti, tercihini Batı bloğundan yana kullanmış veya başka alternatifi olmadığını düşündüğünden bu yola girmiştir ve bu yol istikametinde birbirinden önemli adımlar atmıştır. Merak uyandıran ise, Demokrat Parti hükümetinin bu yoldan devam edip etmeyeceği olmuştur.

Kamuoyunun merakla beklediği Demokrat Parti'nin dış politika hedeflerinde, CHP yönetiminin attığı adımlar istikametinde çalışmalar gözlemlenmiştir.

Aslında Demokrat Parti, henüz muhalefette iken bile gerek Truman Doktrini ile hedeflenen askeri yardım antlaşmasının, gerekse Marshall yardımı çerçevesindeki Ekonomik İşbirliği Antlaşmasının, onaylanmasında olumlu oy vererek, ABD ile işbirliğini öngören CHP yönetimine dış politika konularında destek verdiğini göstermiştir. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin akabinde ziyaretine gelen İsmet İnönü'ye iade-i ziyaretinde dış politika konusu gündeme gelmiş ve bu konuda Bayar, fikir birliği çerçevesinde Türkiye'nin güvenliği için NATO'ya girmesinin gerekli olduğu fikrini İnönü ile paylaşmıştır. İnönü ile yapılan bu görüşmelerden sonra Cumhurbaşkanı Bayar Bakanlar Kurulu'nu Çankaya'da toplamış, Dışişleri

¹⁸² Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.372.

¹⁸³ Mim Kemal Öke, *"Unutulan Savaş'ın Kronolojisi Kore, 1950-1953"*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s.57.

Bakanı Fuad Köprülü'nün konuşmasından sonra konuşan Başbakan Adnan Menderes, Türkiye'nin halk iradesine dayanan bir devlet olmasından dolayı demokrasi cephesini temsil eden devletlerin Türkiye'yi NATO'ya almaları gerektiği üzerinde durmuş ve NATO üyeliğine yönelik girişimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır¹⁸⁴.

Menderes'in konuşmasından da anlaşılacağı üzere, Demokrat Parti dış politikada herhangi bir radikal hamle yapma niyetinde değildi. Nitekim Menderes'in bu görüşünü paylaşan diğer bir önemli siyasetçi de Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü idi. Köprülü, "Son seçimler ışığında II. Dünya Savaşı'ndan beri Batı'ya yönelen dış politikamız, bu yönde daha enerjik bir biçim alacaktır." ¹⁸⁵ Demiştir.

Demokrat Parti yönetiminde, yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, üst kademelerden alt kademelere kadar dış politika konusunda bir görüş birliğinin olduğunu hatta CHP yönetimi ile aynı düşüncede olduklarını dile getirmeleri Demokrat Parti'nin daha kararlı bir dış politika uygulayabilmesine imkân sağlamıştır.

Yeni yönetimi daha hükümeti ilk devraldığı dönemde bile, Batı bloğu ile ortak hareket etmeye iten birçok gelişme yaşanmıştır. Dış politikada yaşanan bu gelişmeler, Demokrat Parti'yi Batı ile bütünleşmeye itmiştir. Bu gelişmelerin en önemlisi ve Türkiye için milat sayılacak gelişme hiç kuşkusuz bu dönemde patlak veren Kore Savaşı'dır. Diğer önemli sayılabilecek gelişmeler ise Sovyet Rusya basınında Türk Boğazları konusunda Sovyet Rusya'nın isteklerinin tazelenmesi ve Bulgaristan'ın Türk asıllı 250.000 kişiyi Türkiye'ye göndereceği tehdidinde bulunması olmuştur¹⁸⁶.

Yukarıda bahsedilen dış politikada yaşanan bu gelişmeler Türk yöneticilerini harekete geçirmiştir. Hükümet, yaşanan bu gelişmeler ışığında Batı bloğu ile ortak hareket etmenin Türkiye'nin yararına olacağına kanaat getirmiş ve bu doğrultuda patlak veren Kore Savaşı sonrasında demokratik ülkelerin galip gelmesi için savaşa katılma kararı alarak Kore'ye asker göndermiştir.

¹⁸⁴ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.372.

¹⁸⁵ Feroz, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınevi, İstanbul, 2010, s.499.

¹⁸⁶ Sarınoy, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.86.

2.4. NATO'ya Üyelik Yolunda Türkiye'nin Kore'ye Asker Göndermesi

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Uzak Doğu'da, Türkiye'nin gerek iç politikasını gerekse dış politikasını derinden etkileyecek çok önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu olay 25 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması ile başlayan Kore Savaşı'dır.

Bilindiği üzere özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kore toprakları üzerinde özellikle ABD ile Sovyet Rusya tezleri arasında önemli fikir ayrılıkları mevcuttu. Bu ayrılıklar Kore halkı üzerinde de etkili bir şekilde hissedilmiştir. Bir tarafta Sovyet Rusya'nın desteklediği komünizm yönetimini savunan Kim il Sung Kuzey Kore topraklarında güçlenirken, diğer tarafta ABD'nin, halk desteklediği için desteklediği Rhee Güney Kore'de güçlenmekteydi¹⁸⁷. Özetle, Kore yarımadasının kuzeyi Sovyet Rusya'nın desteklediği sosyalizm, güneyi ise ABD'nin desteklediği kapitalizm rüzgârıyla ayırmıştır¹⁸⁸. Aslında II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası görüşmelerde Kore'nin birleştirilmesi ve uluslararası güçlerin buradan çekilmesi için yoğun çalışmalar yapıldıysa da özellikle ABD'nin Güney Kore'den desteğini çekmesi durumunda Sovyet Rusya güdümündeki Kuzey Kore yönetiminin güneyi işgalinden çekindiğinden dolayı bu fikre çok sıcak bakmamıştır.

Sovyet Rusya Kuzey Kore'den yönetimini Kim il Sung'a devrederek çekildikten sonra BM'ye baskı kurarak ABD'nin da geri çekilmesi yönünde adımlar atmıştır. Nihayetinde 20 Eylül 1948 tarihinde işgalci konumda kalmak istemeyen ABD Hükümeti yarımada ki askeri kuvvetlerini çekeceğini ilan eder ve 1949 yılından itibaren askerlerini geri çeker. Nihayetinde Kore toprakları 1949 yılında yabancı askerlerden arındırılmıştır. Fakat asıl olan sorun Kore topraklarındaki ülke içi anlaşmazlıkların had safhada olması ve Güney Kore bölgesinin kendini savunacak güçte olmamasıdır. Yani bu durumda uluslararası güçlerin de geri çekilmesi ile Kore topraklarının güneyi kuzeyine karşı savunmasız bir şekilde bekler durumuna düşmüştür¹⁸⁹.

Uluslararası güçlerin ülkeyi terk etmesinden kısa bir süre sonra 25 Haziran 1950 tarihinde, Kuzey Kore orduları, 38. Paralel boyunca toplu bir taarruza geçerek

¹⁸⁷ Öke, "Unutulan Savaş'ın Kronolojisi Kore, s.24.

¹⁸⁸ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.547.

¹⁸⁹ Öke, "Unutulan Savaş'ın Kronolojisi Kore, s.26.

Güney Kore topraklarını işgale resmen başlamışlardır. Kore’de savaşın başlamasından hemen sonra ABD girişimlerde bulunarak BM Güvenlik Konseyi’ne üye ülkeleri toplanmaya çağırmış ve Kuzey Kore’yi durdurmak için BM tarafından yürütülecek faaliyetlere katılmalarını istemiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin daimi 5 üyesinden biri olarak veto yetkisini elinde bulunduran Sovyet Rusya, bu kararın alındığı sırada, Çin’in BM’de Pekin tarafından temsil edilmemesini protesto etmek maksadıyla Konsey toplantılarını boykot etmekteydi. Bundan dolayı Sovyet Rusya, BM’nin, üye ülkelere Kore’ye asker gönderme çağrısında bulunmasına engel olamamıştır¹⁹⁰.

Nihayetinde ABD, Birleşmiş Milletlerin üye ülkelerine, Güney Kore’nin savunulması için asker gönderme çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı üzerine de BM, 27 Haziran 1950 tarihinde Güney Kore’ye yardım kararı almıştır. Avrupa ve Amerikan milletleri bir araya gelerek müşterek bir cephe kararı almışlardır¹⁹¹. Alınan bu karar, Türk hükümetine de telgraf yoluyla ulaştırılmış ve Türkiye bu telgrafa aynı gün olumlu yönde cevap vermiştir. Esasında, Adnan Menderes, bu durumu Türkiye’nin uluslararası alandaki itibarını güçlendirmek ve NATO’ya üye olmak için bir fırsat olarak görmekteydi¹⁹².Yardım etmeyi kabul eden Türkiye, 25 Temmuz 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Komutanlığı emrine 4500 kişilik tam teçhizatlı bir orduyu Kore’ye göndermeye karar vermiştir¹⁹³. Türkiye’nin asker gönderme kararı BM üye ülkeleri içinde ABD’den sonra bu kararı alan ikinci devlet olma hüviyeti kazandırmıştır¹⁹⁴.Kore Savaşı’na ilk asker gönderen devlet ABD olmuştur¹⁹⁵.

İktidara yeni geçmiş olan Demokrat Parti yöneticilerinin aldığı bu karar son derece cesurca idi. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan beri ilk defa savaşa giriyor ve asker gönderdiği yer, çoğu vatandaşının yerini bilmek bir yana, adını bile bilmediği bir ülke idi. Ayrıca, Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme nedeni de kendisine yöneltilen bir tehditten ziyade, Birleşmiş Milletlerin üyesi sıfatıyla üzerine almış olduğu taahhütleri yerine getirmek ve dünya barışının korunmasına yardımda

¹⁹⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.547.

¹⁹¹ Demokrat Parti Neşriyatı, *Düşmanı Kore’de Karşıladık*, Güneş Matbaası, Ankara, 1954, s.5.

¹⁹² Şerif Demir, Düello, *Menderes ve İnönü, Demokrat Parti’den 27 Mayıs Darbesine Kadar Olaylar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.45.

¹⁹³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 030-0-001-000-000-102-630-9.

¹⁹⁴ Sarıay, *Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.87.

¹⁹⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1950.

bulunmaktı.¹⁹⁶ Demokrat Parti'nin yapmış olduğu bu hamle, 27 yıldır devam eden CHP yönetiminden farklı, risk alan bir yönetim sergileyeceğinin habercisi olmuştur.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Türkiye ve diğer üye ülkelerden asker talep etmesine Türkiye'nin olumlu cevap vermesi ile girişilen sürecin gerek yabancı basında¹⁹⁷ gerekse de Türk basınında da yansımaları olmuştur¹⁹⁸. Öncelikle Türk basınına incelediğimizde, Sovyet Rusya'nın desteğini alan Kuzey Kore'nin tavrının eleştirildiği görülmüştür. Yeni Sabah gazetesinin yazarlarından Burhan Belge, konu ile alakalı haberinde *“Kore’de ortaya çıkan tehlikeli çıban, SSCB askerinin talim ve terbiyesinden geçen Kuzeylilerin işidir”* diyordu. Birleşmiş Milletlerin doğru müdahalesi ile II. Dünya Savaşı'nda yapılan yanlışların tekrar etmesi engellenebilirdi. Yine aynı konu ile alakalı olarak Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi, *“Açgözlülere cesaret vermemek, onları istemeyerek teşvik etmek gibi hatalara sapmamak, barışçı milletlere düşen vazifedir”* yorumunda bulunmuştur¹⁹⁹.

Türkiye'nin dış politikası ile alakalı alınan bu karar, iç politikada da uzun süre gerek mecliste gerekse de kamuoyunda tartışılmıştır. CHP yönetimi bu kararın alınmasından sonra ilk başlarda tereddütlü bir durumda kaldı. 27 Temmuz 1950 tarihinde parti genel idare kurulu toplanmış ve Türk kamuoyuna şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Birleşmiş Milletlere karşı olan vecibelerimizi tanıyoruz. Dünya’da sulhun ancak Birleşmiş Milletlerin müşterek koruma cephesiyle temin edilebileceğine inanıyoruz. Aza devletler, birine olan taarruzu samimi olarak hepsine tevcih olunmuş bilerek derhal harekete geçerlerse sulh muhafaza olunabilir.

“Birleşmiş Milletlerin, bizim takdirimize bırakarak istediği yardımı emsalimiz olan birçok devletler gibi vaziyetimize göre ve maddi imkânlarımız nispetinde tayin edebilirdik. Ancak silahlı kuvvet göndererek yardım etmek hiç şüphesiz, imkânı bulunanlar için en tesirli vasıtaadır.

“Hudutlarımızda son zamanlarda yapılmakta olan hazırlıkların ve vatanımızın karşısında bulunduğu ihtimallerin bugünkü manzarasını bilmiyoruz.

¹⁹⁶ Burçak, *On Yılın Anıları*, s.62.

¹⁹⁷ BCA, Fon No: 030-0-001-000-000-102-630-8.

¹⁹⁸ *Milliyet Gazetesi*, 3 Eylül 1950.

¹⁹⁹ Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi*, s.64.

Bugünkü durumda Birleşmiş Milletlere karşı olan vecibelerin nasıl yerine getirileceğini hükümet Büyük Millet Meclisinde müzakere edilmeden ve partimizle istişare etmeden yalnız başına takdir etmiştir.

“Parti genel başkanı İnönü veya yetki sahibi herhangi bir CHP şahsiyetinin bu karar hakkında hiçbir surette fikir ve mütalaası alınmamıştır. Hâlbuki büyük memleket meselelerinde, hususiyetle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisi ile fikir mutabakatı temini, memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir²⁰⁰.

CHP yönetiminin yukarıda ele aldığımız açıklamalarına baktığımızda, Kore’ye asker gönderilmesi konusunda hükümetle aynı görüşte olup olmadığı muğlâkta kalmıştır. Daha sonra kamuoyuna yansıyan görüşlerine baktığımızda çoğu yöneticisinin bu hamleyi doğru bulduğu kanaatine varılmıştır. Fakat şunu biliyoruz ki CHP’nin asıl serzenişi muhalefete danışılmadan böyle önemli bir kararın alınmış olmasıdır. Böyle hayati önem taşıyan kararın bırakın CHP yönetimine, TBMM’ye bile danışılmadan alınması, iç politikada uzun süren hararetli tartışmaların yaşanmasına hatta konunun Başbakan’dan gensoru istenmesine kadar gitmesine neden olmuştur. Hükümetin aldığı bu karardan dolayı muhalefet gensoru açmış olmasına rağmen meclis oy çokluğu ile hükümetin almış olduğu bu kararı onaylamıştır²⁰¹.

Türkiye topraklarının çok uzağında patlak veren bu savaş nasıl ki Ambrose’a göre ABD başkanı Truman’ın arzu ettiği bir fırsat ise aynı şekilde Burçak’a göre de Türkiye’nin de istediği fırsatın eline geçmesi hasebiyle arzu ettiği bir fırsattı. Konu ile alakalı Ataöv’ün açıklamaları da son derece çarpıcıdır. Ataöv, Türkiye’nin NATO’ya üye olmak için Türk askerinin kanını akıttığını belirtmiştir. Türk ordusu, sırf NATO’ya üye olabilmek için, Anadolu’nun bağrından kopartılarak Uzak Doğu’ya götürüldü ve burada daha önce bilmediği bir orduya karşı savaştırıldı²⁰². Gerçekten de Türkiye o dönemlerde NATO’ya üye olabilmek için ABD’nin ve Avrupa’nın gözüne girebilecek bir fırsat kolluyordu. Ve Türkiye Kore’ye asker göndererek ABD’nin Türkiye’ye olan bakışının yumuşamasını sağlamıştır. Özetle, her ne kadar

²⁰⁰ Burçak, *On Yılın Anıları*, s.63.

²⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 3, s.195.

²⁰² Ataöv, *Amerika NATO ve Türkiye*, s.192.

kararın alınma şekli yoğun eleştirilere maruz kalmış olsa da Türkiye'nin yaptığı bu hamlenin NATO'ya alınmasında etkili bir faktör olduğu genel kabul görmüştür²⁰³. Ayrıca Türkiye, NATO'ya asker göndererek, Türkiye devletinin Avrupa'da Orta ve Yakın Doğu'da büyük bir varlık ve dünya siyaset terazisinin kefesinde yerini alması gereken mühim bir kuvvet olduğunu göstermiştir²⁰⁴.

Muhalefetin bu yoğun eleştirilerine maruz kalacağını tahmin eden Başbakan Adnan Menderes, Kore'ye asker gönderme kararını almadan önce basını kullanarak lehlerinde bir kamuoyu oluşturma girişiminde bulunmuştur. Bu amaç doğrultusunda gazeteci Ahmet Emin Yalman'dan ricada bulunarak bu konuda kendisini ve hükümeti destekleyecek yazılar kaleme alması ricasında bulunmuştur. Menderes bu konuda, Ahmet Emin Yalman'a şunları söylemiştir: “ *Memleket hesabına çok mühim bir karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve bekleyen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz.*”²⁰⁵ Menderes'in verdiği demeçten de anlaşıldığı üzere aldığı kararın kamuoyunda yaratacağı infiali sezmiş ve basını kullanarak tepkilerin yumuşatılması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Menderes'in yaptığı bu hamle, iktidara yönelik eleştirileri bir nebze kırmış olsa da yukarıda da örneklerini verdiğimiz üzere olayın eleştirilmesini engelleyememiştir.

Demokrat Parti hükümetinin, radikal bir karar ile Kore'ye asker göndermesi, yurt içinde ne kadar eleştirilmiş olsa da bu hareketi destekleyen övgülere de mazhar olmuştur. Nitekim bu karardan sonra Başbakan'a ve hükümete ülkenin değişik yerlerinden çok sayıda tebrik telgrafi da gelmiştir²⁰⁶.

Demokrat Parti iktidarının, 27 Haziran 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından alınan Kore'ye yardım kararından sonraki bir ay içerisindeki en önemli meşguliyetlerinden biri hiç şüphesiz, Kore'ye gönderilecek yardımın mahiyeti ve alt yapısını hazırlamak olmuştur.

²⁰³ Melih Aktaş, “1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü”, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 52. Burçak, s.109.

²⁰⁴ Demokrat Parti Neşriyatı, *Türkiye ve Atlantik Paktı*, Güneş Matbaası, Ankara, 1956, s.4.

²⁰⁵ Aktaş, 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi... , s. 53.

²⁰⁶ BCA, Fon No: 030-01-00-00-17-98-34-1; BCA, Fon No: 030-01-00-00-17_98-34-2; BCA, Fon No: 030-01-00-00-17-98-34-3; BCA, Fon No: 030-01-00-00-17-98-34-4; BCA, Fon No: 030-01-00-00-17-98-34-5.

Bu süre zarfında, kamuoyunda tartışmalar yaşanırken, Demokrat Parti İstanbul milletvekili Senihi Yürüten, Kore'ye gönüllülerden oluşan bir kuvvet göndermek için kolları sıvamıştır. Kurduğu bir dernekle gönüllü gençlerin kayıtlarını almıştır. Bu derneğe başvuru yapan gönüllü sayısı kısa sürede üç bin kişiyi bulmuştur. Türkiye'de gençler Kore Savaşı'na katılmak için birbirleri ile yarışırken, ABD'de ise durum tam tersidir. ABD'li gençler, askere alınmamak için her yolu denemişlerdir. Hatta bu dönemde üniversite ve kolejlere başvuru yapan gençlerin sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Yani ABD'li gençler, Kore Savaşı'na katılma hususunda hükümetleri kadar istekli olmamışlardır. Türkiye'de ise hem Demokrat Parti hükümeti, hem de İstanbul gençleri bu savaşa katılma konusunda cesur ve özverili bir tutum takınmışlardır²⁰⁷.

Demokrat Parti'nin, muhalefete ve meclise danışmadan aldığı Kore'ye asker gönderme kararının arka planına baktığımızda karşımıza, 18 Temmuz 1950 tarihli Yalova Görüşmeleri ve 25 Temmuz 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararı çıkmıştır.

18 Temmuz'da Yalova'da, Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında her ne kadar hükümet yalanlasa da, çoğu kişinin Kore'ye asker gönderme kararının çıktığını savunduğu önemli bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya, Başbakan Adnan Menderes, yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik İnce, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ve yüksek komutanlar katılmışlardır. Dört saat süren toplantının sonunda Menderes şöyle bir açıklama yapmıştır: *“Silahlı kuvvetlerimizin takviyesi ve geliştirilmesi için alınacak tedbirleri tetkik ve müzakere ettik”*. Kore'ye asker gönderme kararının alındığına dair herhangi bir söylemde bulunmamış olsa da basında çıkan haberler bu yönde değildir²⁰⁸.

Yalova görüşmeleri, basına da yansıdığı üzere hükümetin, komutanlar ile buluşarak ülke adına tarihi önem arz eden Kore Savaşı'na asker gönderime kararının alınmasında dönüm noktası olarak tarihteki yerini almıştır. Aslında toplantının yapıldığı tarihe ve acele olarak toplanılan yere baktığımızda bu toplantının rutin bir toplantı olmadığı izlenimini vermiştir.

²⁰⁷ Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi*, s.66.

²⁰⁸ Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi*, s.67.

Bu toplantıdan sadece bir hafta sonra başkentte, Celal Bayar'ın başkanlığında Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmıştır. Hükümet temsilcileri, bütün bakanları acilen Ankara'ya çağırmıştır. Toplanmanın amacı, BM Genel Sekreteri'nin, Kore'ye asker gönderme ile alakalı Türkiye'ye yaptığı başvuruya verilecek cevabı görüşmektir. Hükümetin yaptığı açıklamada *“Dışişleri Bakanlığı'nca hazırlanan metin üzerinde görüşmeler olmuş ve konu bütün ayrıntıları ile etraflı bir şekilde incelenmiştir”* denmiştir. Toplantıda alınan karar gereği BM'ye derhal şu telgraf çekilmiştir: *“Birleşmiş Milletler Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkında yardım talebini içeren 15 Temmuz tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve dikkatle tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu inceleme sonucunda bu kararları dünyanın şimdiki şartları genel barış hizmetinde etkili ve fiili şekilde uygulamaya koymadaki gerek ve önemin bilinci içinde Kore'de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu, silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeyi karar altına almıştır”*²⁰⁹.

Hükümet temsilcilerinin yukarıda verdiğimiz BM'ye cevabi yazısından da anlaşılacağı üzere, BM'ye üye olmanın getirdiği taahhütleri kabul etmiş ve kısa bir süre içinde de Kore'ye asker göndermiştir. Üstelik yukarıda da bahsettiğimiz üzere ABD'den sonra Kore'ye asker gönderen ilk devlet olma özelliği ile tarihteki yerini almıştır.

Türk ordusunun Kore'ye ulaşip muharebelere başlamasıyla beraber artık kamuoyunda asker gönderilmesinin ne kadar doğru olduğu, iktidarın muhalefeti yok sayması gibi konulardan ziyade Türk ordusunun muharebelerdeki durumu tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim Kore muharebelerindeki Türk ordusunun başarıları hızlı bir şekilde yayılmıştır. Hatta Türk ordusunun muharebe başarıları, ABD'lilere Türk ordusunun operasyonel etkinliğini de kanıtlamıştır. ABD'li diplomat McGhee, Aralık 1951 tarihinde ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak Türkiye'ye geldiğinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a, Kore savaşında Türk askerinin üstün vasfını gösterdiğini söylemiştir²¹⁰.

Türk ordusunun çok fazla kayıp verdiği ama aynı zamanda tarihi başarılarla imza attığı Kore savaşında, Türk ordusunun en büyük başarısı Kunuri Muharebesi

²⁰⁹ Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi*, s.68.

²¹⁰ Karakaş, *Türk Amerikan Siyasi İlişkileri*, s.380.

olmuştur. 27 Kasım 1950 tarihinde başlayan bu muharebede Türk birliklerinin ustaca düşman birliklerini durdurmayı başarmasından dolayı ABD’li General George Marshall’a göre ABD ordusu “üç altın gün” zaman kazanmıştır²¹¹. Evet, gerçekten Türk ordusu, düşman birliklerini oyalamayı başaramasaydılar, ABD ordusu buraya yetişmeden bölge kayıp edilmiş olacaktı.

1950 yılında başlayan 1953 yılında başladığı yerde biten Kore Savaşı’nın sonucunda Türk birliği toplam 741 ölü ve 2147 yaralı vermiştir. Bunların dışında Türk birliklerinden 234 asker tutsak ve 175 asker kayıp sayılmıştır²¹². Savaş boyunca Türkiye’nin Kore’ye gönderdiği toplam asker sayısı, Birleşmiş Milletler kayıtlarına göre 6086’dır²¹³. Türkiye’nin ağır kayıplar verdiği fakat aynı zamanda Türkiye’ye NATO’ya girmenin kapısını aralayan Kore Savaşı 1953 yılında taraflar arasında imzalanan ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir.

Demokrat Parti hükümeti, Kore Savaşında şehit düşen askerlerin ailelerini de unutmamış ve bu ailelere, hayatlarını ikame etmeleri için 8 Ocak 1952 tarihinde bir kanun çıkararak maaş bağlamıştır. Bu çıkarılan kanun şehit ailelerinin yarasını bir nebze de olsa dindirmiştir²¹⁴.

Demokrat Parti hükümeti, Kore’ye asker gönderilmesi kararını aldıktan kısa bir süre sonra 1 Ağustos 1950 tarihinde NATO’ya üye olabilmek için Türkiye adına ikinci kez başvuru yapmıştır²¹⁵. Hükümetin bütün uğraşlarına rağmen, 15-18 Eylül 1950’de toplanan Kuzey Atlantik Paktı Bakanlar Konseyi, 22 Eylül 1950 tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye’nin bu başvurusuna da olumsuz cevap vermiştir. Türkiye ile beraber Yunanistan da ret edilmiştir. Türkiye’nin ikinci başvurusunun da reddedilmesinin ardında, ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya alınmasının örgütün gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini belirten raporun önemli rolü vardı. Bu rapora göre; NATO üyeliği yerine Türkiye ve Yunanistan’a Akdeniz Paktı’nın kurulması için ortak çalışmalar önerildi. Bakanlar Konseyi, Türkiye ve Yunanistan’ı “Akdeniz’in Savunulması İçin

²¹¹ Aktaş, 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi... , s.54.

²¹² https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Tugay%C4%B1.

²¹³ *Ulus Gazetesi*, 28 Eylül 1951.

²¹⁴ Fon No: 030-0-001-000-000-100-618-3-1.

²¹⁵ Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s.550.

Gerekli Planlama İşlerine” katılmaya davet etmiştir²¹⁶. 4 Ekim 1950 tarihinde Washington, Ankara ve Atina’da aynı zamanda yayınlanan bildirilerle Türkiye ve Atina’nın bu çağrıyla kabul ettikleri açıklanmıştır. Bu durumda Türkiye, NATO’nun askeri teşkilatının, Akdeniz’in savunulması ile alakalı işlerine iştirak etmiş oluyordu. Türkiye’nin bu iştiraki ileride ABD ve İngiltere’nin de müttefik olacağı bir Akdeniz Paketi’nin kurulması olasılığını güçlendirmiştir²¹⁷.

Bu yeni durum Türk kamuoyunun tam istediği sonuç olmazsa bile kamuoyunun bir nebze de olsa rahatlamasını sağlamıştır. Evet, Türkiye’nin NATO’ya ikinci üyelik başvurusu da kabul edilmemiştir fakat artık Akdeniz etrafında bir ABD ve İngiltere ittifakından söz edilmektedir. Türkiye’nin ABD ile siyasi bir ittifak kurması, üzerindeki Sovyet Rusya baskısının kırılmasında son derece önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Bakanlar Konseyinden yapılan açıklama Türkiye’de memnuniyetle karşılanmıştır.

NATO’ya üyelik bağlamında olumlu yanıt alınmamasına rağmen, Türkiye pakta katılım çabalarına devam etmiştir. İkinci üyelik başvurusunun ardında Türkiye’ye İtalya’dan bir destek daha gelmiştir. 1950 yılının sonlarına doğru İtalyan Hükümeti Türkiye’nin Atlantik paktına katılması gerektiğini belirtmiştir. Bu düşünce İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza tarafından İtalyan Meclisinde dile getirilmiştir²¹⁸.

2.5. Değişen ABD Politikası ve Türkiye’ye Karşı Yumuşama

ABD Hükümeti 1951 yılından itibaren askeri stratejilerinde değişikliklere gitmeye başlamıştır. Özellikle General Eisenhower’ın, Başkan Truman’ın isteği üzerine Atlantik Paketi Ordusu’nun başına tayin edilmesinden sonra değişiklikler iyice hissedilir hale gelmiştir. Bu değişimin sonucunda, değişen dünya şartlarından ve milli menfaatlerinden dolayı ABD, Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paketine katılmasına sıcak bakmaya başlamıştır²¹⁹.

²¹⁶ İbrahim Bozkurt, *Türk Kamuoyunda Amerika İmgesi 1945-1980*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008, s.45.

²¹⁷ Yavuz Güler, *Kuzey Atlantik Paketi ve Türkiye Cumhuriyetinin Pakta Giriş Süreci*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s.135.

²¹⁸ *Ayın Tarihi*, no:204 (Kasım 1950) , s.92.

²¹⁹ Güler, *Kuzey Atlantik Paketi...* , s.138.

ABD politikalarına baktığımızda özellikle XX. yüzyıl boyunca değişkenlikler gösterdiğini gözlemleyebilmekteyiz. Monroe Doktrini ile uzun yıllar, kıtası dışına açılmayan, Avrupa'nın içişlerine karışmayan ABD, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki hâkimiyet alanları ile ilgili Sovyet Rusya ile kıyasıya bir rekabete girişmiş ve bu rekabet dünyayı iki kutuplu bir düzene hızla sürüklemiştir.

1949 yılında Sovyet Rusya'nın da ABD gibi atom bombasına sahip olması,²²⁰ bu iki ülkenin nükleer denklige erişmesine neden olmuştur. Yani ABD, elinde bulundurduğu çok önemli bir avantajı, bu tarihten itibaren kaybetmiştir. Bu yeni gelişme, NATO'nun güneydoğu kanadını güçlendirme mecburiyetini gündeme getirmiştir. Ayrıca, olası bir Sovyet Rusya saldırısı karşısında, Sovyet Rusya'nın stratejik noktalarını imha etme imkânı sağlayacak Türk hava sahasının kullanılması ihtiyacını doğurmuştur. Yani, Sovyet Rusya'nın atom tekerini bozması, ABD'yi Türkiye'ye yaklaştırmıştır²²¹.

ABD, özellikle 1949 yılından itibaren Sovyet Rusya'ya karşı güvenlik tedbirlerini arttırmaya başlamıştır. Nitekim Türkiye'nin ABD'nin önerisi ile NATO'ya kabul edilmesi, ABD'nin Sovyet Rusya'ya karşı aldığı tedbirlerden biridir. ABD'nin, bu tarihlerde Sovyet Rusya'ya karşı tedbirlerini arttırmasını Oral Sander üç nedene bağlamıştır. Bunlar;

1-Sovyet Rusya'nın Eylül 1949'da kendi atom bombasını patlatması ABD'nin dış politikasında çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu olaydan sonra ABD, Sovyet Rusya'ya karşı daha etkili tedbirler almaya başlamıştır.

2- 1950 yılında dünyanın iki güçlü komünist devleti olan Sovyet Rusya ve Çin'in bir ittifak anlaşması imzalaması. ABD'yi fazlası ile tedirgin etmiştir. Bu durum ABD'nin Truman Doktrini ile çevrelemeye çalıştığı komünizmin başka yerlerde yayılmasına neden olacaktır.

3- Kore'de çıkan savaş, ABD'ye bölgesel savaşların her an çıkabileceği ihtimalini göstermiştir. ABD, elindeki atom üstünlüğüne rağmen Sovyet Rusya'nın bundan çekinmeyerek Uzakdoğu'da bölgesel bir savaş çıkarabileceğini gördükten sonra, bu bölgesel savaşları Yugoslavya üzerinden Avrupa'ya taşıma ihtimali

²²⁰ *Zafer Gazetesi*, 12 Kasım 1949.

²²¹ Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi ...* , s.54.

belirmiştir. Yugoslavya'nın Sovyet Rusya tarafından işgalinin engellenebilmesi için, NATO'nun Güney Doğu kanadının güçlendirilmesi gerekmektedir²²².

Sander'in sıraladığı, ABD'nin politika değiştirmesine neden olan bu üç nedenin Türkiye'ye nasıl yansıdığına baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmıştır. Sovyet Rusya eğer Batı Avrupa'ya saldırırsa, General Eisenhower'ın savaştığı sahaya, Sovyet Rusya'nın teçhizat göndermesini engellemek için ABD atom bombaları ile Sovyet Rusya'nın silah fabrikalarını bombalayacaktı. Fakat ABD'nin elindeki bombardıman uçaklarının menzili Sovyet Rusya'ya ulaşamıyordu. ABD'nin bundan dolayı Sovyet Rusya'ya yakın bir coğrafi yerde üsse ihtiyacı vardı, İhtiyaç, talebi doğurdu ve ABD Türkiye'den üs istemiştir, ancak Türkiye'den sadece NATO'ya alınması halinde üslerini kullandıracağı cevabı almıştır. Sonuçta ABD, Türkiye'nin bu ön koşulunu üs ihtiyacının aciliyeti sebebiyle dikkate almak zorunda kalmıştır.²²³ Kısacası, Türkiye'nin Balkanları, Orta Doğu'ya ve Asya'ya bağlayan geniş bir platformda bulunan jeopolitik yeri, NATO'ya alınmasında birinci derecede etkili olmuştur²²⁴.

Türkiye, kurulduğundan beri girmeyi çok istediği ve iki kez başvurmasına rağmen kabul edilmediği Kuzey Atlantik Teşkilatı'nın kapılarını ilk kez bu kadar aralamayı başarmıştır. Üstelik bu sefer NATO'ya girme ihtimali çok yüksek görünmekte çünkü kuruluşun büyük ortağı olan ABD'nin Türkiye'ye ihtiyacı vardı.

Türkiye'nin güçlü bir kara ordusuna sahip olması da NATO'ya alınmasında son derece etkili olmuş bir faktördür. O dönemde Türkiye'nin yaklaşık 400.000 (22 tümen) kişilik kalabalık bir ordusu vardı. Bu ordu aynı zamanda Kore Savaşı'nda üstün başarılarla imza atarak dünyada kendini tanıtmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye olması demek bu 400 bin kişilik ordunun Avrupa savunma gücüne ilave edilmesi demektir²²⁵. Bu durum Avrupa'ya son derece cazip gelmiştir.

ABD kamuoyunun Türkiye'ye olan bakış açısının değişmesi de Türkiye'nin işini kolaylaştırmıştır. Nitekim özellikle Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi, ABD askerleri ile omuz omuza savaşması ve buralardaki üstün başarıları gerek ABD

²²²Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.56.

²²³ Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi...* s. 56.

²²⁴Sarınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yöneliş*, s.92.

²²⁵Sarınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yöneliş*, s.92.

yönetimi gerekse ABD halkı tarafından Türkiye'ye olan sempatiyi arttırmış ve ABD Kongresi'nin Türkiye ile ilgili olumlu tutum içine girmesine neden olmuştur.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız birçok nedenden dolayı, ABD, Türkiye'nin NATO'ya alınmasını ülkesinin ve Avrupa'nın menfaatleri için zaruri görmüştür. Bundan dolayı, 15 Mayıs 1951 tarihinde diğer NATO üyelerine, Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka tam üye olarak alınmalarını resmen teklif etmiştir. Fakat ABD'nin bu teklifine özellikle Norveç, Danimarka, Hollanda gibi ittifakın küçük ortakları sıcak bakmamışlardır. Çünkü onlara göre bu hamle Sovyet Rusya'yı kızdırmaya ve Sovyet Rusya'nın ittifaka savaş açmasına neden olabilirdi. Ayrıca yukarıda belirtilen bu devletlerin, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmaları halinde ABD'nin kendilerine ittifak çerçevesinde yaptığı yardımları keseceği korkusu bu devletlerin Türkiye ve Yunanistan aleyhine tavır takınmalarına neden olmuştur. ABD, bu iddialar karşısında Türkiye ve Yunanistan'ın halen Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (OECD) ve Avrupa Konseyi'nin üyesi olduklarını belirtmiştir. Ancak ABD'nin kararlı tutumu karşısında yukarıda saydığımız devletlerin muhalefeti uzun sürmemiştir²²⁶. Bununla birlikte NATO müttefiklerinden başka Sovyet Rusya'nın da Türkiye'nin NATO'ya girişine muhalif olduğu dönemin gazetelerine de yansımıştır²²⁷.

Yukarıda saydığımız ülkelerin Türkiye'nin NATO'ya girişi konusundaki muhalefetleri ABD tarafından çok fazla çaba gösterilmeden giderilmiştir. Bunun en önemli nedeni, hiç şüphesiz ABD'nin gücü elinde bulundurması ve etrafındaki devletlerin de bu gücün şemsiyesi altında kalmak zorunda olmasıdır.

Bu konu hakkında asıl muhalefet İngiltere'den gelmiştir. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmelerini istemiyordu çünkü bu iki devletin NATO'ya üye olması demek bir bakıma ABD'nin gücü altına girmeleri demektir. İngiltere, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra eski gücünde olmazsa bile yine de hâkimiyeti tamamen ABD'nin eline bırakmak istememiştir. Ve eğer bu iki ülke NATO'ya üye olursa ABD otoritesini pekiştirecekti.

²²⁶ Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.94.

²²⁷ *Ulus Gazetesi*, 2 Aralık 1951.

İngiltere'nin hedefi, Türkiye, Yunanistan ve Mısır'ı da yanlarına alarak bir Orta Doğu Komutanlığı kurmaktır²²⁸. Bu fikrin kaynağı, Doğu-Batı mücadelesi olmakla beraber, onun kadar belki de ondan daha ağırlıkla faktör, İngiltere'nin bölgeden ve özellikle Süveyş Kanalı'ndan çıkmak istemeyişidir²²⁹. Ayrıca İngiltere, bu komutanlık sayesinde Sovyet Rusya'ya karşı bölgede bir savunma bariyeri oluşturmayı amaçlamıştır²³⁰. Böylelikle bölgedeki hâkimiyetini devam ettirebilecekti. Fakat Türkiye'nin, NATO'ya üye olmadan önce böyle bir ittifaka imza atması mümkün görünmemiştir²³¹. Türkiye'nin bu dönemde ki asıl amacı NATO'ya girmekti²³². Türkiye ve ABD'nin kararlı duruşu, İngiltere'nin tutumunu yumuşatmasına neden olmuştur. Öyle ki İngiltere Dışişleri Bakanı, Temmuz 1951'de yaptığı konuşmada şöyle demiştir: *“Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmasını kabul ettiklerini, ancak... Türkiye'nin Orta Doğu savunmasında kendine düşen rolü oynaması üzerinde hassasiyetle duruyoruz...”* diyerek şartlarını belirtmiştir. Anlaşıldığı üzere İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınsalar bile Orta Doğu savunma teşkilatının kurulup burada yer almaları hususunda ısrarcı olmuştur. Bu durum üzerine Türkiye, İngiltere'yi rahatlatmak amacıyla bir açıklama yaparak NATO'ya alındığı takdirde, Orta Doğu savunmasında rol oynamayı kabul etmiştir. Hatta bu karar 20 Temmuz 1951 tarihinde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından resmen açıklanarak İngiltere'nin itirazı giderilmiştir²³³.

2.6. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması

Türkiye, kurulduğu günden beri, girmek için ciddi çabalar harcadığı NATO'ya üyelik sürecini ABD'nin desteği sayesinde başarı ile sonuçlandırmıştır. Yunanistan ile birlikte 18 Şubat 1952 tarihinde resmen NATO üyesi olmuştur²³⁴. Türkiye'nin NATO'ya üye olması sürdürdüğü dış siyasetin sonucudur. Truman Doktrini, Marshall Planı ve Avrupa Konseyi üyeliklerinin ardından dış politikada

²²⁸ Zafer Gazetesi, 2 Ocak 1952.

²²⁹ Ahmet Edî, Bağdat Paktı Öncesi Savunma Sistemlerine Bir Örnek “Orta Doğu Komutanlığı”, s.2. https://www.academia.edu/27532404/Bagdat_Pakti_Oncesi_Savunma_Sistemlerine_Bir_Ornek.

²³⁰ Ömer Osman Umar, “Bağdat Paktı”, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s.14.

²³¹ Zafer Gazetesi, 3 Ocak 1952.

²³² Umar, Bağdat Paktı, s.14.

²³³ Sarıay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi, s.95-96.

²³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 13, 18 Şubat 1952, toplantı 2, birleşim 41, s. 313. Milliyet Gazetesi, 19 Şubat 1952.

yaşanan bu gelişme, Türkiye'nin bir dönem yaşamış olduğu yalnızlığa son vermiştir²³⁵.

Türkiye'nin bu pakta üye olmasını sağlayan en önemli gelişme şüphesiz ABD'nin, Türkiye'ye karşı olumlu tutum sergilemeye başlamasıdır²³⁶. ABD, hem Türkiye'ye karşı olumlu tutum sergilemeye başlamış hem de Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmayan pakta üye diğer ülkeleri ikna etmeye çalışmıştır.

ABD'nin, Avrupa ülkelerinin ve özellikle İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tavır değiştirmeleri kendiliğinden oluşan bir süreç olmamıştır. Avrupa ve ABD'yi bu tutum değişikliğine yöneltten birçok neden vardır. Bu nedenleri kısaca tekrar hatırlayacak olursak; Türk ordusunun Kore Savaşı'nda gösterdiği kahramanlıklar²³⁷. Türkiye'nin stratejik önemi, Türkiye'nin ordusundan yararlanarak Orta Doğu topraklarında ABD ve İngiliz devletlerinin menfaatlerinin emniyetini sağlamak ve son olarak, yayılmacı siyasetinden bir türlü vazgeçmeyen Sovyet Rusya'ya karşı hem Türkiye'yi desteklemek, hem de Türkiye'de kurulacak üsler vasıtasıyla Sovyet Rusya'ya gözdağı vermektir. İngiliz ve ABD hükümetlerinin yukarıda saydığımız gerekçelerle Türkiye'yi NATO'ya alma istekleri diğer üye ülkelere de anlatılmış ve Türkiye'nin NATO'ya girişi sağlanmıştır²³⁸.

Bir ABD Gazetesi olan “Newsweek”te yayınlanan “İspanya mı yoksa Türkiye mi daha mühim mevkidedir” adlı makale, Türkiye'nin NATO'ya alınmasının asıl nedenini gözler önüne sermiştir: “...Doğrusu aranırsa Avrupa'nın Akdeniz müdafaa zincirinde asıl eksik halkalar, Türkiye ile Yunanistan'dır. Bu iki Doğu Akdeniz memleketi Sovyet Rusya'nın taarruzuna en müsait bölgesine (Karadeniz ve Hazar Denizi'ne) giden yolun kapısını teşkil etmektedirler. O bölgede ise Sovyet Rusya'nın en zengin petrol, hububat ve sanayi merkezleri bulunmaktadır. Akdeniz'deki en güçlü taarruz kuvveti Amerika'nın Altıncı Filosu ve bu filonun uçak-taşıy gemileridir. Türkiye ile Yunanistan'daki kara üsleriyle takviye edildikleri takdirde Amerikan Hava Kuvvetleri Sovyet Rusya'nın can alacak noktalarına ağır darbeler indirebilir...”²³⁹. Yukarıda gördüğümüz ABD'de yayınlanmış makaleden

²³⁵ Sina Akşin, “Kısa Türkiye Tarihi”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.250.

²³⁶ Zafer Gazetesi, 11 Ocak 1952.

²³⁷ Burçak, On Yılın Anıları, s.109.

²³⁸ Saray, Sovyet Tehdidi Karşısında..., s.141.

²³⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ağustos 1951.

de anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya üyeliğinin ABD açısından en önemli nedeni jeopolitik konumlarıdır. Türkiye'nin eşit haklar ile NATO'ya tam üye olması, İngiliz hükümet temsilcilerinin de arzuladığı bir gelişme idi. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanlığı temsilcisinin Zafer Gazetesine verdiği demeçte de Türkiye'nin görüşü teyit edilmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Türkiye'nin NATO'ya eşit haklar ile gireceğini belirtmiştir²⁴⁰.

Yoğun diplomatik münasebetlerden sonra, NATO Bakanlar Konseyi'nin 15-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yapılan 7. Toplantısında, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak alınmasına oybirliği ile karar verilmiştir. Alınan bu önemli karardan sonra Türkiye'nin NATO'ya girişi ve Orta Doğu'nun güvenlik meselelerini görüşmek üzere, ABD, İngiltere ve Fransa genelkurmay başkanları 12 Ekim 1951 tarihinde Türkiye'ye gelmişlerdir. Türk yetkililer ile yapılan görüşmelerde, NATO'nun yapısı, Türkiye'nin içindeki rolü ve uzun bir süre tartışma konusu olan hangi komutanlığa bağlanacağı konuları görüşülmüştür. Yapılan müzakereler sonucunda, 15 Ekim tarihinde yayınlanan resmi bildiride Türkiye ve Yunanistan'ın derhal ittifaka girmeleri ile Orta Doğu komutanlığı kurulması konularında görüş birliğine varıldığı kamuoyuna duyurulmuştur. Bu gelişme üzerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişini sağlayan ek protokol yayınlanmış ve 22 Ekim'de yürürlüğe girmiştir. Böylelikle, Kuzey Atlantik Antlaşması metni, ittifaka üye devletlerin bir silahlı saldırı karşısında birbirlerine yardımda yükümlü oldukları coğrafi alan içine Türkiye ve Yunanistan'ı da alacak biçimde genişlemiştir²⁴¹.

Türkiye'nin hangi komutanlığa bağlanacağı, uzun süre tartışmalara neden olmuştur. Bu anlaşmazlıkların temelinde İngiltere'nin kendi çıkarlarını düşünen tutumu yatmıştır. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın ordularının İngiliz komutanlığının yetki alanına bağlanmasını istiyordu. Türkiye ise, ordularını NATO'nun bir parçası olarak, bir ABD'li komutanın emri altına sokmak istiyordu. Necmettin Sadak, ABD komutanlığı emri altına girme isteğinin nedenini şöyle belirtmiştir:

“Atlantik Paktının bir tek müdafaa kuvveti vardır, o da General Eisenhower emrindeki Avrupa ordularıdır. Bu kuvvetin hududu Yunanistan'da bitiyor ve Türkiye

²⁴⁰Zafer Gazetesi, 13 Ocak 1952.

²⁴¹Sarınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s. 96.

Eisenhower kumandası dışında bırakılıyor. Bu demektir ki, Türkiye tecavüze uğradığı takdirde Eisenhower kuvvetleri olaya karışmayacaklar. Hâlbuki General Eisenhower bölgesi tecavüze uğrarsa Türkiye orduları harekete geçeceklerdir. Yani Türkiye kendi aleyhine Atlantik Paktı hudutları dışında ve gene kendi aleyhine Atlantik hudutları içinde bırakılıyor. Türkiye Eisenhower kumanda hududu dışında kalmayı kabul edemez”²⁴².

Uzun süren tartışmaların sonunda Fransa’nın ortaya atmış olduğu teklif taraflar tarafından kabul edilmiştir. Teklife göre Yunan ve Türk kara kuvvetleri Güney Avrupa Kuvvetleri Komutanlığının emri altına konmuş, deniz kuvvetlerinin ise kurulması planlanan Ortadoğu Komutanlığı’na bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu sıkıntı 1951 yılının Ekim ayında Mısır’ın Ortadoğu komutanlığına katılmayacağını açıklaması üzerine tam olarak çözüme kavuşmuştur²⁴³. Arap ülkelerinin bu projeye olan ilgisizliği neticesinde Ortadoğu Komutanlığı düşüncesi 1953 yılına ertelenmiştir²⁴⁴. 18 Şubat 1952 tarihinde de TBMM tarafından “Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun Tasarısı’nın, katılımcı 410 milletvekilinin 409’unun lehte, 1 milletvekilinin de çekimser oyu ile onaylanması üzerine, Türkiye’nin NATO’ya üyeliği resmi olarak yürürlüğe girmiştir²⁴⁵. Çekimser oy kullanan, Seyhan bağımsız milletvekili Dr. Cezmi Türk kullanmıştır²⁴⁶. O dönemdeki gazete haberlerinde oylamaya katılan milletvekili sayısı 404 olarak belirtilmiştir²⁴⁷. Daha sonra Türkiye NATO Konseyi’nin 20-25 Şubat 1952’de yaptığı Lizbon toplantısına tam üye olarak katılmıştır. Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya girişini ABD Senatosu 29 Ocak 1952 tarihinde kabul etmiştir²⁴⁸.

Nihayetinde, Türkiye’nin uzun dönemden beri istediği üyelik gerçekleşmiştir. Üyelik gerçekleştikten sonra Türkiye, NATO’nun kullanması için topraklarında arazi de tesis etmiştir²⁴⁹. Ayrıca Bakanlar Kurulu kararı ile Milli Savunma Bakanlığı

²⁴² *Ayın Tarihi*, No.215, Ekim 1951, s.100.

²⁴³ Sander, *Türk Amerikan İlişkileri*, s.81.

²⁴⁴ Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar, Belgeler (1945-1952)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.299.

²⁴⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 18. II. 1952, Dönem: IX, C. 13, Toplantı:2 Birleşim 41, s.343.

²⁴⁶ Burçak, *On Yılın Anıları*, s.116.

²⁴⁷ *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1952.

²⁴⁸ Sander, *Türk Amerikan İlişkileri*, s.81.

²⁴⁹ BCA, Fon No: 030_18_01_02_130_90_4.

bütçesinden de NATO'nun icap ettiği tüm masraflar için de ödenek tahsis edilmiştir.²⁵⁰

Türkiye'nin bu pakta üyeliğinin yankıları da hiç şüphesiz ki büyük olmuştur. Nitekim Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden hemen sonra 23 Nisan 1952 tarihinde NATO Teşkilatı Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Saunders, Hava Kuvvetleri'nin misafiri olarak bir takım görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmiştir²⁵¹. Bu görüşmeden sonra da 15 Aralık 1952 tarihinde Paris'te toplanacak NATO Konsey çalışmalarına katılmak üzere Türkiye'yi temsilen Bakanlar Kurulu kararı ile Fuad Köprülü başkanlığında bir heyet Paris'e gönderilmiştir.²⁵² Türkiye'nin pakta üyeliği sonrası Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'nin Üçüncü Büyük Kongresinde yaptığı değerlendirmede şunları söylemiştir:

*“Atlantik Paktı... Sadece askeri ve siyasi bir topluluk değil, bir medeniyet topluluğu, bir demokrat milletler topluluğudur... Memleketin ve milletin emniyetini sağlayacak böyle bir neticenin elde edilmesinden dolayı ne kadar memnun olsak yeridir... Atlantik Paktı Türkiye'nin bütün topraklarına şamildir. Başka türlü olamazdı”*²⁵³.

Köprülü'nün açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Pakta üyelik ne devlet adamları ne de halk tarafından Türkiye'de sadece bir ittifak antlaşması olarak algılanmamıştır. Türkiye'nin Atlantik Pakta'na kabulü demek hem Türkiye'nin korktuğu Avrupa'dan izole korkusunu yenmiş hem de Türkiye'nin kendini bir Avrupa Devleti olarak algılamasına neden olmuştur.

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği hiç şüphesiz ki Demokrat Parti hükümetine özellikle iç siyasette bir saygınlık kazandırmıştır. Fakat bununla birlikte bu üyelik, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Nitekim 3 Kasım 1951 tarihinde Türkiye, Sovyet Rusya'dan Türkiye'nin NATO'ya girişini protesto eden bir nota alacaktır. Bu notada şunlar belirtilmiştir: *“Bu koşullarda, Türkiye'nin, Atlantik ile hiçbir bağlantısı olmayan bir ülkenin, Atlantik bloğuna*

²⁵⁰ BCA, Fon No: 030_18_01_02_130_73_18.

²⁵¹ BCA, Fon No: 030-0-001-000-000-35-216-2-1.

²⁵² BCA, Fon No: 030-18-01-02-130-92-17.

²⁵³ Konuşmanın metni için bkz A.T. No.215, (Ekim 1951), s.60.

*katılmaya davet edilmesi, emperyalist devletlerin SSCB sınırlarında saldırgan amaçlı askeri üsler kurmak için Türkiye topraklarında yararlanma arzularından başka hiçbir şeyin göstergesi olamayacağı oldukça açıktır”*²⁵⁴. Türkiye, Sovyet Rusya’nın bu iddialarını temelsiz bularak reddetmiştir. Aslında Türkiye’yi Atlantik Paketi’nin kapısını aşındırmaya iten temel sebep Sovyet Rusya’nın Türkiye üzerine uyguladığı politikadır. Daha önce de ele aldığımız gibi Türkiye, bu dönemde Sovyet Rusya’dan, ulusal bağımsızlığını tehlikeye düşürecek tehditler almıştır.

Birinci notadan sonra Sovyet Rusya’dan 30 Kasım tarihinde ikinci bir nota daha gelmiş ve ondan sonra da bu konu kapanmıştır. Aslında Demokrat Parti Hükümeti, kuzey komşuları ile aralarındaki ilişkilerin soğukluğundan memnun idiler. Çünkü müttefiki olan ABD ile Sovyet Rusya arasında bir soğuk savaş mevcut idi. Sovyet Rusya, lideri Stalin’in ölümünden sonra Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Nitekim 30 Mayıs 1953 tarihinde Sovyet Rusya’dan Türkiye’ye verilen notada, 1945 yılında fesih edilen Dostluk Anlaşmasının yenilenmesini ve bununla birlikte Moskova, Kars ve Ardahan ile ilgili bütün isteklerinden ve Boğazların ortak savunulması isteklerinden vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Bu notaya 18 Temmuzda Türkiye’nin verdiği yanıt ise son derece soğuk ve kısa olmuştur. Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerini tehlikeye düşürebilecek herhangi bir adım atmaya istekli hiçbir CHP’li ya da Demokrat Partili vekil yoktu. Türkiye hükümeti soğuk savaşta katı ABD tutumundan yana olmuştu ve Washington bundan vazgeçtikten sonra bile Türkiye bu katılığı terk etmek istememiştir²⁵⁵.

Türkiye’nin, dış politikada duygusallıktan uzak realist bir politika takip etmeye başlaması, Kıbrıs Sorununda yaşadığı hayal kırıklığından sonrasına dayanmaktadır. Kıbrıs Sorunu ortaya çıkana dek Türkiye’nin dış politikasında duygusallığın ön planda oluşunu gözlemleyebilmekteyiz. Hatta Türkiye bu dönemde Amerika’dan çok Amerika’cı idi diyebiliriz. Türkiye’nin bu ABD yanlısı tutumu Türkiye’nin özellikle Ortadoğu da diğer Müslüman ülkeler ile olan bağlarının zayıflamasına neden olmuştur. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız İsrail Devleti sorunu gibi sıkıntılarda bu o dönemde Türkiye, diğer Müslüman ülkeler ile fikir ayrılıklarına girmiştir.

²⁵⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.502.

²⁵⁵ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.503.

Türkiye, başta Kıbrıs meselesi olmak üzere önüne gelen siyasi sorunlarını sadece NATO içerisinde kalarak çözemeyeceğini anlamış ve bu dönemden itibaren çok yönlü bir politika takip etmeye başlamıştır. Yani ülkeler ile duygusallıktan uzak realist ilişkiler kurma çabaları içine girmiştir. Türkiye'nin özellikle 1960'lı yıllarda uygulamaya çalıştığı bu politikası sonucunda bu tarihlerde Türk-Sovyet ilişkileri normale dönmeye başlamıştır²⁵⁶.

²⁵⁶Sarınay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.100.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1952-1960 YILLARI ARASI NATO-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına kadar geçen süre zarfında yani 1945-1952 yılları arasında Türk dış politikasının temel hedefi Sovyet Rusya'nın tehditlerine, güçlü müttefikler bularak karşı koymaktı²⁵⁷. Bu amacına NATO üyeliği ile ulaşan Türkiye'nin, Demokrat Parti Dönemi dış politikasına genel hatları ile baktığımızda ise Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra da güvenlik tedbirlerine devam ettiğini gözlemleyebilmekteyiz. Özellikle Kore Savaşı'nda komünizmin dünyanın her tarafında tehdit oluşturduğunu gören ve bu durumdan tedirgin olan Türkiye, güvenlik sahasını genişletme yoluna gitmiş, Balkan ve Bağdat ittifaklarının kurulmasında aktif bir rol oynamıştır. Yukarıda saydığımız olaylar Türkiye'nin dış politikasını 1955 yılına kadar meşgul etmiştir. Bu sıkıntıları komşu ülkeler ile ilişkileri yoğunlaştırarak aşmaya çalışan Türkiye'de, 1954 yılında uluslararası bir boyut kazanan Kıbrıs Meselesi de 1960 yılına kadar dış politikasını en fazla meşgul eden konu olarak tarihteki yerini almıştır²⁵⁸.

Genel olarak II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasına baktığımızda ise, Türkiye'yi az gelişmiş ve yoksul bir ülkeden gelişmiş ve müreffeh bir ülkeye dönüştürmek olan iç politikanın, dış politikada da hedeflendiğini görmekteyiz²⁵⁹. Kısaca, siyasi liderler Türkiye'yi, "Küçük Amerika" ya da "Orta Doğu'nun Amerika'sı" yapmak istiyordu²⁶⁰.

²⁵⁷ Ali Rasizade Şamioğlu, "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasininin Hataları", *Belleten*, C.LV, S.212, (Nisan 1991), ss.239-255.

²⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, C. 1, Ankara, 1993, s.517.

²⁵⁹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra genel anlamda dünya ölçeğinde liberal demokrasinin hâkim konuma gelmesi ile birlikte Türkiye'de de belirgin siyasal değişimler yaşanmıştır. Gerek savaş yıllarında biriken toplumsal muhalefet gerekse de Türkiye'nin demokratik Batılı ülkelerle kurulan siyasi ilişkiler Türkiye'nin iç politikasında da belirgin bir dönüşüm başlatmıştır. 1946 yılında yapılan seçimle TBMM'nin çok partili bir görünüm kazanması ve 14 Mayıs 1950 seçimleriyle 1923'ten beri iktidarda bulunan CHP'nin yerini DP'ye bırakması dış politika açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Liberal ve serbest ekonomi ilkelerini benimseyen DP yöneticileri Türkiye'nin NATO ile kurduğu ittifakı oldukça istekli bir politik anlayışla sürdürmüştür. Konu ile ilgili bkz. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

²⁶⁰ Ahmad, s.510.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonraki süreçte Demokrat Parti Döneminde, Türkiye'nin Dış Politikasının genel hatları ve NATO ile olan münasebetleri incelendiğinde uluslararası bağitların son derece yönlendirici bir etkiye sahip olduğu görölmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin, dünyanın farklı coğrafyaları ile olan münasebetlerinin kronolojik bir anlatıdan ziyade sözü edilen ittifak ilişkileri temelinde incelenmesi ile daha faydalı sonuçlar elde edilebilecektir.

3.1.NATO İttifakı Çerçevesinde Batı İle Kurulan İlişkiler

Türkiye'nin, uyguladığı dış politika gereği güvendiği Batı ülkeleri ile olan münasebetlerini incelemeye çalıştığımız bu bölümde Batı ile yaşanan sıkıntılar ve Türkiye'nin bu sıkıntılar karşısında uyguladığı politika ele alınmıştır. Batı ile ilişkilerden kasıt Türkiye'nin özellikle ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerdir.

Demokrat Parti Türkiye'sinin 1952-1960 yılları arasında Avrupa ve ABD ile temas kurmak zorunda olduğu gelişmeler; Küba Füze Krizi, Bandung Konferansı, Bağlantısızlar Hareketi gibi gelişmelerdir. Ayrıca bu dönemde Amerika ile yapılan görüşme ve anlaşmalarda meclisi meşgul eden başka bir konudur.

Türkiye'nin, özellikle NATO'ya üye olduktan sonraki dönemde uyguladığı ABD politikası incelenmeye değerdir. Nitekim Kıbrıs sorunda ABD ile karşı karşıya kalana kadar geçen zaman zarfında bu ülkeye karşı ciddi bir teslimiyet politikası uygulandığını söyleyebiliriz. Hatta biraz abartarak Türkiye Hükümetinin ABD'den çok Amerikancı politika uyguladığını bile dile getirebiliriz. Bu dönemde Türk dış politikasının en temel ilkesini Batıcılık oluşturmaktadır²⁶¹. Bu politika Türkiye'nin diğer dindaşı ülkeler ile olan ilişkilerini zedelemesine rağmen Türkiye bu politikasından vazgeçmemiştir. Bu durum Türkiye'nin Orta Doğu'da özellikle Mısır ile olan ilişkilerini zedelemiştir.

Demokrat Parti döneminde, ABD ile yapılan ikili anlaşmaların sayısı ve muhtevası hakkında bugün bile ortada kesin bir resmi rakam mevcut değildir. Bu konu ile alakalı kamuoyunda sürekli çeşitli rakamlar dolanmıştır. Nitekim 1966 yılında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in açıkladığına göre 1952-1960 yılları

²⁶¹ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.17.

arasında Türkiye ile ABD arasında 54 ikili anlaşma yapılmıştır. 1970 yılında ise Türk yetkililerin yaptığı açıklamaya göre, bu dönemde yapılan anlaşma sayısı 91 olarak belirtilmiştir²⁶². Anlaşma sayıları arasındaki bu farklılıkların temel nedeni, ABD ile yapılan anlaşmalarda Demokrat Parti hükümetinin anlaşmaları meclise sunmadan kabul etmesi ve anlaşmaların bir kısmının gizli mahiyette olmasıdır. Muhalefetin ve kamuoyunun eleştirilerini yönelttikleri asıl sorun, bu dönemde ABD ile yapılan sayısız anlaşmaların içeriğinden çok anlaşmaların meclise sunulmadan yapılmış olması olmuştur. Kore'ye asker gönderme krizinde yaşandığı gibi. Nitekim yürürlükte olan 1924 Anayasası'na göre yabancı ülkeler ile anlaşmaları, sözleşmeleri, TBMM yapar denmesine rağmen hükümet bu kuralı çiğnemektedir diyerek ağır eleştiriler yöneltilecektir²⁶³.

Bu eleştirilere rağmen Türkiye'de hükümetler, çeşitli yetki yasalarını TBMM'de onaylatarak, Türkiye'nin bazı anlaşmalar ile bağlanması hususundaki yetkinin Bakanlar Kuruluna devredilmesini sağladılar.²⁶⁴ Demokrat Parti hükümeti de ABD ile anlaşma yaparken, genel olarak meclise sunmadan, Bakanlar Kurulu seçeneğini tercih etmiştir. Fakat hükümetin izlediği bu yol hiç şüphe yok ki muhalefet ile aralarındaki ilişkileri zedelemiştir. İsmail Soysal'ın yaptığı dönemlendirme esas alınacak olursa; "İttifak içinde geniş işbirliği" olarak tanımlanan 1952-1964 arasında Türkiye ile ABD arasında akdedilen antlaşmalar NATO'nun güneydoğu kanadığını güvence altına almak ve Doğu Akdeniz'in kontrolünü sağlama amacına matuf olmuştur²⁶⁵. 1952 ile 1960 arası dönemde Türkiye ile ABD arasında 54 ikili antlaşma yapılmıştır. Ancak 1970'li yıllarda politikacıların yapmış oldukları açıklamalara göre bu sayı daha da artmıştır²⁶⁶.

Demokrat Parti iktidarının özellikle ilk yıllarında ABD ile imzalanan ikili anlaşmalardan bazıları şunlardır:

²⁶² Türkiye'de NATO üyeliğinden sonra kurulan üsler ve ikili askeri antlaşmalar için bkz. Türkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, Aydınlık Yayınevi, 1969, s.217.

²⁶³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.556.

²⁶⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.556.

²⁶⁵ İsmail Soysal, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", *Belleten*, C.XLI, S.162, (Nisan 1977), s.258.

²⁶⁶ Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım", *Bilgi strateji*, C. 3, S.5, (2011), s.35.

Ortak Güvenlik Anlaşması: Türkiye'nin NATO'ya üye olmadan Ekim 1951'de davet edildiği bu anlaşma, TBMM tarafından 10 Mart 1952 tarihinde kabul edilmiştir. 7 maddeden oluşan bu anlaşma ile Türkiye genel olarak ABD'ye karşı bazı yükümlülükler almıştır.

NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi: Bu anlaşma, NATO'ya üye ülkeler tarafından Türkiye'nin üyeliğinden önce imzalanmıştır. Türkiye'nin üyeliğinden sonra, bu anlaşmaya taraf olması söz konusu olmuştur. Bu sözleşme 20 Mart 1954 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmıştır.

İmzalanan bu sözleşme ile ABD'nin Türkiye'de askeri tesisler ve üsler kurması ayrıca askeri personel bulundurmasına imkân sağlanmıştır. Sözleşmenin ihtiva ettiği bazı maddelerin anlaşılmasız ve yoruma açık oluşundan dolayı ileriki dönemlerde ABD askeri personelinin Türkiye'de işlediği suçlar dolayısı ile ülkeler arasında birçok sorun yaşanmıştır. Yaşanan bu sorunlardan dolayı Türkiye'deki ABD askerinin varlığına dair kamuoyunda büyük tepkiler oluşmuştur.

Askeri Tesisler Anlaşması: Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden sonra, topraklarında kurulacak ABD tesislerinin durumunu, ABD ile yaptığı Tesisler Anlaşması ile düzenlemiştir. Bu anlaşma 23 Haziran 1954 tarihinde imzalanmıştır. Anayasanın onay yetkisini Bakanlar Kurulu'na tanıdığı, evvelce onaylanmış bir anlaşmanın uygulanmasına yönelik anlaşmalar kategorisine girdiği gerekçesi ile TBMM'ye hiç getirilmedi.

Vergi Muafiyetleri Anlaşması: Tesisler anlaşmasına benzeyen ve 24 Haziran 1954 tarihinde imzalanan ABD personelinin vergi muafiyetine ilişkin anlaşma ile ortak savunma için ABD'lilerce yapılacak masraflardan vergi alınmaması kararlaştırılmıştır. Fakat hangi harcamaların ve malzemelerin ortak savunma dışında tutulacağı konusu açıkça belirtilmediği için ileride uygulamalarda sorunlar yaşanmıştır. Bu anlaşma da Tesisler Anlaşması gibi bir uygulama anlaşması olduğundan meclise getirilmeden Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir²⁶⁷.

Yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz Türk- ABD ikili anlaşmalarına genel olarak baktığımızda uygulanmada birçok sıkıntının yaşandığını söyleyebiliriz. Bunun nedeni ise yukarıda belirttiğimiz gibi maddelerin esnek ve anlaşılmaktan uzak

²⁶⁷Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.559.

olmasıdır diyebiliriz. Ayrıca, anlaşmalar ne kadar uygulama anlaşmaları olsalar da yani meclise sunulmaya gerek duyulmayan anlaşmalar, muhalefete ve kamuoyuna danışılmadan böyle anlaşmalar yapılması ileride Demokrat Parti'yi zor durumda bırakmıştır. Yukarıda sıralanan ikili antlaşmalara ek olarak 1954 yılında çıkarılan petrol kanunu da siyasal ilişkilerin iktisadi ilişkilere yansımaları olarak düşünülmelidir. Nitekim 16 Mart 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Kanunu²⁶⁸ ile yabancılara petrol arama ve çıkarma yetkisinin verilmesiyle Türkiye'de yer altı kaynaklarının uluslararası piyasaya açılmasının zemini hazırlanmıştır²⁶⁹.

Demokrat parti döneminde yaşanan diğer bir önemli gelişme de Jüpiter Füzeleri Sorunudur. ABD dış politikasında da kısmi değişikliklere sebep olacak olan bu sorunun çıkış noktası, Sovyet Rusya'nın 1957 sonlarında Sputnik 1 uydusunu taşıyan roketi uzaya göndermeyi başarmasıdır. Sovyet Rusya kısa bir süre sonra da Sputnik 2 adlı füzeyi başarılı bir şekilde uzaya fırlatmıştır. Bu başarılar, Sovyet Rusya'nın artık uzun menzilli balistik füzelere sahip olduğunu göstergesidir. Sovyet Rusya'nın böyle bir güce ulaşması, aynı zamanda dünyayı nükleer bir savaşa da sürükleyebileceği anlamı taşıyordu. Sovyet Rusya'nın bu hamlesi karşısında tedirgin olan ABD hükümeti, hemen karşı bir hamle yapmak için NATO'yu devreye sokmaya karar vermiştir. Aslında ABD'nin tedirginliğini anlamak güç değildir. Çünkü ABD'nin, kazandığı II. Dünya Savaşında bile ülkesine tek bomba düşmemiştir. Fakat bu yeni gelişme, kendisini okyanusun gerisinde güvende hisseden ABD için zor bir durum olmuştur²⁷⁰.

Sputnik'in Sovyet Rusya tarafından yapılması, önce NATO üyelerinin tümü üzerinde genel, sonra da Türkiye üzerinde özel etkileri olmuştur. Sputnik'in NATO müttefikleri üzerindeki ilk etkisi, Batı dünyası üzerinde daha sonra ortaya çıkacak olan derin parçalanmaları başlatmış olmasıdır²⁷¹.

ABD bunun üzerine, NATO'ya üye ülkelere, özellikle Sovyet Rusya'ya yakın ülkelere nükleer başlık taşıyan orta menzilli Jüpiter füzeleri yerleştirmeyi önermiştir.

²⁶⁸ Resmi Gazete, S.8659, (16.3.1954).

²⁶⁹ Sefer Şener-Cüneyt Kılıç, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye", *Bilgi*, C.16, S.1, (2008), ss.22-49.

²⁷⁰ Halil Şimşek, "Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi", *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*, Edt. Osman Bahadır Dinçer vd. Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, 2010, s.82.

²⁷¹ Ülman, *NATO ve Türkiye*, s.153.

Eisenhower'ın 1957 NATO zirvesinde gündeme getirdiği bu öneri kabul edilmiştir. Fakat asıl sorun, çoğu üye ülkenin Sovyet Rusya'nın açık hedefi olacağı anlamına gelen bu öneriyi kendi ülke topraklarında uygulamaya sıcak bakmamasıdır. Nihayetinde Sovyet Rusya'nın baskısının da etkisi ile yalnızca üç NATO ülkesi (İngiltere, İtalya ve Türkiye) ülkelere bu füzelerin yerleştirilmesine izin vermiştir. 25 Ekim 1959 tarihinde Paris'te imzalanan bir anlaşma ile Türkiye'ye 15, İtalya'ya 30 Jüpiter füzesi, İngiltere'ye de 60 Thor füzesi yerleştirilmesine karar verilmiştir²⁷². Bu gizli anlaşma da daha önce imzalanan birçok ikili anlaşma gibi, teknik işbirliği görüntüsüne sokulmuş ve TBMM'nin onayına sunulmadan kabul edilmiştir²⁷³.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Sovyet Rusya'nın bu başarısı ABD'nin dış politikasında değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. ABD artık genel savaştan çok kısmi, bölgesel savaşları tercih etmiştir. Türkiye'nin, füzelerin kendi topraklarına yerleştirilmesine izin vermesi, ABD'ye ciddi bir güvence vermekle beraber Türkiye'yi ise ciddi bir Sovyet Rusya tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır.

Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi 1962 yılında patlak verecek Küba Füze Krizi ile de bağlantılı bir olaydır. Bu füzelerden dünya kamuoyu 1962 yılında Nikita Kruşçev'in yaptığı bir konuşma ile haberdar olacaktır. ABD'nin Sovyet Rusya'yı kontrol altında tutmak için yaptığı İngiltere, İtalya ve Türkiye'ye nükleer füze konuşlandırma hamlesine sessiz kalmayan Sovyet Rusya karşı bir hamle yaparak ABD'nin burnunun dibine yani Küba'ya nükleer başlıklı füze yerleştirme girişiminde bulunmuştur²⁷⁴.

Sovyet Rusya ile ABD arasındaki bu sert restleşmenin ardından tarafların geri adım atmaları sonucunda bu kriz 1962 yılında sona ermiştir. Fakat asıl olan sorun böyle bir kriz esnasında ABD'nin, müttefiklerine danışmadan hamleler yapmış olmasıdır. Bunun yanı sıra, Küba bunalımının ABD iç politikasıyla da ilintili bir durum olduğu unutulmamalıdır. Cumhuriyetçilerin iç politikadaki söylemlerinde

²⁷² Barton J. Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey", *Political Science Quarterly*, Vol.95, No.1, (Spring 1980), s.90.

²⁷³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.572.

²⁷⁴ Şimşek, *Johnson Mektubu...*, s.83.

sıklıkla vurguladıkları bir konu olan Küba krizi Başkan Kennedy'nin siyasi kariyerindeki ciddi sınavlardan biri olmuştur²⁷⁵.

Küba Füze Krizi incelendiğinde çok büyük bir kriz olduğunu gözlemleyebilmekteyiz. Bu kriz Sovyet Rusya ile ABD'yi nükleer savaşa götürebilirdi. Nitekim taraf devletlerin yöneticilerinin durumun vahametini anlayıp itidalli davranmaları tehlikeyi bertaraf etmiştir²⁷⁶. Fakat bu ciddi sorun kadar sorun karşısında ABD'nin tutumu da müttefikleri tarafından kaygı ile izlenmiştir. İzlenmiştir diyoruz çünkü ABD, sorunun ortasında bulunan, yani füzelerin konuşlandırıldığı topraklara sahip olan Türkiye'ye bile danışma ihtiyacı duymamıştır. ABD'nin bu tavrı sadece Türkiye'yi değil müttefikleri olan Avrupa devletlerini de özellikle Fransa'yı tedirgin etmiştir.

Menderes iktidarının son demlerinde yaşanan ve yine Türkiye'yi dış politikada sıkıntıya sokan diğer bir önemli gelişme de U-2 Casus Uçağı skandalıdır. NATO aracılığı ile ABD'ye tahsis edilen Adana'daki ABD İncirlik Askeri Üssü'nden havalanan bir ABD casus uçağının Sovyet Rusya topraklarında istihbarat çalışmaları yaparken Sovyet Rusya tarafından düşürülmesi Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir gerginliğe yol açmıştır²⁷⁷.

ABD, özellikle Sovyet Rusya'nın Sputnikleri uzaya fırlatma başarısını gösterdikten sonra Sovyet Rusya'nın olası bir nükleer saldırısına karşı koyabilmek için bu ülkenin elindeki gücü öğrenme ihtiyacı duymuştur. Bu bilgilere sahip olabilmek için de U-2 Casus Uçaklarından yararlanmıştır. Bu uçaklar 3000 km menzile sahip olup 30.000 metre yükseklikten uçarken güçlü kameraları sayesinde net fotoğraflar çekebilmekteydi. 1 Mayıs 1960 tarihinde, Adana İncirlik üssünden havalanan bir U-2 uçağı, Pakistan'ın Peşaver kenti üzerinden geçerek Sovyet Rusya

²⁷⁵ Bkz. Mark L. Haas, "Prospect Theory and the Cuban Missile Crisis", *International Studies Quarterly*, Vol. 45, No. 2 (Jun. 2001), pp. 241-270.

²⁷⁶ Bunun yanında ABD'nin nükleer silahlarla donattığı denizaltıları ve uzun menzilli füzeler geliştirmesi nedeniyle İtalya ve Türkiye'de konuşlanmış füzeleri sökmeye kararı alabileceği konusu basında uzun zamandan beri dile getirilen bir konu olmuştur. Süleyman Seydi, "Turkish American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957-63", *Middle East Studies*, 46:3, (2010), s.439.

²⁷⁷ Bkz. Nurettin Gülmez-Bülent Tahancı, "Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U2 Uçak Krizi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.28, (Bahar 2014), s.225-252.

hava sahasına girmiş, burada keşifler yaptığı sırada alçalmak zorunda kalınca Sovyet Rusya radarlarına yakalanarak düşürülmüştür²⁷⁸.

U-2 uçağının düşürülmesinden sonra ABD’li yetkililer bu uçağın ne amaçla Sovyet Rusya sahasında bulunduğunu ilk etapta açıklamamışlardır. Fakat düşürülen uçağın pilotu Francis G. Powers Ruslar tarafından sağ ele geçirilip ABD’nin casusluk çalışmalarını ayrıntıları ile Ruslara açıklayınca uluslararası gerginlik oluşmuştur. Sovyet lider Kruşçev, ABD Başkanı Eisonhower’dan bu konu ile alakalı bir özür beklemiştir. Fakat beklentisi karşılanmayan Sovyet lider bunun üzerine, Paris’te 16 Mayıs 1960 tarihinde yapılması daha önce planlanan zirve konferansına katılmayı reddederek iplerin daha da gerilmesine neden olmuştur²⁷⁹.

Gerilen bu ortamda Türk-Sovyet ilişkilerinde de sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü Sovyet yetkililer, uçağın sahibi ABD kadar, uçağın kalkış noktası olan Türkiye’nin de suçlu olduğunu dile getirmiştir. Kruşçev, Mayıs 1960’ta yaptığı açıklamada Sovyet Hükümetinin, ABD casusluk uçaklarının faaliyetlerine izin veren ülkelere uyarıda bulunacağını dile getirmiştir. Ayrıca uçakların kalktığı yerlerin güdümlü füzeler ile vurulacağını açıklamıştır. Yapılan bu açıklama Türkiye için açık bir tehdit anlamına geliyordu. Bunun üzerine Türk yetkililer bir açıklama yaparak Türkiye’nin ABD’ye böyle faaliyetler için izin vermediğini, olayın kendi hava sahasında gerçekleşmediğinden dolayı sorumlu tutulamayacağını, bundan dolayı Türkiye’yi suçlamanın doğru olmayacağını belirtmişlerdir. Gerek Türk yetkililerin bu açıklamaları gerekse de ABD’nin bu uçakları casusluk amaçlı kullandıklarını kabul etmeleri üzerine Sovyet Rusya yetkilileri bir daha Türkiye’yi hedef alan yeni açıklamalar yapmaktan kaçınmışlardır. Bunalım Sovyet Rusya-ABD arasında bir süre daha devam ettikten sonra sona ermiştir²⁸⁰.

Türkiye’nin NATO müttefiki ABD’nin dış politikasında Sovyet Rusya’ya karşı uyguladığı cesur politika tabii ki sahip olduğu güce dayanmaktadır. Fakat ABD’nin işin içine Türkiye’yi de çekerek bu politikaları uygulaması yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Türkiye’yi özellikle Sovyet Rusya’ya karşı sıkıntılara sokmuştur. Türkiye’nin, ABD kadar cesur bir politika gütmesi ve buna göre adım

²⁷⁸ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.573.

²⁷⁹ Halil, *Atatürkçü Dış Politika*, s.170.

²⁸⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.574.

atması tabi ki mümkün değildi çünkü Türkiye'nin Sovyet Rusya karşısında duracak bir gücü dönem şartlarında yoktu. Ayrıca Türkiye'nin, başka ülkeler üzerinde casusluk faaliyetleri yapmak veya anlaşamadıkları ülkeleri taciz etmek gibi bir politikası da olmamıştır.

Demokrat Parti dönemi dış politikasının önemli mihenk taşlarından biri de hiç şüphesiz Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954 yılında gerçekleştirdiği ve uzun bir süre devam eden ABD seyahatidir. Bu seyahat Türk- ABD dostluk ilişkilerini güçlendirmiştir.

CHP döneminde gelişmeye başlayan Türk-ABD ilişkileri, Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile beraber ortaklığa dönüşmeye başlamıştır. Nitekim özellikle Demokrat Parti döneminde çalışmamızın daha önce ki bölümlerinde de belirttiğimiz gibi ABD ile çok sayıda anlaşma yapılmıştır. Bu sıcak ilişkiler dönemin yöneticilerine de sirayet etmiştir. Öyle ki 1952 yılında NATO'nun ilk Başkomutanı seçilen Eisenhower Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur²⁸¹. Bu ziyaretin akabinde ABD Başkanı, Celal Bayar'ı ülkesine davet etmiştir. Celal Bayar'ın daveti kabul etmesi üzerine 1953 yılında hazırlıklar yapılmış 1954 yılında da Celal Bayar bir katile ile yaklaşık üç ay sürecek olan ABD seyahatini gerçekleştirmiştir.

Celal Bayar 28 Ocak-27 Şubat 1954 tarihleri arasında eşi ile birlikte toplamda on kişilik bir heyetle ABD ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette birçok yere gidilmiş, gidilen yerlerde konuşmalar yapılmış ve birçok ödül ile beraber geri dönmüştür. Ayrıca bu ziyaretin hem ulusal hem de uluslararası basında çok geniş yankılar uyandırması her iki ülke basınının bu ziyareti anlamlı bulduğunun göstergesi olmuştur. Son olarak belirtmek gerekir ki Bayar, ABD kongresine hitap eden ilk Türkiye Cumhurbaşkanı olarak Türk ve Dünya Siyasi tarihine geçmeyi başarmıştır²⁸². Öte yandan, Bayar'ın bu ziyareti sonrasında ABD ve Türkiye arasında imzalanan ortaklık ve işbirliği antlaşmalarında artış yaşanmıştır²⁸³.

²⁸¹ Eisenhower daha sonra 1959 yılında Pakistan ve İran'ı da içine alan seyahatinde Türkiye'ye de yer vermiştir. Tarihte ilk kez bir ABD Başkanının Türkiye'yi ziyaret etmesi açısından son derece önemli olan bu ziyaretin ayrıntıları için bkz. Mehmet Sait Dilek, “ ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (Ike) Aralık 1952'de Türkiye Ziyareti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.46, (Güz 2010), s. 295-332.

²⁸² Rıfat Bali, “Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası: Celal Bayar'ın Amerika Ziyareti”, *Toplumsal Tarih*, S.32, (Şubat 2004), ss.121-122. Bayar'ın ABD'deki konuşmalarının Türkiye kamuoyunda yarattığı etki konusunda bkz. Emin Özdemir-Hasan Karakuzu, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Dünya üzerinde Soğuk Savaşın getirdiği kutuplaşma hızlı bir şekilde devam ederken diğer bir taraftan da her iki grupta yer almak istemeyen devletlerin varlığı da mevcuttu. Tarihte Bağlantısızlar Hareketi olarak yerini alacak olan bu oluşumun temellerinin Endonezya'nın Bandung şehrinde 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında yapılan Bandung Konferansında atıldığı söylenebilir.

Soğuk Savaş döneminde dünya üzerinde iki süper güç ülkenin ABD-Sovyet Rusya hâkimiyeti vardı. Dünya ülkelerinin çoğu ya ABD'nin veya Sovyet Rusya'nın şemsiyesi altına girmeyi tercih etmiştir. Bu tercih, kendini savunma yeterliliğine sahip olmayan ülkeler için bir çıkış noktası olmuştur. Fakat ülkeler, şemsiyesi altına girdiği süper gücün düşünce sistemine ve dünyaya bakış açısına uymak zorunda kalıyorlardı. Bu durum ülkelerin bağımsızlığına gölge düşürmüştür.

Dünya üzerinde böyle bir hava mevcut iken Üçüncü Dünya ülkeleri olarak da adlandırdığımız ülkeler bir araya gelerek her iki gruba dâhil olmamak üzere yeni bir akım başlatmışlardır. Bandung Konferansı, Endonezya'nın Bandung şehrinde 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında toplanmıştır. Endonezya, Hollanda'nın sömürgesi iken bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlettir. Ve bağımsızlığını yeni kazanan Endonezya tam anlamı ile bağımsız yaşamak istiyordu. Konferansa Asya ve Afrika ülkelerinden toplam 29 devlet katılmıştır. Türkiye de bu konferansa Asya kıtası ülkeleri arasından katılmıştır. Konferansa Türkiye'yi temsilen dönemin Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu katılmıştır. Konferansa katılan ülkelere bazıları şunlardır: Endonezya, Türkiye, Çin, Mısır, Hindistan, Pakistan, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye, Yemen²⁸⁴. Bandung Konferansı, yüzyıllardan beri Batılı emperyalistler tarafından sömürülmüş, hakları çiğnenmiş mazlum milletlerin ayağa kalkma hamlesidir de diyebiliriz²⁸⁵.

Endonezya'da toplanan bu konferansın asıl amacı, bağımsızlıklarını yeni elde etmiş olan Asya ve Afrika ülkelerinin, iki nükleer süper güç olan ABD ve Sovyet Rusya karşısında varlıklarını korumak için bir birlik ve dayanışma sağlamaktır. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan bu ülkelerin böyle bir girişime

Celal Bayar'ın 1954 Yılı ABD Ziyaretindeki Konuşmaları ve Kamuoyundaki Yansımaları", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol.4, (2015), ss.62-78.

²⁸³ Özdemir-Karakuzu, a.g.m. s.76.

²⁸⁴ Armaoğlu, , 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.624.

²⁸⁵ Halil, *Atatürkçü Dış Politika*, s.145.

girmelerinin asıl amacı da hiç şüphesiz sömürge geçmişleridir. Bu ülkeler, başka ülkelere bağlı olmanın acı faturasını uzun yıllar boyunca ödemişlerdir. Bu devletlerin büyük çoğunluğu ise söz konusu kutuplaşmanın dışında kalmayı tercih etmişlerdir²⁸⁶.

Her ne kadar samimi bir amaç için bir araya gelinmişse de Bağlantısızlar Hareketi'nin ortak hareket etmesi son derece güçtü. Nitekim bir araya gelen bu 29 devletin gerek iç gerekse de dış politikalarına bakıldığında son derece heterojen bir yapıya sahip olduklarını gözlemleyebilmekteyiz. Bu devletler her ne kadar kendilerine bağlantısız demiş olsalar bile çoğunun dış politika süper güçlerden birine taraf olduğunu görmek zor değildir, örneğin Türkiye ve Çin.

Bandung Konferansında en hararetli tartışmalarda da Türkiye'nin rol aldığını görmekteyiz²⁸⁷. ABD ve Batı Avrupa'nın temsilcisi konumunda bulunan ve dünyada mevcut komünizm tehlikesi karşısında tarafsızlığın tehlikelerinin üzerinde duran Türkiye Dışişleri Bakanı Zorlu ile Hindistan'ın komünist veya anti-komünist her türlü bloklaşmanın karşısında olduğunu fakat NATO'nun sömürgeciliğin en güçlü koruyucularından biri olduğunu iddia eden Hindistan Başbakanı Nehru arasında hararetli tartışmalar yaşanmıştır²⁸⁸.

Bu heterojen yapısına rağmen Bandung Konferansında bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlar içinde en önemlisi, Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan Başbakanları arasında kabul edilen ve dünyaya tanıtılan “Barış İçinde Bir arada Yaşama’nın beş ilkesi üzerinde varılan anlaşmadır. Bu beş ilke şunlardır: Birbirlerinin toprak bütünlükleri ve egemenliklerine karşılıklı saygı, saldırmazlık, birbirlerinin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşama²⁸⁹.

1950’li yıllarda bu hareketin kayda değer faaliyetlerinin olmadığını fakat 1960’lı yıllarda bir takım görüşme ve anlaşmaların yapıldığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak dünyada yeni bir alternatif oluşturmuşlardır. Bazı kaynaklar bu oluşuma

²⁸⁶ <http://akademikperspektif.com/2016/07/03/baglantisizlar-hareketi/>.

²⁸⁷ *Akşam Gazetesi*, 22-25 Nisan 1955.

²⁸⁸ Armaoğlu, , 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.625.

²⁸⁹ Armaoğlu, , 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.470.

Üçüncü Dünya Ülkeleri demişlerdir²⁹⁰. Soğuk Savaş döneminin etkisinin kırılması ile beraber bu oluşumda etkisini yitirmiştir.

3.2. Türkiye'nin NATO'ya Üyeliğinden Sonra Sovyet Rusya ile İlişkiler

Çalışmamızın ilk bölümünde Sovyet Rusya ile ilişkiler konusu Türkiye'nin NATO'ya üye olmadan önceki dönemi kapsayacak şekilde ele alınmıştı. Bu bölümde ise Demokrat Parti iktidarı dönemindeki ilişkiler incelenmeye çalışılacaktır.

Sovyet Rusya açısından Türkiye ile ilişkilerini iki ayrı döneme ayırabiliriz. Bu dönemler Stalin hayatta iken Türk-Sovyet Rusya ilişkileri ve 5 Mart 1953 tarihinde Stalin'in ölümünden sonra ki Türk- Sovyet Rusya ilişkileri. Aynı ayrımı Türkiye için de yapmak mümkündür. Türkiye açısından Türk-Sovyet Rusya ilişkilerinde ki kırılma noktası ise, Türkiye'nin NATO'ya üye olmadan önceki ilişkileri ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonraki ilişkileri.

Her iki ülke bilindiği üzere ilişkilerinde kırılma noktaları yaşamıştır. Fakat karşılıklı kırılma anları yaşanmışsa da Demokrat parti döneminde Türk-Sovyet Rusya ilişkilerinin yoğun olmadığını, çok ta iyi olmadığını söyleyebiliriz.

II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin üzerindeki Sovyet Rusya tehdidini daha önceki bölümlerde ele almıştık. Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak istemeye kadar götürdüğü tehditler sonucunda Türkiye, Batı'ya yaklaşma politikası uygulamaya başlamış ve NATO'ya üye olarak bu politikayı başarıya ulaştırmıştır. Fakat Türkiye NATO'ya üye olarak silahlı tarafsızlık politikasından vazgeçmiş oluyordu.²⁹¹.

Sovyet lider Stalin'in ölümünden kısa bir süre sonra Mayıs 1953'te Sovyet Rusya hükümeti Türkiye'ye verdiği bir nota ile daha önceden belirttikleri toprak taleplerinden vazgeçtiklerini ve iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin yeniden kurulması gerektiğini bildirmişlerdir²⁹². Sovyet hükümeti daha önce yaptığı hataları anlayarak hatalarını düzeltme yoluna gitmiştir. Türk hükümeti bu uzatılan zeytin

²⁹⁰ <http://akademikperspektif.com/2016/07/03/baglantisizlar-hareketi>.

²⁹¹ Halil, , *Atatürkçü Dış Politika*, s.143.

²⁹² Vefa Kurban, *Russian-Turkish Relations from the First World War to the Present*, Cambridge Scholars Publishing, New Castle, 2017, s.274.

dalını inatla anlamamış hatta aradaki ilişkilerin soğukluğunun devamı istikametinde tavır takınmıştır. Türk yetkililerin bu tutumu Türk-Sovyet ilişkilerinin normalleşmesini engellemiştir²⁹³.

Sovyet Rusya'nın bu girişimi ABD ve İngiltere tarafından bir oyun olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin müttefiklerine göre Sovyet Rusya'nın amacı; "bir takım iyi niyetli barışçıl demeçler ve notalar aracılığı" ile Türkiye'yi NATO'dan ve "hür demokratik dünyadan koparmak idi. ABD ve İngiltere'ye göre Türkiye bu oyuna gelmemeli ve hür demokratik dünya ile ilişkilerini devam ettirmeliydi. Bu telkinlerin ileride Demokrat Parti yöneticileri tarafından savunulduğunu görmekteyiz²⁹⁴.

Sovyet Rusya'nın Stalin'in ölümünden sonra uygulamaya çalıştığı yumuşama politikasını tarafsız devletler memnuniyetle karşılarken, Türk yetkililer bu olumlu gelişmeleri bir yenilikten çok taktik değişmesi olarak algılayarak temkinli davranmayı tercih etmişlerdir. Nitekim Sovyetlerin bu politikasına Kasım 1955'te meclisin 10. Dönem ikinci toplantısını açarken değinen Celal Bayar şu ifadeleri kullanmıştır: "*Geçen seneden beri, hürriyet ve sulh cephesinin maruz bulunduğu tehlikelerin azaldığına delalet edecek hiçbir emareye tesadüf edilmemektedir... Şimdiye kadar, maalesef, bu görüşmelerden müspet bir netice elde edilmediği gibi, tecavüz emelleri besleyenlerin bu arzularından vazgeçtiklerini gösterecek delillerle de karşılaşmış değiliz...*"²⁹⁵.

Bayar'ın açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, Türkiye Sovyet Rusya'ya halen güvenmemektedir ayrıyeten, bu davranışlarını stratejik bir hamle olarak görmekteydiler.

²⁹³ Halil, *Atatürkçü Dış Politika*, s.143.

²⁹⁴ Caner Sancaktar, *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım, Bilge Strateji*, C. 3, Sayı 5, Güz 2011, s. 54. Söz gelimi; uzun yıllar boyunca üzerinde çeşitli spekülasyonların yapıldığı 6/7 Eylül 1955 olaylarının failleri konusunda Sovyet Rusya'ya yönelik bazı iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddia kısaca, Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi NATO ittifakından uzaklaştırmak ve Türkiye'nin Yunanistan ile arasındaki ittifak ilişkisini sonlandırmak amacına matuf bir girişimi şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. Resul Babaoğlu, "6/7 Eylül 1955 Olaylarının Muhtemel Faileri Üzerine Bir Değerlendirme", *JASSS, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Vol. 6, Issue 2, ss.1349-1371.

²⁹⁵ Vefa Kurban, 1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28 (2014-Bahar), s. 258.

Aslında Demokrat Parti Hükümeti'nin bu tavrı, sürdürdükleri Batı politikasının bir sonucudur da diyebiliriz. Türkiye Sovyet Rusya'ya yanaşmak istemiyordu çünkü böyle bir durum Türkiye'nin batı ile özellikle ABD ile olan ilişkilerini sekteye uğratar diye çekinmekteydi. Yani Sovyet Rusya'nın samimiyetini test etme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Demokrat Parti Hükümeti, ileride Kıbrıs sorunu ile başlayacak olan ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde sıkıntı yaşayacağı dönemi tahmin edebilseydi Sovyet Rusya'ya karşı böyle bir politika sürdürmeyebilirdi.

Özetle, Sovyet Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltme çabaları Demokrat Parti dönemi boyunca sürmüştür. Bu dönemde Sovyet Rusya yetkilileri olumlu beyanlarda bulunmuşlardır. Fakat gerek Türkiye'nin Batı ittifakına sıkı sıkıya bağlı olması, gerek Sovyet Rusya'nın yakın tarihte Türkiye'ye uyguladığı tehditler, gerekse de hükümetin olası bir yakınlaşma sonucu sosyal dokunun özellikle komünizm tehlikesi ile baş başa kalma ihtimallerinden dolayı Türkiye bu yakınlaşmaya sıcak bakmamıştır ve Demokrat Parti dönemi Türk-Sovyet Rusya ilişkileri mesafeli kalmaya devam etmiştir.

3.3. NATO İttifakına Bir Tehdit unsuru Olarak Kıbrıs Meselesi

Demokrat Parti döneminde yoğun bir Yunanistan-Türkiye krizinden bahsetmek doğru değildir. Fakat özellikle Demokrat Parti döneminin sonlarına doğru başlayan ve uzun bir dönem devam edecek olan bir Türkiye-Yunanistan krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizin nedeni de bilindiği üzere Kıbrıs Sorunu 'dur.

Demokrat Parti iktidarının ilk yılında Kıbrıs ile ilgili dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün 20 Haziran 1950 tarihinde partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada, *“Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir. Çünkü Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs meselesiyle meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh Hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden*

resmen haberdar değildir” demiştir. Bu sözler yeni iktidarın Kıbrıs meselesinde yeni bir tutum içine girmediğinin ispatıdır²⁹⁶.

Öte yandan, Yunanistan II. Dünya Savaşı’ndan sonra Kıbrıs meselesinin üzerinde yoğunlaşmıştır. Yunan Parlamentosu 28 Şubat 1947 tarihinde oy birliğiyle; Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı yönünde bir karar almıştır. Yunan Hükümeti, adanın kendilerine verilmesi karşılığında ABD ve İngiltere’ye adada üs verebileceğini açıklamıştır. 21 Kasım 1949 tarihinde Rumlar, Birleşmiş Milletlere Enosis* doğrultusunda başvuruda bulunmuşlardır²⁹⁷. Yunanistan’ın amacı, stratejik öneme sahip olan Kıbrıs Adasını kendisine ilhak (enosis) etmektir. Sovyet tehlikesinin Orta Doğu üzerinde şiddetlendiği, Yunanistan’da komünistlerin iç savaş çıkardıkları bir sırada Kıbrıs Adasında komünistler adayı Yunanistan’a ilhak ettirmek için faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Komünistlerin bu adadaki hedefleri, Doğu Akdeniz’de stratejik öneme sahip olan adadan İngilizleri çıkararak burayı bir komünist üssüne çevirmektir. Fakat işin enteresan tarafı komünistlerin adayı alma istekleri ile beraber Yunanistan’daki sağcılar da bu adanın Yunanistan tarafından alınmasını istemekteydiler. Böyle olunca Yunanistan halklarının tümü Kıbrıs’ın ilhak edilmesi konusunda hem fikir olmuşlardır²⁹⁸. Bu durum elbette ki Türkiye’yi ileride sıkıntıya sokmuştur.

Kıbrıs Adası tarihi boyunca hiçbir zaman Yunanistan’a ait olmamıştır. Fakat tarihte bir Türk adası olmasından dolayı 1940’lı yıllarda yaklaşık 120 bin Türk bu adada yaşamaktaydılar. Ve Yunanistan’ın ilhak girişimleri doğal olarak Türk hükümetini de ilgilendirmiştir. 1947 yılından itibaren gerek Türk basını gerekse de kamuoyu Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş ve Türk hükümetinin sürekli olarak bu konuya dikkatini çekmiştir. Kamuoyunun ve basının hükümeti bu

²⁹⁶ Hasan Cicioğlu, Turgay Bülent Göktürk, *Türkiye’nin Kıbrıs Politikasını Belirleyen Olaylar (1923-1960 Yılları Arası)*, s.9, <http://www.tbgocturk.com/images/sempozyum-kongre/9-kibris-arastirmalari-kongresi/9-kibris-arastirmalari-kongresi.pdf> ERT: 25.07.2016.

*Enosis: Kelime anlamıyla bir ülkeye bağlanma anlamına gelen “enosis”, özellikle 1930’lu yıllardan itibaren Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanması için girişilen faaliyetleri tanımlamak için kullanılmıştır.

²⁹⁷Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 12, Özel S. 2010, s.1487-1530 (Basım Yılı: 2012) s.11.

²⁹⁸Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.529.

konuda sürekli uyarmasına karşın Demokrat Parti yönetiminin bu konuya 1955 yılına kadar sırt çevirdiğini söyleyebiliriz²⁹⁹.

Türkiye'nin, Kıbrıs meselesine olan ilgisizliğinin temel nedenleri, İngiltere'ye olan güven, Türkiye'nin dostluğunu kazanmaya çalıştığı Yunanistan ile arayışı açmak istememesi ve Dış politikada 1954 yılına kadar başka hedefler ile uğraşmış olması diyebiliriz. Nitekim Türkiye, bilindiği üzere 1952 yılına kadar enerjisinin çoğunu Sovyet tehlikesine karşın NATO'ya üye olmak için harcamıştır. Bu tarihten sonra da 1954 yılına kadar Yunanistan ile bir Balkan ittifakı kurma gayretinde idi. Demokrat Parti iktidarı, Balkan ittifakını zora sokacak bir hamle yapmaktan sürekli kaçınmıştır. Zaten 1954 yılına kadar Yunanistan'ın, Kıbrıs'ın kendisine verilmesi için yaptığı her hamle İngiltere tarafından reddedilmiştir³⁰⁰. Bu durum Türk hükümetinin bu konu ile alakalı yoğun mesai harcamasını engellemiştir³⁰¹.

Balkan İttifakının gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra, 16 Ağustos 1954 tarihinde Yunanistan Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere taşımıştır. Yunanistan Kıbrıs konusunda bir bakıma İngiltere'yi BM'ye şikâyet etmiştir. Yunanistan, bu başvuruda, ada halkına self determination yani kendi geleceğine karar verme hakkının verilmesini istemiştir. BM, bu konuyu Eylül 1954 tarihinde ele almış fakat herhangi bir karar vermeye yanaşmamıştır. Daha sonra BM Aralık 1954'te Kıbrıs meselesini görüşme kararı vermiştir³⁰². BM'nin aldığı bu karar Demokrat Parti hükümetini sevindirecektir hatta DP'li politikacılara göre, bu mesele kapanmıştır ve artık Yunanistan ile ilişkilere devam edilebilir düşüncesi ortaya çıkmıştır³⁰³. Esasen, Yunanistan'ı BM kanalıyla Adayı ilhak etmeye sevk eden temel düşünce Türkiye'nin bu konuda ses çıkarmayacağı yönündeydi, zira her iki ülkenin NATO'ya üye

²⁹⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.530.

³⁰⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.530.

³⁰¹ Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ve Türkiye'nin bu soruna dâhil olması ile ilgili bkz. Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1975; Naci Kökdemir, *Dünkü, Bugünkü Kıbrıs*, Ankara, 1957; Faruk Sönmezoglu, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs politikası (1945'ten Günümüze)", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008; Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.

³⁰² Mehmet Atay, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında Kıbrıs Sorunu", *Avrasya Dosyası*, BM Özel, C.8, S.1, (İlkbahar 2002), s.302.

³⁰³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.530.

olmaları bu konunun taraflarca büyütülmeden bir çözüme kavuşturulacağı yönündeki düşüncüyü kuvvetlendirmiştir³⁰⁴.

1955 yılı, Kıbrıs meselesi bakımından çok önemli bir yıl olmuştur. Nitekim BM'den umduğunu bulamayan Yunanlılar, adada faaliyetlerini durdurmamış, aksine adada tedhiş faaliyetlerini arttırmıştır. Bu tarihe kadar statükonun devamından yana politika uygulayan Türk hükümeti, artık bunun mümkün olmadığını anlayınca bu politikadan vazgeçmiştir. Bu tarihlerde her iki tarafın halkının da birbirlerine karşı bilendiğini gözlemleyebiliriz ki bu ileriki dönemde toplumsal olaylara dönüşmüştür. Durumun vahametinin farkına varan İngiltere, olayların içine Türkiye'yi de sokarak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere temsilcilerinden oluşacak bir konferans toplamaya karar vermiştir.

29 Ağustos-7 Eylül 1955 tarihleri arasında Kıbrıs ve Doğu Akdeniz meselelerinin görüşüldüğü Londra Konferansı toplanmıştır. Yunanistan, konferansta self- determinasyonu yani adanın kendisine katılmasını dayatırken, İngiltere ise adaya muhtariyet verilmesini teklif etti ki bu bir bakıma Yunanistan lehine bir tavizdi³⁰⁵. Ancak buna rağmen Makarios ile bu konuyu görüşen İngiliz yetkililer özerklik konusunda onu bir türlü ikna edememişlerdir. Bunun üzerine Makarios ve üç arkadaşı tedhiş faaliyetleri planladıkları gerekçesiyle Lefkoşa Uluslararası Havaalanında 9 Mart 1956 tarihinde tutuklanarak Seychelles Adalarına sürgüne gönderilmiştir³⁰⁶.

Konferansa Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu katılmıştır. Zorlu, konferansta adanın statükosunun korunamaması halinde Türkiye'ye verilmesini önermiş, ileriki aşamada da adanın kendi kendini yönetimini önermiştir. Zorlu ayrıca, Yunanistan'ın teklifinin de ileride coğrafi ve askeri sıkıntılara neden olabileceğine değinmiştir³⁰⁷. Konferans devam ederken Türkiye'de

³⁰⁴ Atay, a.g.m . s.303.

³⁰⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.530.

³⁰⁶ Hikmet Zeki Kapıcı-Serdar Sakin, "Cumhuriyet Arşivi Işığında Yabancıların Bakış açısıyla Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1955-1959), *International Journal of Social Science*, Number:34, (Spring 2015), s.145.

³⁰⁷ Esra Sarıkoyuncu Değerli, Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960), *Akademik Bakış*, C. 6 Sayı 11 Kış 2012, s.7.

6-7 Eylül olaylarının patlak vermesi üzerine Londra konferansı, bir sonuç almadan dağılmıştır. Bu durum adada çatışmaların artarak devam etmesine neden olmuştur³⁰⁸.

1955-1956 yıllarından itibaren Makarios yönetimindeki Yunanlılar, Enosis'i miting, konferanslar ve muhtıralar ile gerçekleştiremeyeceklerini anlayınca terör olayları ile hedeflerini gerçekleştirmek için bir yer altı örgütü olan EOKA'yı kurmuşlar ve bir asker olan Grivas'ın öncülüğünde terör eylemlerine başlamışlardır. EOKA'nın eylemleri Kıbrıs Türkleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu eylemler karşısında Türk gençlik hareketleri ve kamuoyu sessiz kalmayarak Kıbrıs Türklerini desteklemeye başlamışlardır³⁰⁹. EOKA* 21 Haziran 1955'den itibaren Türklere saldırılara başlamış, Türkler ise bu saldırılar karşısında ilk toplu tepkilerini 6-7 Eylül 1955 olayları ile göstermiş ve iki halk arasındaki gerginlik oldukça tırmanmıştı. Bu arada Türkiye'nin ilhaka kararlı karşı çıkışı neticesinde ABD ve Yunanistan başka seçenekler aramaya yönelmiş ve "Taksim" fikri, bu arayışların bir sonucu olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır³¹⁰. Dönemin Türk dış politikası bağlamında bakıldığında, Yunanistan ile ilişkilerin gergin bir döneme doğru evirildiği görülmüştür. Bu bakımdan İnönü'nün meclis genel kurulunda yapmış olduğu konuşma bu konuda bir fikir vermektedir:

*6/7 Eylül'den sonra Yunanistan, bu vukuatı aleyhimizde haksız ve mübalağalı bir surette istismar etmiştir. (Bravo sesleri) Biz milletçe, Kıbrıs Türklerinin kaderinden ve NATO azası olarak ve Ortadoğu'da emniyet ihtiyacı tesiriyle, ciddi bir endişe içindeyiz. Avrupa Konseyi'nin içtimaında, Yunanistan, kendi tahrik ve tehditlerinin ve Kıbrıs'taki terörist teşebbüslerinin tesirini unutturmaya çalışarak, Türkiye hakkında ağır ithamlarda bulunmuştur"*³¹¹.

Bu yıllarda özellikle Rum terör örgütünün de tahriki ile Türkiye-Yunanistan halkları arasında ciddi toplumsal olaylar yaşanmıştır. Bu durumu başlatan Yunanistan'ın Kıbrıs meselesi konusundaki bencil davranışı olsa da Türk kamuoyu

³⁰⁸Değerli, *Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası*, s.7.

³⁰⁹Erdal Açıkse, Ayhan Cankut, *Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi Ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri*, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 9/4 Spring 2014, P. 1241-1259, Ankara-Turkey, s.8.

*EOKA (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών): Kıbrıs'ta yaşayan Rumların Enosis'i gerçekleştirmek üzere kurmuş oldukları silahlı örgüttür. Amaca ulaşmak için tedhiş eylemleri ve silahlı eylemler başta olmak üzere propaganda araçlarını da kullanmıştır.

³¹⁰Açıkse ve Cankut, *a.g.m.* s.8.

³¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, C. 8, Toplantı: 15, 2. Birleşim, 16 Aralık 1955, s. 267.

da tahriklere kapılmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz 6-7 Eylül olayları bu duruma örnek gösterilebilecek üzücü bir hadisedir ki maalesef olaydan İstanbul'da uzun yıllar boyunca yaşamış Rum halkı olumsuz etkilenmiştir. Öyle ki 1950'li yılların başlangıcından itibaren Türkiye'de yaşayan Rum azınlık grubu Kıbrıs krizinden doğrudan etkilenmiştir. Türk ve Yunan kamuoylarının Kıbrıs konusundaki hassasiyetleri bu ülkelerde yaşayan azınlıkların yaşamında ciddi travmalara yol açmıştır. Denilebilir ki, bu dönemde her iki ülkenin dış politika yapıcıları karşılıklı olarak egemenlikleri altındaki azınlık grupları dış siyasette araç olarak görmüşlerdir³¹².

1957 yılında İngiltere'nin, Kıbrıs konusunda özerkliği ciddi bir şekilde düşündüğü söylenebilir. İngilizlerin bu hamlesi karşısında önceleri öfkelenen Demokrat Parti yönetiminin daha sonra uzlaşmaya yöneldiğini söyleyebiliriz. 1957 yılının ortalarından itibaren Menderes'in "Kıbrıs Türk'tür." sloganından vazgeçtiğini gazete haberlerinden hareketle iddia edebiliriz³¹³. Ankara Hükümetinin öncelikli amacı İngilizler ve Yunanlılar ile ilişkilerini zedelemeyecek bir uzlaşma çaresi bulmaktır. Adanın paylaşılması bile katı bir tutum değildi, bu tez enosis konusundaki Rumların ısrarı karşısında bir tehdit olarak kullanılmıştır. Nihayetinde Yunanistan'ın enosisten vazgeçmesi ile beraber Türkiye de taksim tezini sessizce rafa kaldırmıştır³¹⁴.

1959 yılının Şubat ayında her iki ülke de adada yaşayan Türk azınlığın haklarının Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından korunacağı Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması konusunda anlaşmışlar ve 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasını öngören anlaşma imzalanmıştır³¹⁵.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının adada çözüm getirmediğini ileriki tarihlerde görülecek olsa da Türkiye'deki tüm siyasi partilerinin bu politikayı desteklediğini söyleyebiliriz. Nitekim 27 Mayıs darbesinin ertesi günü Milli Birlik Komitesi, Zürih ve Londra Antlaşmalarını destekleyerek onaylamıştır. 15 Ağustos

³¹² Resul Babaoğlu, "From the Millet System to a Hostage Minority: Greek Community of Turkey or a Trump Card in Cyprus Issue 1954-1955", *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol. 5, No. (6 June 2015), s.543.

³¹³ *Zafer Gazetesi*, 4 Mayıs 1957.

³¹⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.518.

³¹⁵ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye* s.518.

1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ülkenin Cumhurbaşkanlığına Başpiskopos Makarios, Cumhurbaşkanı Yardımcılığına da Kıbrıs Türk topluluğunun lideri olan Dr. Fazıl Küçük seçilmiştir.³¹⁶.

Daha önce de belirttiğimiz gibi adadaki bu yeni durum kalıcı bir çözüm olmamıştır. Bunun temel nedeni, adadaki anlaşmaları İngiltere, Türkiye ve Yunanistan aralarında yapmışlardır ve konuya orada yaşayan halkları katmamışlardır. Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar, Türk azınlığa geniş haklar veren yeni cumhuriyet anayasasının sorunsuz bir şekilde işleyebileceğine inanmıyordu ki ileride yaşanan çatışmalar bunun göstergesi olmuştur³¹⁷.

Batı İttifakı açısından düşünüldüğünde Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs politikalarını belirlerken bu ittifakın sınırlılıkları üzerinden manevra yapmışlardır. Dolayısıyla Batı ittifakı her iki ülke açısından Kıbrıs sorununun önemli bir ayağını oluşturmuştur³¹⁸. Bu anlamda, Kıbrıs meselesinin Türkiye ve Yunanistan arasında giderek artan bir gerileme yol açması NATO ittifakını da doğrudan etkilemiştir. İki ülke arasındaki gergin atmosfer, Yunanistan'ın İzmir'deki NATO üssündeki askerlerini geri çekmesi gibi sonuçlar doğurmuştur³¹⁹. Bu durum, her şeyden önce ABD ve İngiltere gibi NATO'nun önde gelen üyelerini Kıbrıs meselesinde daha aktif bir rol oynamaya sevk etmiştir.

Sovyet Rusya'ya karşı Türkiye ve Yunanistan'ın NATO şemsiyesi altındaki ittifak ve dayanışma ilişkisini erozyona uğratan bir sorun alanı olan Kıbrıs, 1950'li yıllar boyunca çözülmeyi bekleyen diplomatik bir kriz olmuştur³²⁰.

Kıbrıs sorunu etrafında düğümlenen Türkiye-Yunanistan ilişkileri, NATO bağlamında daha derinlikli değerlendirilmesi gereken bir duruma işaret eder. Nitekim Yunanistan ve Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olduktan sonra ABD güdümlü

³¹⁶Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.519.

³¹⁷Ahmad *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.519.

³¹⁸ Dionysios Chourchoulis-Lykourgos Kourkouvelas, "Greek Perceptions of NATO During the Cold War", *Southeast European and Black Sea Studies*, 12:4, (2012), s.497.

³¹⁹ Dionysios Chourchoulis-Lykourgos Kourkouvelas, *a.g.m.* s.501.

³²⁰ F. Stephen, Larrabee, "Greek-Turkish Relations in an Era of Regional and Global Change", *Southeast European and Black Sea Studies*, 12:4, ss.471-479.

askeri üslere ev sahipliği yapmışlardır³²¹. İki ülkedeki ABD ve NATO Amerikan üsleri elektronik takip, muhabere ve lojistik destek amaçlı kullanılmıştır. Türkiye’de Çanakkale Boğazı’na, Karadeniz’e ve Türkiye’nin güneydoğusuna yerleştirilen bu üsler, Kafkas ve Karadeniz Bölgesi’ndeki Sovyet güçlerini takip etmek amacıyla kullanılmıştır. Yunanistan’daki askeri üsler ise Akdeniz’deki 6’ncı filoya harekât ve destek amacıyla ve Ege’de kritik ve stratejik noktaların takibi için kullanılmıştır. Uluslararası koşulların değişmesine rağmen Türkiye ve Yunanistan’da konuşlandırılmış bu üsler söz konusu iki ülkenin liderleri tarafından ulusal çıkarları korumak ve ABD karşısında bir baskı unsuru oluşturmak için kullanılmıştır³²².

Günümüzde de Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli pazarlık konularından biri olan İncilik Üssü 1949 yılında Sovyet Rusya’nın ilk atom bombasını başarı ile patlatmasının ardından ABD’nin değişen dünya politikasının bir sonucu olarak hayata geçirilmiştir. Türkiye ile başlatılan diplomatik pazarlıkların neticesinde, üssün inşaatına 1951 baharında başlanmıştır. Bununla birlikte, Adana bölgesinin ABD’li strateji uzmanlarının dikkatini çekmesi daha önceki bir döneme II. Savaş yıllarına dayanmaktadır³²³. Savaş yıllarında Türkiye’nin Savaş dışı kalma politikasını sürdürebilmesi çok yönlü bir diplomasiyi gerekli kılmıştır. Savaşın en kritik gelişmelerinin yaşandığı 1943 yılında ABD’nin Kahire Konferansı’ndan sonra Türkiye için geliştirdiği siyaset bu ülkenin geniş bir istihbarat ağı için oldukça önemli bir konuma sahip olduğu gerçeğine dayanmıştır³²⁴. ABD’nin genel olarak Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye ile kurmuş olduğu diplomatik ilişkilerde en çok dikkat edilen husus olarak ifade edebileceğimiz bu durum, Türkiye’nin NATO ittifakında oynamış olduğu rolü ortaya koymuştur.

³²¹ Batılı ülkelerin Türkiye’ye olan askeri yardımları II. Dünya savaşı yıllarına dayanıyordu. 1939 yılında Türkiye-Yunanistan ve Fransa arasında yapılan ittifak antlaşması savaş durumunda bu ülkelerin Türkiye’ye belli ölçülerde askeri yardım yapmalarını içeriyordu. Nitekim II. Dünya Savaşı yıllarında başta hava savunma ve mühimmat gibi askeri konularda özellikle İngiltere’nin ciddi yardımları olmuştur. Bkz. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Dış siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C. 1, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2014, s.552.

³²² Derya Sevinç, *Demokrat Parti Dönemi Türk-Yunan İlişkileri (1950-1960)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, , Ankara, 2012, s.54.

³²³ Selin M. Bölme, *İncirlik Üssü, ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.149.

³²⁴ Bölme, *İncirlik Üssü...*, s.150.

3.4. Türkiye'nin NATO Üyeliği Bağlamında Ortadoğu Politikası ve Bağdat Paktı

Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasına genel olarak yansıyan ABD politikalarını uygulama çalışmaları Türkiye'nin Ortadoğu politikasını da etkilemiştir. Yani Türkiye bu dönemde genel olarak ABD'nin hedeflerinin en önemli uygulayıcı devletlerinden biri olmuştur diyebiliriz.

ABD'de özellikle 1953 yılında Eisenhower'ın başkanlığa seçilmesi ile beraber ABD'nin Ortadoğu'da aktif bir siyaset izlemeye başladığını söyleyebiliriz. Eisenhower'ın böyle bir politika izlemesinin en önemli nedeni, Sovyet Rusya'nın bölgede güçlenmesini engellemek ve Batı'nın bölgedeki çıkarlarını korumaktır. Bu amaçla Eisenhower, bölgede güçlü bir savunma organizasyonu kurmaya karar vermiştir. Bölgede güçlü bir savunma organizasyonu kurmak isteniyorsa, bölgenin sorunlarını ve yapısını detayları ile incelemek gerekmektedir. Bu doğrultuda, ABD, Mayıs 1953'te yeni Dışişleri Bakanları John Foster Dulles'ı Ortadoğu ve Güney Asya ülkelerini kapsayan bir geziye göndermiştir³²⁵. Aslında Orta Doğu'da güçlü bir savunma paktı kurma fikrinin Eisenhower'ın başkanlığından çok önce şekillendiğini de söyleyebiliriz. Nitekim Türkiye ve İngiltere arasında 1951 yılında Ortadoğu ortak savunması için bir takım görüşmeler gerçekleşmiştir³²⁶.

Dulles'in Orta Doğu seyahati, ABD'nin ileride uygulayacağı Orta Doğu politikasına rehberlik etmiştir. Dulles'in bu ziyareti, bölge ülkelerinden oluşacak bir ittifak sayesinde Sovyet Rusya'nın çevrelenmesi amacına matuftur³²⁷. Bu seyahat sonucunda Dulles, ABD başkanına birçok önemli bilgi vermiştir. ABD'li yetkili bu seyahatte Mısır, Suriye, Ürdün gibi birçok Arap ülkesi için asıl tehlike algısının Sovyet Rusya'dan çok İsrail olduğunu gözlemlemiştir. Türkiye ve Irak gibi diğer bazı bölge ülkeleri için ise asıl tehlike Sovyet Rusya idi. Bölge ülkelerinin güvenliğini kazanma çabası içinde olan Dulles, Orta Doğu'daki Arap ülkelerinin çoğunun İsrail saldırılarından çekindiğini gözlemlemiştir. Bunun üzerine ülkesinin Arap-İsrail ihtilafına ilişkin tavrını açıkça belirterek Arapları rahatlatmaya çalışmıştır. Örneğin

³²⁵ Ayşegül, Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.107.

³²⁶ *Ulus Gazetesi*, 5 Ekim 1951.

³²⁷ Füsün Türkmen, *Kırılğan Ortaklıktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 87.

ilk durağı olan Mısır'da “yeni yönetim Orta Doğu'da ne Araplara ne de Yahudilere karşı olmayan, dengeli bir politika arzulamaktadır” diyerek, Mısırlıları ABD'nin tarafsızlığı konusunda ikna etmeye çalışmıştır³²⁸. Başta Mısır olmak üzere Orta Doğu'daki Arap ülkelerinin diğer bir sorunu da İngiltere-Mısır arasında cereyan eden Süveyş Kanalı sorunudur. Bu konuya da değinen Dulles, Mısırlıların güvenini kazanmak için olsa gerek İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çıkması gerektiğini dile getirmiştir. ABD Dışişlerinin amacı, bölgede müttefikleri olan Fransa ve İngiltere gibi sömürgeci olarak anılmamaktır. Diğer yandan Süveyş Kanalı'nın olası bir Sovyet Rusya saldırısına karşı önemli bir caydırıcılığı olduğunu ve bu yüzden de savaş çıktığı takdirde bir karşı saldırı için Batı'nın kullanımına açık tutulmasının önemini de vurgulamayı ihmal etmemiştir³²⁹.

ABD Heyeti programlarında olmamasına rağmen Demokrat Parti Hükümeti'nin daveti üzerine Türkiye'ye de uğramışlardır. Bakan Dulles, Ankara'da kaldığı süre zarfı içinde (25-27 Mayıs 1953) Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes ile iki ayrı görüşme yapmıştır³³⁰. Bu görüşmelerde resmi bir program olmadığı için önceden hazırlanmış taslaklar yoktu fakat Dulles özellikle Menderes'e Sovyet Rusya politikasındaki son değişiklikler ve Orta Doğu'da başarılı bir savunma yapmak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini sordu. Menderes konuşmasında, Sovyet Rusya'nın özellikle Stalin'in ölümünden sonra Türkiye'ye karşı dikkate değer dostça girişimlerde bulunduğunu ancak buna rağmen ülkesinin Sovyet Rusya'ya karşı sert bir politika sürdürmekte kararlı olduğunu belirterek müttefiklerinin de aynı şekilde davranmaları gerektiğini ima etmiştir. Bu bağlamda Menderes, Churchill'in ABD, Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa arasında yapılmasını önerdiği zirvenin Sovyet Rusya'nın son barış atağına Batı tarafından verilen olumlu bir yanıt olup olmadığını Dulles'tan öğrenmek istedi. Dulles, Sovyet Rusya ile aralarında bir diyalog ortamının doğabileceğini ancak hükümetinin barış atağını Sovyet Rusya cephesinde ciddi bir tavır değişikliği olarak algılamadığını belirtmiştir. Sonuç olarak Dulles dörtlü bir zirve toplandığı takdirde ABD'nin tedbirli davranacağı konusunda

³²⁸ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...* , s. 108.

³²⁹ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...* , s.108.

³³⁰ Dulles'in Ortadoğu ziyareti ve bu ziyaretin Türkiye ayağı için bkz. Halil Akman-Suat Zeyrek, “John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)”, *Avrasya İncelemeleri dergisi, (AVİD)*, 2:2, (2013), ss.259-288.

Menderes'e teminat vermiştir³³¹. Türkiye, Sovyet Rusya'ya karşı uyguladığı sert politikada yalnız kalmaktan korkuyordu ve ABD'yi yanında görmek istiyordu.

Dulles Orta Doğu seyahatinden Arapların doğrudan herhangi bir Batı savunma örgütüne bağlanmak istemedikleri izlenimiyle dönmüştür³³². Dulles'in bu gezisinde ilk karşılaşılan engel Suriyeli yetkililerin Türkiye'yi sınırda karışıklık çıkarmakla suçlamaları olmuştur³³³. Bu gelişmeler üzerine ABD'de, Orta Doğu savunma Örgütü düşüncesinin gerçekçi olmadığı fikrinden yola çıkarak, Orta Doğu'nun Arap olmayan devletlerinden oluşan bir Kuzey Seddi projesi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu proje, Türkiye, Pakistan, Irak ve Suriye'yi kapsayacaktı³³⁴. 2 Nisan 1954'te Türkiye- Pakistan arasında Dostane İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır³³⁵. Projede öngörülen dört devletin ikisinin uyumunu göstermesi açısından ABD'yi cesaretlendirmiş ve bu antlaşmaya şimdi bir başlangıç anlamı yüklemiştir. Öte yandan Orta Doğu'da Türkiye ile Mısır arasında bir siyasi liderlik mücadelesi yaşanmaktaydı. Orta Doğu ilk etapta ikiye bölünmüş durumdaydı. Batı ile işbirliği içindeki devletlerin önderliğini Türkiye, Batı'ya karşı siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını korumaya çalışan devletlerin önderliğini de Mısır yapmaktaydı³³⁶. Mısır'a göre, bölgede ciddi bir komünizm tehlikesi bulunmamaktaydı ve en kötü ihtimalle Türkiye'nin olası bir Sovyet Rusya işgaline uğraması durumunda ABD'nin bölgedeki Arap ülkelere herhangi bir faydası olmayacaktı³³⁷.

Dostluk Antlaşması'na (Karaçi Antlaşması) Sovyet Rusya tepki göstermiştir³³⁸. Sovyet Rusya, Türkiye ve Pakistan'a birer nota göndererek, Orta Doğu'daki diğer ülkeleri de kapsayacağı belli olan bu anlaşmanın bir savunma paketi olarak değerlendirilemeyeceğini, bölgede herhangi bir tehdit yokken Orta Doğu ve güneydoğu Asya'daki durumu tehlikeye sokan bir NATO manevrası olduğunu

³³¹ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...*, s.109.

³³² Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat Paketi (1955-1959)", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.6, (2011), s.88.

³³³ İsmail soysal, *Bağdat Paketi*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.213.

³³⁴ Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti...*, s.100.

³³⁵ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.622.

³³⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.621.

³³⁷ Yaşar Canatan, *Türk-Irak İlişkileri (1926-1958)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.121.

³³⁸ Olcay Duman Özkaya, Haktan Bırsel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2012 1, s.313.

bildirmiştir³³⁹. Sovyet Rusya'nın ardından Mısır'da benzer bir açıklama yaparak bu anlaşmanın bölgedeki diğer devletler için bir tehdit oluşturduğunu belirtti. Irak çekimser bir tavır alırken, İran, böyle bir antlaşmaya katılmayacağını açıklamıştır³⁴⁰.

Pakistan ile Türkiye Arasında imzalanan ve Orta Doğu savunma ittifakının başlangıç noktası olarak da kabul edilebilecek olan bu anlaşma askeri bir nitelik taşımıyordu. Bu anlaşmada, tarafların ortak çıkarlarını ilgilendirebilecek uluslararası konularda görüş alış verişinde bulunacakları belirtildikten sonra, savunma alanında yapılacak işbirliği esnek ifadeler ile belirtiliyordu. Antlaşmanın özellikle 6. Maddesi bu antlaşmanın öteki devletlere açık olduğu belirtilerek hedeflenenin daha geniş katılımlı bir savunma işbirliğini örgütlemek olduğunu ortaya koymuştur³⁴¹.

Pakistan ile Türkiye arasında imzalanan Dostluk Anlaşması Türkiye açısından, ileride kurulması hedeflenen ve liderlik edeceği Orta Doğu Savunma İttifakının ilk hamlesidir. Bu proje, daha önce de belirttiğimiz gibi ABD Dışışleri Bakanı Dulles tarafından tüm Orta Doğu'yu kapsayacak şekilde tasarlanan fakat özellikle bölgedeki Arap ülkelerinin takındığı olumsuz tavırdan dolayı Orta Doğu'nun kuzeyini çevreleyecek şekilde düzeltilen bir projenin ilk ürünüdür. Türkiye'nin bu proje için çok istekli olmasının en önemli nedeni kuşkusuz ABD'nin istediğini gerçekleştirerek ilişkilerini güçlendirmektir.

27 Temmuz 1954 tarihinde İngiltere ile Mısır arasında İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesine ilişkin bir antlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma, Orta Doğu savunma sistemine Arapların katılma umutlarını hem Türkiye'de hem de ABD'de arttırmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Orta Doğu'da bir savunma bloğunun oluşturulabilmesi için bölge ülkelerinin lideri konumundaki Mısır'ın ikna edilmesi gerekiyordu, Mısır ile İngiltere arasındaki buzların çözülmesine neden olan bu anlaşma, İngiltere'nin diğer müttefikleri için bir umut ışığı olmuştur. Fakat bu umut çok kısa sürmüştür. Menderes Mısır ile yakınlaşmak için ilk girişimi yapmış ve Nasır ile görüşme isteğini Kahire hükümetine iletmiştir fakat isteği reddedilmiştir.

³³⁹ Pakistan, Batı ittifakının bir uzantısı olarak tarif edilebilecek bu manevraya yönelmesi Hindistan ile yaşadığı Keşmiş sorununda ABD'nin desteğini elde etme amacına matuftur. Bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "The American Concept of the 'Nothorn Tier' Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-1954", *Middle Eastern Studies*, 37:3, (2001), s.88.

³⁴⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.622.

³⁴¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.622.

Batı ile ortak hareket ederek bir savunma paktı kurmaya çalıştığı sürece Nasır'ın Menderes ile anlaşmayacağı anlaşılmıştır³⁴².

Türkiye'nin Mısır hamlesi istediği sonucu vermeyince Türkiye bu sefer Irak'a yönelmiştir. Irak, Orta Doğu savunması fikrinde Mısır'a göre ikna edilebilecek bir ülke idi. Bu düşüncemizin nedenlerinin birincisi, o dönemde Irak'ı yöneten Nuri Sait Paşa'nın bir İngiliz adamı olarak anılması, ikincisi ise, Nisan 1954'te ABD ile bir antlaşma imzalayan ve askeri yardım almaya başlayan Irak, diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Karaçi Antlaşması'nı reddetmeyerek çekimser bir tavır almasıydı. Bu antlaşmayı kabul etmemesinin temel nedeni de Arap ülkelerinin tepkisini almaktan çekinmesi idi. Fakat İngiltere ile Mısır arasında imzalanan antlaşma Irak hükümetini bir nebze de olsa rahatlatmıştır. Nuri Sait Paşa Hükümeti döneminde Irak'ın Batı ile ilişkileri hız kazanmıştır³⁴³.

Irak yönetiminin İngiltere ve ABD ile olan ılımlı ilişkileri hiç şüphesiz Türkiye ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Çünkü Türkiye, Batılı müttefiklerinin Orta Doğu'daki projelerinin uygulanmasında pilot ülke görevi üstlenmiştir diyebiliriz. Menderes'in bu politikasının görünürdeki güvenlik tehdidiyle alakalı gerekçelerinin yanında bu ittifak sayesinde batılı devletlerden daha fazla mali yardım alabileceği yönündeki beklentisiydi³⁴⁴.

9 Ekim 1954 tarihinde Türkiye'ye gelen ve Menderes ile ortak savunma konularını konuşan Nuri Sait Paşa “*Süveyş Kanalı ve Filistin meseleleri Arap ülkelerini tatmin edecek uygun bir hal çaresine bağlanırsa, bütün Arap devletleri Batı ile işbirliği yapılabileceğine kani bulunmaktadır.*” derken, iki sorundan biri, Süveyş kanalı sorunu çözüme kavuşturulduğuna göre, Irak'ın artık daha rahat adım atabileceğini belirtiyordu³⁴⁵. Görüldüğü üzere İngiltere ile Mısır arasında Süveyş kanalı sorunun çözülmesi Irak hükümetini umutlandırmıştır. Irak hükümeti bu durumu Orta Doğu ile özellikle Mısır ile Batı ülkelerinin arasındaki buzların çözülmesi olarak algılamıştır. Bu durumdan vazife çıkaran Irak, Türkiye ile olan ilişkilerini yoğunlaştırarak bölgede ittifak çalışmalarında öncü olma çalışmalarına girişmiştir.

³⁴² Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 622.

³⁴³ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 622.

³⁴⁴ Umar, *Bağdat Pakı*, s.45.

³⁴⁵ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 622.

6-12 Ocak 1955'te Menderes iade-i ziyarette bulunmak üzere Bağdat'a gitmiştir. Bu ziyaret sırasında Türkiye-İrak arasında yayınlanan ortak bildiriden anlaşıldığı kadarıyla, yapılacak antlaşmanın koşulları şöyle olacaktı:

a) İmzalanacak antlaşma bölgeden veya bölge dışından gelecek saldırılara karşı işbirliğini sağlayacaktı. Bölge dışından gelecek saldırıdan kastedilen SSCB olduğu açıktı. Bölgeden gelen saldırıdan kasıt ise İsrail idi³⁴⁶. Arapları teşvik etmek amacıyla bu açıklama yapılmıştı.

b) BM ilke ve kararlarına uygun olarak istikrar sağlanacaktı yani BM'nin Filistin sorununa ilişkin Arap haklarını koruyan kararlarına uygun davranılacaktı.

c) Söz konusu antlaşmanın barışçı amaçlarını gerçekleştirme çabasında kararlılığını göstermiş veya elindeki olanaklar ile bu yolda hareket edebilecek devletler, bu antlaşmaya katılabileceklerdi. Böylece coğrafi kıstasların ötesinde ölçütler getirilerek ABD ve İngiltere gibi bölge dışı devletlerin de katılımı sağlanmaya çalışılmıştı.

İrak'taki görüşmeleri olumlu sonuçlanan Menderes'in hedefi bu mutabakata diğer bölge ülkelerini de katmaktı. Menderes, Irak ile imzalanacak antlaşmaya diğer devletleri de taraf yapabilmek için 14-15 Ocak'ta Suriye'yi, 15-17 Ocak'ta da Lübnan'ı ziyaret etmiştir. Her iki ülke de öneriyi reddetmişlerdir. Suriye ve Lübnan'ın bu kararlarında şüphesiz Mısır'ın tavrı etkili olmuştur. Irak haricinde diğer Arap devletlerinin pakta katılmamasında Nasır'ın etkisi, İsrail'in öncelikli tehdit olarak kabul edilmesi ve bu paktın İngiltere'nin Orta Doğu'daki menfaatlerini korumasına hizmet ettiği düşüncesi kadar, ABD'nin pakta üye olmaması da önemli etkenler olmuştur³⁴⁷. Suudi Arabistan ise, Irak ile olan hanedanlık mücadelesinden dolayı İngiliz ve ABD planlarından kuşkulandığı için pakta karşı çıkmıştır³⁴⁸.

Türkiye- Irak ortak bildirisine tepki gösteren bir diğer devlet de İsrail olmuştur. İsrail, Araplar ile yakınlaşan Türkiye'nin kendisine yönelik politikasında değişiklik yapabileceğinden çekiniyordu. Bölge ülkelerinden gelen olumsuz tepkilere

³⁴⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 623.

³⁴⁷ Yeşilbursa, "*Bağdat Paktı (1955-1959)*", s.89.

³⁴⁸ Yeşilbursa, "*Bağdat Paktı (1955-1959)*", s.89.

karşın ABD ve İngiltere'nin desteğini alan Türkiye ve Irak, 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını yani Bağdat Paktı'nı imzalamışlardır³⁴⁹.

Bu antlaşmanın Türkiye açısından genel olarak amacı Orta Doğu Bölgesine gelebilecek saldırılara karşı tüm Arap devletleri ile ortak harekete geçmek, Arap devletlerine göre ise, Batılıların Türkiye aracılığıyla Orta Doğu'daki etkilerini sürdürmeye çalıştıkları şeklinde değerlendirilmesi, antlaşmanın maddelerinden biri olan Arap ülkelerinin katılımına yönelik açık davete icabeti mümkün kılmamıştır. Bunun ötesinde, Türk-Irak Antlaşması Arap dünyasından çok şiddetli tepkiler almıştır. Tepkiler bu antlaşmanın Arap Birliği'ni bozacağı ve Irak'ı eninde sonunda Batı'nın kucağına atacağı fikrinde odaklanmıştır³⁵⁰.

Bağdat Paktı'nın 5. Maddesine göre, Pakta bölgedeki her devlet katılabilirdi fakat bu devletin ya Arap Ligi üyesi olması veya taraflarca tanınmış olması gerekmektedir. Bu madde İsrail devletine pakta giriş imkânı tanımıyordu. Çünkü hepimizin bildiği üzere bir Arap devleti olan Irak, İsrail'i tanımamıştı. Bu maddenin pakta konulmasının amacı, pakta imza edenlerin, Arap devletlerinin İsrail düşmanlığının yanında olduklarını göstermektir³⁵¹.

Türkiye ve Irak bu pakta imzaladıklarında diğer Arap devletlerinin özellikle Ürdün ve Lübnan'ın bu pakta katılacaklarına inanıyorlardı. Hatta amaçları Lübnan ve Ürdün'ü de yanlarına çekerek Mısır ve Suriye'yi yalnız bırakmak, daha sonra da yalnız kalan bu devletleri de yanlarına çekerek Orta Doğu'da büyük birlikteliği sağlamak idi. Fakat istedikleri olmadı. Lübnan ve Ürdün nezdinde yapılan girişimler başarısız sonuçlanmıştır. Ayrıca bu iki devlet Mısır-Suriye bloğuna da katılmamışlardır³⁵². Arap ülkelerinden sadece Irak Bağdat Paktı'na ortak olmuştur ki bu da ileride bir takım sıkıntılara neden olmuştur³⁵³.

Türkiye- Irak Cephesine karşı bir hamle olarak Suriye'nin de Mısır ile ortak hareket etmesi Menderes Hükümetini hayal kırıklığına uğratmıştır³⁵⁴. Menderes, Mısır'dan karşı bir hamle bekliyordu fakat Suriye'den beklemiyordu. Çünkü Bağdat

³⁴⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 623.

³⁵⁰ Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi...*, s.102.

³⁵¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.527.

³⁵² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.527.

³⁵³ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara,2003, s.117.

³⁵⁴ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Demokrat Parti dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)", *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, C.2, (2010), ss.67-98.

Paktı'nın kuruluş aşamalarında Suriye ile yapılan görüşmelerde Suriye'nin bu birlikteliğe belirgin bir tepki göstermediği, pakta karşı düşmanca bir girişimde bulunmadığı görülmüştü. Bu nedenle hükümet, Suriyelilerin Mısır propagandasının etkisinde kalarak hareket ettiklerini düşünüyor ve bu nedenle de Suriye'yi söz konusu Suriye-Mısır paktını imzalamaktan vazgeçirebileceklerini umuyordu. Fakat ortaya konan diplomatik baskı sonuç vermemiştir³⁵⁵.

Bağdat Paktı'nın imzalanmasının ardından Mısır ve Suriye'nin Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir karalama kampanyasına girişmişlerdir. Kampanyada Bağdat Paktı, Batı emperyalizminin bir vasıtası, İsrail'e hizmet eden bir alet olarak gösterilmiştir. Mısır ve Suriye'nin bu kampanyasını etkisiz hale getirmek için paktı genişletme çalışmalarına girilmiştir. 4 Nisan 1955 tarihinde İngiltere, 23 Eylül 1955 tarihinde Pakistan ve 3 Kasım 1955 tarihinde de İran Bağdat Paktı'na katılmışlardır³⁵⁶. İngiltere'nin pakta katılması Mısır ve Suriye'nin eline yeni bir koz vermiştir. Bu da Bağdat Paktı'nın İngiltere'nin Orta Doğu'daki sömürgeciliğinin yeni bir eseri olduğu idi. İran'ın katılması ise çok bir şey ifade etmemiştir. Zira Pakistan ve İran Orta Doğu'nun Arap kuşağına dâhil değildi. Böylece Bağdat Paktı Arap devletlerinin desteğinden tamamen mahrum kalmıştır. Bu da pakt için önemli bir zaaf olmuştur. Öte yandan, Arap ülkelerinde muhalefet karşısında ABD de pakta katılmaya cesaret edememiştir. Bu da paktın ikinci büyük zaafı olmuştur. Böylece Bağdat Paktı, gerçekleştirmek istediği gayeye oranla, çok zayıf temeller üzerine oturtulmuş çok garip bir bina olmasına neden olmuştur³⁵⁷.

Türkiye'nin öncülüğünde Batı'nın desteğini alarak kurulan bu pakta karşı Mısır ve Suriye önlemler almaya çalışmıştır. Mart 1955 tarihinde bir taraftan Mısır ve Suriye, diğer taraftan Mısır ve Suudi Arabistan, aralarında birer askeri ittifak kurmaya karar vermişlerdir. Yemen'de bu ittifaka katılacağını bildirmiştir. Gerçekten de, 20 Ekim 1955 tarihinde Mısır-Suriye, 27 Ekim 1955 tarihinde de Mısır-Suudi Arabistan savunma antlaşmaları imzalanmıştır. 21 Nisan 1956 tarihinde de Mısır-Suudi Arabistan-Yemen savunma antlaşması imzalanmıştır. Bu durumda Orta Doğu'da Bağdat Paktına alternatif bir blok ortaya çıkmış oluyordu. Her iki bloğun

³⁵⁵ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...*, s.138.

³⁵⁶ Lenczowski George, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, New York, 1962, s.294.

³⁵⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.527.

dışında kalan Ürdün ve Lübnan da göz önünde tutulunca, Bağdat Paktı, Orta Doğu'da toparlayıcı bir rol oynamak isterken, özellikle Arap kuşağını üç parçaya ayırmıştır. Bu bloklaşmadan en karlı çıkacak olan devlet Sovyet Rusya olacaktır. Çünkü bu fırsatı değerlendiren Sovyet Rusya Orta Doğu bölgesine nüfuz etmeyi başarmıştır. İşin enteresan tarafı Bağdat Paktı Sovyet Rusya tehlikesini bertaraf etmek gayesi ile kurulmuşken, bu paktın kurulmasından dolayı bölge Sovyet Rusya yayılmasına açık hale gelmiştir.

Mısır, İsrail'in olası bir saldırısına karşı kendini kuvvetli bulundurmak için, 1955 Sonbaharından itibaren Sovyet Rusya ve peykleri ile silah ticaretine girişmiştir. Suriye, Sovyet Rusya ile yakınlık kurmakta Mısır'dan da ileriye gitmiştir. Bu iki devlet Sovyet Rusya'yı adeta Orta Doğu'ya çektiler. 1950'den itibaren etkinlik alanlarını Avrupa'dan Uzakdoğu'ya aktaran Sovyet Rusya, bu gelişmeler ile faaliyetlerini Uzakdoğu ve Asya'dan Orta Doğu'ya aktarmış oluyordu. Bu ise 1956'dan itibaren Orta Doğu buhranlarını daha da şiddetlenmeye götürmüştür³⁵⁸.

1950'li yılların sonlarına doğru yaşanan Orta Doğu buhranları Bağdat Paktını da olumsuz etkilemiştir. Özellikle 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta yapılan darbe sonucu, Irak Kralı Faysal'ın devrilip Irak Başbakan'ı Nuri Sait Paşa'nın öldürülmesi ile Bağdat Paktı'nın kaderi de değişmiştir. Yeni kurulan hükümet, askeri ve saldırgan bir politikaya sahip olan bu Pakta üyeliğin Irak'ın tarafsızlığına yakışmayacağını söyleyerek, Bağdat Paktından ayrıldığını açıklaması ile Pakt CENTO'ya (Central Treaty Organization) dönüşmüştür. İkinci aksilik, 20 yıl sonra 1979 İran devriminden sonra İran'ın bu paktın emperyalist çıkarlara hizmet ettiği gerekçesi ile Pakttan çekilmesi sonucu yaşanmıştır. İran'dan bir gün sonra da Pakistan pakttan ayrılacaktır. Üyelerini teker teker kaybeden CENTO'nun artık sona erdiğini açıklamak 13 Mart 1979'da paktın kurucusu Türkiye'ye düşmüştür³⁵⁹.

Kurulma amacını bir türlü gerçekleştiremeyecek olan Bağdat Paktı 1979 yılında tarihteki yerini almıştır. Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, Türkiye'nin en temel hedefi NATO müttefiklerinin isteklerini yerine getirmektir. Fakat bölge halkının isteklerine cevap vermekten uzaktır. Türkiye, Orta Doğu bölgesinde birleştirici rol almak isterken bir anda kendini bu ülkelerin karşısında bulmuştur. Özellikle Mısır ile Türkiye arasında yaşanan rekabet her iki ülkeye zarar vermiştir.

³⁵⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.528.

³⁵⁹ Aktaş, 1950 1960 Demokrat Parti Dönemi... , s.106.

1950’li yıllardan itibaren Demokrat Parti iktidarının, Orta Doğu’da ki özellikle Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde İsrail-ABD ve İngiltere’nin sözcüsü olarak anılmasına neden olmuştur.

1956 yılında meydana gelen Süveyş Kanalı Sorunu, Orta Doğu’da yeni dengelerin oluşmasına neden olmuştur. Bu sorunun giderilmesinden sonra İngiltere ve Fransa bölgede güvenilirliklerini iyice zayıflatmışlardır. Bu durum şüphesiz Sovyet Rusya’nın işine yaramıştır. Sovyet Rusya bölgedeki durumu fırsata çevirerek özellikle Mısır ve Suriye ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Sovyetlerin nüfuzundan rahatsız olan Bağdat Paktı devletleri Amerika’dan pakta katılmasını istemişlerdir. ABD, bu teklifi gerek İsrail gerek pakta katılmamış olan Arap devletleri ile ilişkilerini göz önünde tutarak reddetmekle birlikte, 5 Ocak 1957 tarihinde Eisenhower Doktrinini ilan ederek bölgede etkinliğini arttıracakını göstermiştir. 3-6 Haziran 1957’de de Bağdat Paktının Karaçi’de yaptığı toplantıda paktın askeri kısmına resmi olarak katılmıştır³⁶⁰.

ABD ile Bağdat Paktı üye ülkeleri arasında yaşanan bu yakınlaşma şüphesiz Sovyet Rusya’yı rahatsız etmiştir. Bu gelişme üzerine 6 Ağustos 1957 tarihinde Sovyet Rusya ile Suriye arasında ekonomik ve teknik yardım antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın hemen ardından 13 Ağustos 1957 tarihinde Suriye yönetimi, mevcut rejimi devirme çabalarından dolayı ülkesindeki üç ABD’li diplomatı sınır dışı etmişlerdir. ABD’nin bu gelişmeye yanıtı çok sert olmuş ve Suriye Büyükelçisini ülkesinde istenmeyen kişi ilan etmiştir. Ardından Ağustos ayında Suriye ordusunda büyük bir tasfiye harekâtı başlamış; Genelkurmay Başkanı General Nizamettin emekliye sevk edilerek yerine “komünist eğilimli” Albay Afif Bizri getirilmiştir.³⁶¹.

Sovyet Rusya ile Suriye arasında imzalanan ekonomik ağırlıklı antlaşmalar, Suriye’nin komşularını tedirgin edecektir ki bu antlaşmalar Suriye’yi Sovyet Rusya’ya açık bir kapı konumuna getirmiştir. Ağustos ayında Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin İstanbul’u ziyaret etmişler ve bu ziyaretleri sırasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile bir takım temaslarda bulunmuşlardır. Görüşmelere ayrıca ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson da katılmıştır. Ayrıca Türkiye, ABD’nin de desteği ile Suriye sınırına

³⁶⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.630.

³⁶¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.630.

askeri mühimmat ve personel takviyesi yapacaktır. Türkiye, yıllardan beri kuzeyinden beklediği tehlikeyi artık güneyinden de bekleyecektir³⁶².

Fakat Türkiye'nin Suriye'ye vermek istediği bu gözdağı geri tepmiştir. ABD'nin Türkiye'yi desteklemesi, Sovyet Rusya'nın bütün ağırlığı ile Suriye'nin yanında olmaya sevk etmiştir³⁶³. Öyle ki Sovyet Rusya Başbakanı Bulganin, 10 Eylül 1957 tarihinde Menderes'e bir mesaj göndermiştir. Mesajda, Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı kuvvet yığınağı ile ABD'nin Türkiye'ye yaptığı silah sevkiyatından Sovyet Rusya'nın duyduğu endişeyi belirtmiş ve Suriye'ye karşı girişilecek askeri bir maceranın bölgesel boyutta kalacağı sanılıyorsa, bu hesabın çok tehlikeli olduğunu ve Dünya Savaşlarının böyle bölgesel askeri hareketlerden çıktığını ifade etmiştir. Kısacası Sovyet Rusya Başbakanı, Türkiye'nin herhangi bir askeri hareketinin bir dünya savaşına yol açabileceği tehdidinde bulunmuştur³⁶⁴.

Menderes Hükümeti cevaben, Suriye'nin şikâyetinde bulunmamasına rağmen, Sovyet Rusya'nın Suriye adına hareket etmesinin anlaşılmaz olduğunu belirtmiş. Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra da Suriye, Türkiye'ye bir nota göndererek, Türk hükümetini sınırda olay yaratmak, Suriye'nin hava sahasına tecavüz etmek ve sınıra asker yığmakla suçladı. Türk Hükümeti, cevabi yazısında, bu yığınakların temel nedeninin Orta Doğu'daki mevcut genel gerilimden kaynaklandığını belirtmiştir³⁶⁵.

Mevcut Krizin uluslararası bir boyut alması üzerine Suudi Arabistan'dan arabuluculuk teklifi gelmiştir. Türkiye bu teklifi kabul etmiş fakat Mısır'ın etkisinde kalan Suriye Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunu ret ederek konunun Birleşmiş Milletler 'de görüşülmesini istemiştir. Tarafların uygun görmesi ile BM Genel Kurulu'nda görüşmeler 22 Ekim'de başlamış. Tarafların birbirlerini ağır ithamlarla suçladıkları oturumlar sonunda hazırlanan çeşitli tasarılar oylamaya sunulacakken Endonezya temsilcisi bu tasarılarından hiçbirinin oylamaya konulmamasını ve meselenin taraflar arasında görüşmeler yoluyla halledilmesini teklif etmiştir. Çoğunluk tarafından onay gören bu öneriyi Türkiye ve Suriye'de kabul etmiş ve

³⁶²Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.508.

³⁶³Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", *History Studies*, 4:1, (2012), ss.89-109. Suriye Krizi ile ilgili ayrıca bkz. Philip Anderson, "Summer Madness: The Crisis in Syria, August-October 1957", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol.22, No.1/2, (1995), ss.21-42.

³⁶⁴Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.508.

³⁶⁵Oran, *Türk Dış Politikası*, s.631.

konu 30 Ekim’de BM gündeminden çıkarılmıştır³⁶⁶. BM’de yapılan Suriye ilgili görüşmelerde İngilizler ve ABD’liler gibi diğer NATO üyeleri de Türk tarafını desteklemişlerdir³⁶⁷.

Nihayet, Khruşçev’in 29 Ekim 1957 tarihinde yaptığı sadece bir açıklama iki grup arasında haftalardır süren gerilime aniden son vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin 34. Kuruluş yıldönümünü kutlamak üzere Moskova’daki Türkiye Büyükelçiliğinde verilen baloya katılan Khruşçev Suriye meselesini kast ederek, samimi bir söylem ile “*Orta Doğuda kesinlikle hiçbir tehdit yoktur ve bütün mesele yanlış anlaşılmıştır*” dedi. Bu beyanatın ardından Suriye’nin Türkiye ile ilgili şikâyetlerini BM gündeminden çekmesi ile Suriye Krizi başladığı gibi aniden sona ermiştir³⁶⁸.

Aslında Sovyet Rusya’nın bu ani yumuşamasının temel nedenlerinden biri ABD’nin Türkiye’yi destekleyen katı tutumudur diyebiliriz. Ayrıca Suudi Arabistan ve Ürdün’ün Suriye üzerindeki yatıştırıcı tavırları da krizi çözen diğer etkenlerdir³⁶⁹.

Sonuç olarak Suriye ile yaşanan gerginlik Türkiye’yi Araplar arasında yalnız bırakırken, Suriye’nin Araplar ve özellikle Mısır ile dostluğunu güçlendirmesine sebep olmuştur³⁷⁰.

Oran’a göre, Türkiye’nin bu krizi abartılı bir şekilde kullandığı belirtilmiştir. Bunun nedeni de yaklaşan kritik 1957 seçimleridir. Menderes, halkın bu krize yoğunlaşarak mevcut ekonomik sıkıntıları ikinci plana atmalarını hedeflemiştir. Bir bakıma gündem değiştirerek zayıf noktalar seçim öncesi örtülmeye çalışılmıştır³⁷¹.

1958 yılında Orta Doğu’da ki müttefik Irak’ta yaşanan askeri darbe Orta Doğu’da dengelerin yeniden kurulmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere Soğuk Savaş başladığından beri Irak yönetimi, diğer Arap devletlerinden farklı politikalar yürütmekteydi. Bağdat Paktı’na üye olan Irak’ta 14 Temmuz 1958 tarihinde General Kasım’ın liderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe sadece monarşiyi yıkmakla kalmamış, bölge politikasında da köklü politika değişikliklerinin önünü açmıştır³⁷².

³⁶⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.631.

³⁶⁷ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...*, s.202.

³⁶⁸ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...*, s.202.

³⁶⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.508.

³⁷⁰ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...*, s.200.

³⁷¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 632.

³⁷² Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 632.

Irak darbesinin hem ülke içinde hem de ülke dışında destekleyicileri vardı. Dış faktörlerin en önemlisi herkesin bildiği üzere Mısır-Suriye ittifakı idi. Ülke içinde ise özellikle Irak-Ürdün birlikteliği ve bu birlikteliğin Batı yanlısı politika yürütmeleri muhalefete neden olmuştur. Bu muhalefet havasını fırsat bilen General Kasım ve birlikleri 14 Temmuz 1958 gecesi Bağdat'ta ani bir darbeye giriştiler. Darbenin başında General Kasım'dan başka General Abdusselam Arif de bulunuyordu. Kasım'ın komutasındaki askerler Kraliyet Sarayı'na baskın yapmışlardır. Saray muhafızları karşı koyamadıkları gibi darbeci askerler ile birleşmişlerdir. Bu baskın sırasında küçük yaştaki Kral Faysal ile Kral naibi amcası Prens Abdülillah öldürülmüştür. Başbakan Nuri Said Paşa Bağdat'tan gizlice kaçmaya çalışırken halk tarafından tanınmış ve linç edilmiştir³⁷³.

Türkiye'nin müttefiki olan Irak'ta yaşanan bu yönetim değişikliği şüphesiz Türkiye için olumsuz bir hava yaratmıştır. Fakat bu gelişmeleri bayram havasında takip eden ülkelerin başında Mısır gelmekteydi. Mısır, karşısındaki oluşumun eridiğini görecektir. Mısır lideri Nasır'ın oluşturduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti bölgede nüfuzunu arttıracaktır. Bu Nasır'ın taktiksel başarısıdır diyebiliriz. Durum Nasır'ın liderlik pozisyonunu sağlamlaştırmasına neden olmuştur³⁷⁴.

Irak'taki yeni yönetime karşı Türkiye sert tepkiler göstermiştir. Menderes hükümeti, Irak-Ürdün Federasyonu Başkanı Kral Hüseyin'in yeni rejimi tanımama çağrısına katılma konusunda son derece hevesliydi³⁷⁵. Kral gibi Demokrat Parti hükümeti de darbenin Komünizm ve Nasır kaynaklı olduğuna inanıyor ve Irak'taki yeni rejimi tanımak gibi bir niyet taşımıyordu. Bu nedenle Dışişleri Bakanı Zorlu basına "Bizim gözümüzde yeni bir Irak yönetimi sorunu yoktur. Bugün Irak-Ürdün Federasyonu'nun başı Kral Hüseyin'dir ve meşru hükümeti Kral Hüseyin yönetimindeki hükümettir." diye açıklama yapmıştır³⁷⁶.

Darbe karşısında sert önlemler alma taraftarı olan Türk yetkililer askeri müdahale fikri üzerinde duruyordu. Dışişleri Bakanı'nın bu teklifini Başbakan ve Cumhurbaşkanı onaylamışlardı. Aynı zamanda böyle bir müdahalenin Irak halkını yeni rejimin çevresinde kenetleyeceğini, yeni Irak hükümetini Mısır ve Sovyetlere

³⁷³Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.512.

³⁷⁴Sabit Duman, Orta Doğu Krizleri ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 331.

³⁷⁵Kamuran, Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1983, s.360.

³⁷⁶Zafer Gazetesi, 19 Temmuz 1958.

yaklaştıracakını ve Sovyetlerin müdahalesine neden olacağını düşünen ABD ve İngiltere, Türkiye'yi Irak gelişmeleri karşısında tepkisiz kalması konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine Türkiye de politikasını yumuşatarak 31 Temmuz 1958 tarihinde Irak'taki yeni yönetimi resmen tanımıştır³⁷⁷.

Türkiye'nin iç politikasında, Irak Darbesi ile beraber son dönemde yürütülen dış politika açısından iktidar ile muhalefet arasında derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Çünkü muhalefet, hükümetin Orta Doğu sorunlarını zor kullanarak da olsa çözme girişimlerini onaylamıyordu³⁷⁸. Irak darbesinin Ortadoğu politikası açısından en önemli sonucu ise Bağdat Paktı'nın yerini Merkezi Antlaşma Teşkilatına (CENTO) bırakması olmuştur.

Irak'taki yeni hükümet Orta Doğu'da diğer Arap ülkelerinden radikal bir şekilde ayrı durmak istemiyordu. Bundan dolayı Irak 26 Ocak 1959 tarihinde Karaçi'de yapılan Bağdat Paktı toplantısına katılmadığı gibi, 24 Mart 1959 tarihinde de Bağdat Paktı'ndan çekildiğini açıklamıştır. General Kasım verdiği demeçte "Askeri ve saldırgan bir pakta üye olmanın Irak'ın tarafsızlığı ile bağdaşmadığını" bildirdi. Böylece paktın Arap dünyası ile olan tek bağı da kopmuştur³⁷⁹.

21 Ağustos 1959 tarihinde yapılan bir açıklama ile Bağdat Paktı'nın adı CENTO olarak değiştirilmiş ve merkezinin Ankara olduğu bildirilmiştir. CENTO Konseyi ilk toplantısını 7-9- Ekim 1959'da Washington'da ABD Dışişleri Bakanı Christian Herter'in başkanlığında yapmış ve toplantıdan sonra teşkilata bu adın NATO ile SEATO arasında yer aldığı için verildiğini açıklamıştır. Orta Doğu'daki Batı savunma sisteminin bir parçası olan CENTO, 1979 İran İnkılâbına kadar çalışmalarını sürdürmüştür³⁸⁰.

Sonuç olarak Demokrat Parti iktidarına denk gelen Orta Doğu buhranlarının en önemli sonuçlarından biri, bu buhranların Sovyet Rusya'yı Orta Doğu politikasının aktif bir unsuru haline getirmiş olmasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın her tarafına Sovyet Rusya'nın komünizm dalgası yayılmasına rağmen Orta Doğu'da böyle bir tehlike mevcut değildi. Sovyet Rusya'nın bu bölgeye girmesinin nedeni Batı'nın yanlış politikaları değildi. Temel neden 1952 yılında Mısır'da

³⁷⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 632.

³⁷⁸ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye...*, s.243.

³⁷⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 633.

³⁸⁰ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 633.

monarşi yıkıldıktan sonra Başkan Nasır'ın takip etmiş olduğu çok geniş amaçlı ve hatta Mısır'ın kendi gücünü aşan geniş çerçeveli politikasıdır. Başkan Nasır, bu politika ile kontrolünü aşan gelişmelere sebep olmuş ve bu gelişmeler de Orta Doğu'da milletler arası politikanın karmaşık bir hal alması sonucunu doğurmuştur. Bu karmaşıklık, Sovyet Rusya'yı bu bölgede milletlerarası politikanın, bundan sonra daima hesaba katılması gereken bir unsuru haline getirmiştir³⁸¹.

Orta Doğu'da Sovyet Rusya'nın Mısır ve Suriye kanalı ile etkinliğini arttırmasından en fazla rahatsız olan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Yaklaşan Sovyet Rusya tehdidini gören Menderes hükümetleri çareyi ABD ve Avrupa'ya yanaşmakta bulmuşlardır. ABD ile Türkiye arasındaki ittifak o kadar ilerleyecektir ki ABD, Türkiye'de füze üsleri tesis etmeye karar vermiştir. Bu gelişme Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, Orta Doğu'da ki Türkiye'nin uyguladığı Batı yanlısı politika, Türkiye'yi Orta Doğu ülkelerinden tamamen koparmıştır diyebiliriz. Türkiye'nin bu zedelenen Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini tamir etmesi uzun bir vakit almıştır. Bu ilişkileri tamir etme süresinin bu kadar uzun süre almasının tek müsebbibi Türkiye'nin isteksizliği değildir. Arap dünyasının da kendi içinde bölünmelere ve anlaşmazlıklara düşmesi sürenin uzamasında etkili olmuştur³⁸².

3.5. Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra Balkan Politikası ve Balkan İttifakı

Türkiye'nin NATO'ya üye olması, Sovyet Rusya'ya karşı güvende olmasını sağlamaya yetmemiştir. Aksine bu üyelik Sovyet Rusya'yı fazlası ile kızdırmıştır. Sovyet Rusya 13 Kasım 1951'de Türk Hükümetine bir nota vererek doğrudan doğruya kendilerine yöneltilmiş olan bu saldırgan bloğa Türkiye'nin katılması ve emperyalist ABD'ye topraklarında üs vermesinden kaynaklanacak sorumluluğun doğrudan Türk Hükümetinde olacağını belirtmiştir. Türkiye, cevabi notada daima barıştan yana olduğunu fakat aynı şeyin Sovyet Rusya için söylenemeyeceğini belirtmiştir. Karşılıklı notalar devam etmiştir. Fakat anlaşılan, Türkiye'nin NATO'ya katılması, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı davranışlarını yumuşatacağı yerde,

³⁸¹Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.514.

³⁸²Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.515.

daha da sertleştirmekte ve Sovyet Rusya, Türk-Sovyet münasebetlerine bir tehdit yöneltmekteydi³⁸³.

Sovyet Rusya'nın bu tehdidinin devam etmesi, Türk yetkililerini NATO'ya üye olmadan önceki kadar tedirgin etmese de duruma bir önlem alınması gerekiyordu. Bu sıkıntılar Türkiye'yi bölgesinde yeni savunma sistemleri kurma girişimlerine götürmüştür. II. Dünya Savaşı yıllarında Alman hegemonyası altında olan Balkanlarda savaş sonrası dönemde Sovyet Rusya hâkimiyeti güçlenmiştir³⁸⁴.

Aslında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO Müttefikleri olmaları Türkiye'yi Balkanlarda bir nebze de olsa Sovyet Rusya'ya karşı rahatlatıyordu, fakat Balkanların diğer bir önemli ülkesi olan Yugoslavya ile Türkiye arasında bir müttefiklik olmaması Türkiye'yi düşündürmekteydi. Üstelik Yugoslavya, Doğu Bloğu tarafından da dışlanmıştı³⁸⁵.

1948 yılında Yugoslavya'nın Sovyet Rusya ile arasındaki ilişkiler bozulmuştu. Yugoslavya'da solcu rejim olmasına rağmen Batı ülkeleri Yugoslavya'yı kendi taraflarına çekmeyi önemsiyorlardı³⁸⁶. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Eylül 1952'de Yugoslavya'yı ziyaret ederek Balkanlar'da bir ortak savunma hattı için temaslarda bulunmuştur³⁸⁷. Bunun yanında, Yunanistan dışişleri Bakanı Constantine Tsaldaris ve Yunanistan'ın BM Büyükelçisi Vassili Dendramis'in ABD İçişleri Bakanı Dean Acheson ile yapmış oldukları görüşmede Balkanlarda oluşturulacak bir ittifakın NATO'nun bölgedeki çıkarlarına hizmet edeceği fikri kesinlik kazanmıştır³⁸⁸. Bunun üzerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO birlikteliğinden sonra aralarına Yugoslavya'yı alıp bir Balkan birlikteliği kurma girişimleri hız kazanmıştır. Sovyet Rusya'nın ciddi baskılarına maruz kalan Yugoslavya için de böyle bir birliktelik fayda sağlayacaktı. Haziran 1952'de üç ülke

³⁸³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.522.

³⁸⁴ Benjamin Müller-Korina Kagan, "The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era", *International Studies Quarterly*, Vol.41, (1997), ss.51-85.

³⁸⁵ Mustafa Balcıoğlu, İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s.479. Derleyen Durmuş Yalçın.

³⁸⁶ Spyridon Sfetas, "From Ankara to Bled Marshal Tito's Visit to Greece (June 1954) and the Formation of the Balkan Alliance", *Balkanica*, Vol.42, (2012), ss.133-163.

³⁸⁷ BCA, Fon No: 030-0-001-000-000-102-636-7.

³⁸⁸ David R. Stone, "The Balkan Pact and American Policy", *East European Quarterly*, Vol.28, No.3, (Summer 1994), s.393.

arasında temaslar başlamıştır. Eylül ayında Türk ve Yugoslavya askeri heyetleri karşılıklı olarak ziyarette bulunmuşlardır³⁸⁹. Üç ay sonra da, bir üçlü savunma paktı için ilke antlaşmasına varıldığını, Roma'ya yaptığı bir seyahat esnasında Fuat Köprülü açıklamıştır³⁹⁰. Türkiye'nin girişimleri ile Ankara'ya davet edilen Yunanistan ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları'nı Başvekil Adnan Menderes ağırlamıştır. Pakтын imzalanmasının önceki akşamı Ankara Palas'ta misafir Dışişleri Bakanları'nın şerefine büyük bir ziyafet verilmiştir³⁹¹.

Özellikle Türkiye'nin girişimleri ile 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Aynı gün TBMM'de Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, konu ile alakalı bir demeç vermiştir³⁹². Aslında bu antlaşma ülkeler arasında bir ittifak değildi fakat ittifaka doğru önemli bir adım atıyordu. Çünkü antlaşmaya göre, üç devlet aralarında ekonomik ve kültürel işbirliğinden başka genelkurmayları vasıtası ile ortak savunma konusunda da işbirliği yapacaklardı. Ayrıca taraflar antlaşmaya göre, birbirlerinin menfaatlerine ters düşen hiçbir ittifaka veya herhangi bir harekete katılmayacaklardı³⁹³.

Balkan Paktı'nın bir ittifaka dönüşmesi, 9 Ağustos 1954 tarihinde Bled kentinde imzalanan 14 maddelik Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında İttifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması ile sağlanmıştır³⁹⁴. Sözü edilen üç devlet arasında işbirliğini esas alan bu pakta göre; üç devlet ortak çıkarları ile ilgili konularda birbirlerine danışacaklar ve üye devletlerin dışişleri bakanları yılda en az bir defa bir araya geleceklerdir³⁹⁵.

Balkan İttifakı Sovyet Rusya'dan tehdit algılayan ve aralarında sorun bulunmayan üç Balkan ülkesinin Batı'dan aldıkları destekle oluşturdukları bir savunma mekanizması idi. Oluşmasına neden olan Sovyet Rusya tehdidinin bitmesiyle de işlevsizleşeceği çok açıktı. Öyle ki daha antlaşma imzalanırken bile

³⁸⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.119.

³⁹⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Aralık 1952.

³⁹¹ *Milliyet Gazetesi*, 28 Şubat 1953.

³⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 20, Toplantı: 3, 56. Birleşim, 28 Şubat 1953, s. 1375.

³⁹³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.523.

³⁹⁴ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.590.

³⁹⁵ Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.239.

şartlar değişmiştir. 1953 yılında lider Stalin'in ölmesi Sovyet Rusya dış politikasında yumuşamanın başlangıcı olmuş ve bu politika değişikliği Moskova'nın Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerine de yansımıştır³⁹⁶.

Sovyet Rusya'nın dış politikada gösterdiği bu yumuşama aslında bütün komşu ülkeleri için geçerli idi. Fakat Türkiye bu yumuşamaya pek aldırış etmemiştir. Bununla birlikte Yugoslavya uzatılan barış elini geri çevirmemiştir.

Moskova'nın Yugoslavya'ya uyguladığı ekonomik ablukayı kaldırması, diplomatik ilişkilerini düzeltmesi ve Kominform üyesi sosyalist Balkan devletlerinin sınır olaylarını sona erdirmeleri Yugoslavya'nın Balkan ittifakına giriş nedenlerini ortadan kaldırmıştır. İttifaka giriş nedenleri ortadan kalkan Yugoslavya'nın Balkan İttifakına ilgisi de azalmıştır³⁹⁷.

Balkan İttifakı, sağlam temeller üzerine oturtulmuş güçlü bir ittifak değildi. Sadece dönemsel konjonktür gereği ülkelerin birbirlerine ihtiyaçları olduğundan dolayı oluşturulmuş yapay ittifaktı diyebiliriz. Dönem şartları ve ülkelerin çıkarları değiştikten sonra ülkeler arasındaki yapay bağ gevşemiş daha sonra da kopmuştur.

Yugoslavya'nın değişen Sovyet Rusya politikası neticesinde Balkan İttifakına ilgisinin azalması, Kıbrıs sorunu dolayısıyla Türk-Yunan ilişkilerinin de bozulmasıyla aynı döneme denk gelmiştir. Kıbrıs sorununun 1954'te uluslararası nitelik kazanması ve 1955'te Türkiye'nin soruna taraf olması üzerine Ankara ile Atina arasında başlayan anlaşmazlıklar gün geçtikçe artacak ve Balkan işbirliğini sadece askeri alanda değil, tüm alanlarda olanaksız duruma getirecektir. Kıbrıs sorunu ile ilgili yaşanan anlaşmazlıklar Balkan İttifakına da yansımıştır. Nitekim Yunanistan Dışişleri Bakanı Teotakis, 23 Aralık 1955 tarihinde verdiği bir demeçte, Türk hükümeti 6-7 Eylül olaylarında meydana gelen hasarı ödeyene kadar Balkan İttifakı çerçevesinde Türkiye ile işbirliği yapmayacaklarını açıklamıştır. Tito'nun araya girmesine rağmen, iki ülke arasındaki gerginlik sona ermediği için Sürekli Konsey bir daha toplanamamıştır. 1958 yılında Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler yumuşamış olmasına rağmen Balkan İttifakının canlandırılması girişimi başarıya ulaşamamıştır. İlişkilerin normale dönememesinin temel nedeni gerek

³⁹⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.590.

³⁹⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.591.

Yunanistan gerekse de Yugoslavya Dışışleri Bakanlarının bunun mümkün olamayacağına dair verdikleri demeçlerdir. Öte yandan, Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Rusya devlet adamlarının Balkanlar'daki revizyonist siyasete veda etmeleri Yugoslavya'yı rahatlatmış ve Balkan Paktı'na olan bağımlılığını sorgulamasına yol açmıştır³⁹⁸. Türk-Yunan dostluğu sonucunda doğan Balkan Paktı ve İttifakı, Türk-Yunan uyuşmazlıklarının artması sonucunda ölmüştür³⁹⁹. Balkan Paktı'nın başarısızlığa uğramasının diğer önemli bir nedeni de daha önce üzerinde durduğumuz Yugoslavya'nın, Sovyet Rusya tehdidi bittikten sonra uyguladığı kabuğuna çekilme politikasıdır.

Türkiye ile Yunanistan'ın bir çatışma içine girmesi ile Balkan İttifakı artık ölü bir ittifak durumuna gelmiştir. Türkiye ile Yunanistan'ın çatışması Yugoslavya'nın yakasını bu ittifaktan kurtarması için bir bahane olmuştur⁴⁰⁰.

³⁹⁸ Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.249.

³⁹⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s.591.

⁴⁰⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.524.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı döneminde Türk dış politikasını yönlendiren temel etkenler, milli çıkarlar ve ulusal güvenlik endişesi olmuştur. Mihver Devletleri ile Müttefikler arasında uygulanan denge siyaseti, savaşın sona erdiği 1945 yılının Şubat ayına kadar sürmüştür. Almanya'ya savaş ilan edilmesi ve Türkiye'nin galip devletlerarasında sayılması, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kurucu üyeleri arasında yer almasını sağlamıştır. Bu süreçte başlayan yeni dünya düzenini şekillendirme arayışları Türkiye'nin dış politikada inisiyatif alma kararını tetiklemiştir. Aynı döneme denk gelen ve Sovyet Rusya'nın Türkiye aleyhine gelişen yayılmacı siyaseti Türkiye'nin güvenlik endişesiyle hareket etmesine yol açmış ve ölçsüz bir şekilde ABD ile ittifak kurma arzusunu doğurmuştur. Savaş sonrası dünyada şekillenen iki kutuplu ortamda (komünist ve liberal Batı) tercihini liberal dünyadan yana koyan Türkiye, Batıya adapte olmaya çalışmıştır. Bu süreçte Türk devlet adamlarını motive eden temel tarihsel etkenler, 19. yüzyıldaki modernleşme hareketlerinin temel kaynağının batılı ülkeler olması ve Osmanlı Devleti'nin sınıfsız bir toplumsal düzene sahip oluşuydu. Dolayısıyla bu temeller üzerine hareket eden Türk devlet adamları, Sovyet Rusya karşısında sağlam tarihsel dayanaklar bulmakta güçlük yaşamamışlardır.

Sovyet Rusya, ABD, İngiltere'nin katılımıyla oluşturulan Yalta Konferansında; II. Dünya Savaşı'nın galip devletleri kendilerine piyon devletler seçmişlerdir. Bu devletleri kullanarak gerek ideolojik sistemlerini yerleştirme, gerek yayılma alanlarını belirleme gerekse de birbirlerini kontrol altında tutma noktasına gitmişlerdir. ABD'nin Doğu Avrupa'yı kontrol etme ve Sovyet Rusya'yı çerçeveleme politikası bağlamında Yunanistan ile birlikte Türkiye'nin de güvenlik sistemine dâhil edilmesinin gerekliliği gündeme gelmiştir. Ancak, Türkiye'nin Yunanistan gibi savaşın yıkıcı etkileriyle yüzleşmemiş olması ve bu nedenle ABD kamuoyunda ortaya çıkan Türkiye karşıtı kampanya Türkiye'nin NATO üyeliğini güçleştiren etkiler yaratmıştır. Yani savaş döneminde faydasını gördüğü savaş dışı kalma gayretleri, Türkiye'yi savaş sonrasında birtakım sıkıntılara sokmuştur. Buna rağmen dönemin Türk devlet adamlarının yoğun girişimleri ve ABD'nin Ortadoğu'da müttefik elde etme hususundaki politikası

Türkiye'nin NATO üyeliğinin önünü açmıştır. Bu anlamda Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesi iki taraflı bir zaruretin sonucudur. Bir yanda Türkiye'nin savaş sonrası dönemde karşı karşıya olduğu güvenlik zafiyeti varken, diğer tarafta da özellikle İngiltere'nin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki geçiş güvenliğini sağlama endişesi bu durumu doğuran şartları oluşturmuştur. Bilindiği gibi, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden ziyade Ortadoğu Komutanlığı benzeri bir oluşumun Doğu Akdeniz için de sağlanması gerektiği düşüncesinde olan İngiltere Türkiye'yi bu tarz bir ittifakın içinde görmek istemiştir. Ancak, Türkiye'de devlet adamlarının bu konuyu içselleştirmekten öte, NATO üyeliğinde ısrarcı olmaları ve Kore Savaşı'na asker göndermek gibi radikal bir manevrayla kararlı bir tutum sergilemesi NATO üyeliğinin yolunu açmıştır. Bütün bunların ötesinde, NATO üyeliği, Türkiye'de siyasetin bütün çevrelerinde modernleşme/batılılaşma projesinin bir gerekliliği olarak algılanıyordu. Bu nedenle NATO'ya üye olmak askeri bir ittifak antlaşmasından çok Türkiye'yi siyasi, iktisadi, toplumsal ve daha birçok alanda çağdaşlaştıracığı beklenen bir hamle olacaktı.

Türkiye'nin NATO'ya üye bir devlet olarak bölge ülkeleriyle kurduğu siyasal ilişkilerde Osmanlı geçmişinden ileri gelen kültürel bağlar eskisi gibi kullanılamamıştır. Bu durum en açık şekilde Suriye Krizi (1957), Filistin Sorunu ve Süveyş Krizi gibi konularda ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Batıdan yana takındığı tavır ve yürüttüğü politikada benimsediği aşırı Batı yanlısı politika bölge ülkeleriyle ilişkilerini zedelemekle kalmamış, aynı zamanda bölge halklarıyla arasındaki tarihsel bağlara da büyük zarar vermiştir. Özellikle bölge ülkelerinin muhalefetine rağmen Ortadoğu'da kurulan İsrail Devleti'ni tanımak Türkiye'nin Ortadoğu ilişkilerinde ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Bu üyeliğin bir başka yönü de Türkiye'deki askeri üsler konusunda yaşanan gelişmeler olmuştur. 1950'li yılların başlarından itibaren ABD ile Türkiye arasındaki askeri anlaşmalar çerçevesinde yapılan yardımlar karşılığında Türkiye askeri açıdan tek taraflı bağımlılık ile karşılaşmıştır. Bu durumun ciddi sonuçlarıyla yüzleşecek olan Türkiye'nin özellikle 1960'lı yıllardan sonra dış politikadaki ilişkileri çeşitlendirme hamlesine başvurduğu görülmüştür. Ancak, 1950'li yılların başından itibaren başta ABD ve diğer NATO ülkeleriyle imzalanan askeri işbirliği antlaşmaları günümüze kadar varlığını sürdüren askeri üsler konusundaki tartışmalara kaynak teşkil etmiştir. Türkiye'nin ikili ilişkilerinde zaman

zaman pazarlık konusu yapıp restleşme noktasına vardırılan üsler konusu Türkiye'nin bu üyeliğinin doğrudan yarattığı sonuçlardan biri olup apayrı bir çalışmayı gerektirecek genişliktedir.

NATO'ya üyelik bağlamında Türk dış politikasının şekillenmeye başladığı 1950'li yıllar aynı zamanda Soğuk Savaş döneminin şartlarında 1990'lara kadar devam eden antikomünizm ve liberal demokratik değerlerin iç politikaya hâkim olmasına zemin hazırlamıştır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin bu ittifaka üye olmasının aynı zamanda siyasal ve ideolojik sonuçları olmuştur. Bu dönemde ABD'de yaşanan antikomünizm hareketinin Türkiye'de de yansımaları olmuştur. Türkiye'de sol yayın yapan gazete ve dergiler başta olmak üzere sol çevreler büyük bir baskı altına alınmış ve geniş çaplı yargılamalar yapılmıştır. Bunun en belirgin örneği 6/7 Eylül olayları sırasında yaşanmıştır. Henüz olayların bitme noktasına bile gelmediği bir esnada, komünistler toplanıp tutuklanmışlar ve olayların asıl failleri olarak lanse edilmişlerdir. Ancak uzun zaman geçmeden bu tutukluların tamamının serbest bırakılması dönemin genel havasını yansıtmaktadır. Büyük ölçüde komünizme karşı Türkiye'de takınılan bu tutumun arkasında yatan nedenler NATO üyeliğinin getirdiği yeni siyasal düzende aranmalıdır.

Türkiye'de iç siyasetin önemli konularından biri olan NATO üyeliği uzun yıllar Türk-ABD ilişkilerini de düzenleyen bir etki yaratmış, ancak bu üyelik bağlamında olumlu yönde seyreden ilişkiler Kıbrıs meselesinin patlak verdiği 1954'ten itibaren yerini kuşkulu bir yaklaşıma bırakmıştır. Kıbrıs meselesinin 1963'ten itibaren giderek şiddet içeren bir hal alması nedeniyle de Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin kötü yönde seyretmesine yol açmış ve Türkiye'nin bu üyeliğinin iç politikada tartışılmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Soğuk Savaş'ın başladığı ilk yıllarda Türkiye'nin güvenlik endişesiyle dâhil olduğu NATO, uzun yıllar Türk dış politikasının temel belirleyeni olmuş ve zaman zaman Türkiye'nin ikilemler yaşamasına neden olan bu durum günümüzde de geçerliğini korumuştur. Bu olgusal durumun en bariz hali askeri üsler konusunda ortaya çıkmaktadır. Bölgesel gelişmeler bağlamında her ne kadar adından en çok söz ettiren askeri üs İncirlik olsa da sayısı ve niteliği konusunda kesin bilgilere sahip olmadığımız askeri üsler meselesi Türkiye'nin NATO üyeliğinden ileri gelen en tartışmalı ve ciddi durumu ifade etmektedir. Uluslararası ilişkiler kuramlarına göre

lkelerarasındaki ittifak ilişkilerinde temel başlıklardan biri olan askeri üsler meselesinin Türkiye-ABD ilişkileri baēlamında da analitik deēerlendirmelere konu olmayı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

RESMÎ KAYITLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Fon No: 030-0-001-000-000-17-98-34-1.

Fon No: 030-0-001-000-000-17-98-34-2.

Fon No: 030-0-001-000-000-17-98-34-3.

Fon No: 030-0-001-000-000-17-98-34-4.

Fon No: 030-0-001-000-000-17-98-34-5.

Fon No: 030-0-001-000-000-35-216-2-1.

Fon No: 030-0-001-000-000-102-630-8.

Fon No: 030-0-001-000-000-102-630-9.

Fon No: 030-0-001-000-000-102-636-7.

Fon No: 030-0-001-000-000-100-618-3-1.

Fon No: 030-18-01-02-130-92-17.

Fon No: 030-18-01-02-130-73-18.

Meclis Tutanakları

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C:20, 20 Aralık 1945, Toplantı:8, Birleşim 15, s.259.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C:19, 11 Mayıs 1949, Toplantı:3, Birleşim 84, s.304,307-309.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C:13,18 Şubat 1952, Toplantı:2 Birleşim 41, s.343.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C.13, 18 Şubat 1952, Toplantı:2, 41. Birleşim, s. 313.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C.20, 28 Şubat 1953, Toplantı: 3, 56. Birleşim, s. 1375.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: X, C.8, 12 Aralık 1955 Toplantı: 15, 2.
Birleşim, 16, s. 267.

SÜRELİ YAYINLAR

Aydın Tarihi, No:88 Mart 1941.
Aydın Tarihi, No:97 Aralık 1941.
Aydın Tarihi, No:137, Nisan 1945.
Aydın Tarihi, No: 145, Aralık 1946.
Aydın Tarihi, No:153, Ağustos 1946.
Aydın Tarihi, No:154, Eylül 1946.
Aydın Tarihi, No: 180, 4 Temmuz 1948.
Aydın Tarihi, No:204, Kasım 1950.
Aydın Tarihi, No:215, Ekim 1951.
Cumhuriyet Gazetesi,11 Mart 1949.
Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ekim 1939.
Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1950.
Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ağustos 1951.
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Aralık 1952.
Milliyet Gazetesi, 28 Şubat 1953.
Milliyet Gazetesi, 19 Şubat 1952.
Milliyet Gazetesi, 3 Eylül 1950.
Tan Gazetesi, 30 Nisan 1949.
Ulus Gazetesi, 28 Eylül 1951.
Ulus Gazetesi, 5 Ekim 1951.
Ulus Gazetesi, 2 Aralık 1951.
Zafer Gazetesi, 12 Kasım 1949.
Zafer Gazetesi, 2 Ocak 1952
Zafer Gazetesi, 3 Ocak 1952.
Zafer Gazetesi,11 Ocak 1952
Zafer Gazetesi,13 Ocak 1952.
Zafer Gazetesi, 4 Mayıs 1957.

Zafer Gazetesi, 19 Temmuz 1958.

KİTAPLAR

AKALIN, Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar, Belgeler (1945-1952)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

AKIN, Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000*, XII Levha Yayınevi, İstanbul, 2010.

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

AKTAŞ, Melih, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006.

ALAN, Gülbadi, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, TTK, Ankara, 2008.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

AMBROSE, Stephen E. , *Dünya'ya Açılım, 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1992.

ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Cilt:1 Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993.

_____, *Sovyet- Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)*, S.B.F.D. , C. 4, Ankara, 1949.

ATABEY, Figen, *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014.

ATAÖV, Türkkaya, *Amerika, NATO ve Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006.

BAĞCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politika*, İmge Kitapevi, Ankara, 1990.

BALCIOĞLU, Mustafa, *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2*, Der. Durmuş Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.

BALTA, Nevin, *Türkiye'nin Dış Politikası 1950-1980*, Lazer Yayınları, Ankara 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

BÖLME, Selin M. İncirlik Üssü, *ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

BURÇAK, Rıfkı Salim, *On Yılın Anıları 1950-1960*, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998.

CANATAN, Yaşar, *Türk-Irak İlişkileri (1926-1958)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

DEMİR, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, Düello, *Menderes ve İnönü, Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesine Kadar Olaylar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

DEMİRÖZÜ, Damla, *Savaştan Barışa Giden Yol: Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

DEMOKRAT Parti Neşriyatı, *Türkiye ve Atlantik Pakı*, Güneş Matbaası, Ankara, 1954.

DEMOKRAT Parti Neşriyatı, *Düşmanı Kore'de Karşıladık*, Güneş Matbaası, Ankara, 1954.

ERHAN, Çağrı; *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2015.

ERİM, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1975.

ERKİN, Feridun Cemal, *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.

EROĞLU, Hamza; *Kuzey Atlantik Paktı*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1957.

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2003.

FEROZ, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınevi, İstanbul, 2010.

_____, *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1977.

FIRAT, Melek, *Yunanistan'la İlişkiler*, Baskın Oran (Edt.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 1919-1980.

GEORGE, Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, New York, 1962.

GÖNLÜBOL, Mehmet vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

GÜREL, Şükrü S. *Türk Dış Politikası (1919-1945)*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İletişim Yayınları, s. 534.

HALİL, Ali, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968.

H.N. Howard, *Some Recent Developments in the Problem of the Turkish Straits 1945-1946*”, The Department of State Bulletin, ,XVI/395 (1947).

KÖKDEMİR, Naci, *Dünkü, Bugünkü Kıbrıs*, Ankara, 1957.

KURBAN, Vefa, *Russian-Turkish Relations from the First World War to the Present*, Cambridge Scholars Publishing, New Castle, 2017.

LIEBMANN, George W. *Diplomacy Between the Wars, Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, I.B. Tauris, London&New York, 2008.

MANİSALI, Erol, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.

NATO El Kitabı, Office of Information and Press, Brussels, Belgium, 2011.

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖKE, Mim Kemal, *Unutulan Savaş'ın Kronolojisi Kore, 1950-1953*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

ÖRNEK, Cangül; *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı (Antikomünizm ve Amerikan Etkisi)*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

SANDER, Oral; *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.

SARINAY, Yusuf; *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988.

SOYSAL, İsmail, *Bağdat Paktı*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs politikası (1945'ten Günümüze)”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008.

SEVER, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

ŞEMSUTDİNOV, A. – BAGİROV, Y.A. *Bir Karagün Dostluğu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, Bilim Yayınları, İstanbul, (t.y.).

ŞİMŞEK, Halil, *Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi*, Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Edt. Osman Bahadır Dinçer, vd. Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, 2010.

TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, *Dış siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C. 1, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2014.

TÜRKMEN, Füsün, *Kırılgan Ortaklıktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

UMAR, Ömer Osman, *Bağdat Paktı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.

ÜLMAN, A. Haluk; *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961.

_____; *NATO ve Türkiye*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.

WILLIAM, Hale, *Türk dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

ZÜRCHER, Erik Jan; *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

MAKALELER

ACUN, Fatma, “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Değişme ve Süreklilik”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, (Ekim 1999), ss.155-167.

AÇIKSES, Erdal, Cankut Ayhan, “Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi Ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 9/4*, Spring 2014, Ankara-Turkey, p. 1241-1259.

AKALIN, Cüneyt Akalın, “Missouri’nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.3, (2003), ss.1-13.

AKMAN, Halil-Suat Zeyrek, “John Foster Dulles’in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)”, *Avrasya İncelemeleri dergisi, (AVID)*, 2:2, (2013), ss.259-288.

ALBAYRAK, Mustafa Albayrak, “Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı”, *Ankara Barosu Dergisi*, S.1, (2014), ss. 297-312.

ANDERSON, Philip, “Summer Madness: The Crisis in Syria, August-October 1957”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol.22, No.1/2, (1995), ss.21-42.

ARI, Kemal, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, (20-22 Ekim 1997, İstanbul), Genkur. Bsm. Ankara, (1998), ss.447-458.

ARMAOĞLU, Fahir, “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler İçinde, Haz. Berna Türkdogan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.s. 285-300.

ATABEY, Figen, Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939), *H i s t o r y S t u d i e s*, ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print) Volume 7 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim GÜLER, p. 25-45, March 2015.

AYTEPE, Oğuz Aytepe, “Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.24, (Kasım 1999-2003), ss.475-486.

BABAOĞLU, Resul, “From the Millet System to a Hostage Minority: Greek Community of Turkey or a Trump Card in Cyprus Issue 1954-1955”, *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol. 5, No. 6, June 2015, ss.537-545.

_____, “6/7 Eylül 1955 Olaylarının Muhtemel Failleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *JASSS, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Vol. 6, Issue 2, ss.1349-1371.

BALİ, Rıfat, “Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası: Celal Bayar’ın Amerika Ziyareti”, *Toplumsal Tarih*, S.32, (Şubat 2004), ss.121-122.

BAŞ, Arda, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, *History Studies*, 4:1, (2012), ss.89-109.

BULUT, Sedef, “ Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 41, Mayıs 2008, s. 35-61.

BALKAYA, İ. Sabri, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni Ve Türkiye, *International Journal Of Social Science Volume 6 Issue 2*, February 2013, p. 149-164.

BERNSTEIN, Barton J. , “The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey”, *Political Science Quarterly*, Vol.95, No.1, (Spring 1980), s.97-125.

DEĞERLİ, Esra Sarıkoyuncu, Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1950–1960), *Akademik Bakış C. 6 Sayı 11 Kış 2012*, s.1-9.

DERİNGİL, Selim, “The Preservation of Turkey's Neutrality During the Second World War: 1940”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 1 (Jan. 1982), s.30-52.

DİLEK, Mehmet Sait, “ ABD Başkanı Dwight David Eisenhower’ın (Ike) Aralık 1952’de Türkiye Ziyareti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.46, (Güz 2010), s. 295-332.

CHOURCHOULIS, Dionysios–Lykourgos Kourkouvelas, “Greek Perceptions of NATO During the Cold War”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 12:4, (2012), ss.497-514.

DUMAN, Olcay ÖZKAYA, Haktan BİRSEL, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2012, , s.s. 299-318.

DUMAN, Selçuk, “ Sömürgecilik, Mandaterlik, Himaye Demokratikleşme ve İngiliz Emperyalizmini Ulaştığı Noktalar”, *Kıbrıs Türk STAD*, S.4, (Mart 2010), s.8.

DUMAN, Sabit, Orta Doğu Krizleri ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.s. 325-341.

EDİ, Ahmet, Nurdan GÜLER, “II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidine Karşı Doğu Anadolu’da Savunma Tedbirleri”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 12-14 Ekim 2016, Ağrı, 2016, s.s. 39-44.

ERHAN, Çağrı, ”Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, No: 1-4, (Ocak-Aralık 1996), s.s.275-287.

ERTEM, Barış, Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947), *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3 sayı:11, s.s. 252-273.

GÜLER, Yavuz, “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950), *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, (2004), s.215.

GÜLMEZ, Nurettin, Bülent TAHANCI, “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U2 Uçak Krizi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.14, Bahar 2014, s.225-252.

HASS, Mark L. , “Prospect Theory and the Cuban Missile Crisis”, *International Studies Quarterly*, Vol. 45, No. 2 (Jun. , 2001), pp. 241-270.

KALYON, Levent, “Truman doktrini Üzerine Bir Analiz”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.11, (Haziran 2010), s.11.

KAPCI, Hikmet Zeki-Serdar SAKİN, “Cumhuriyet Arşivi Işığında Yabancıların Bakış açısıyla Türkiye’nin Kıbrıs Politikası (1955-1959), *International Journal of Social Science*, Number:34, (Spring 2015), ss.137-153.

KÖSE, İsmail, Yalta Ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015; (19): 241-276.

KURBAN, Vefa, 1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, 2014-Bahar, s.s. 251-163.

MALKOÇ, Eminalp, “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950), *Yakın dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.9, (2006), ss. 89-127.

MERRİLL, Dennis, “The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity”, *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 36, Issue, 1, (March 2006), ss.27-37.

METİNSOY, Murat, *II. Dünya Savaşı’nda Türkiye, Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

MÜLLER, Benjamin Müller-Korina Kagan, “The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era”, *International Studies Quarterly*, Vol.41, (19979, ss.51-85.

ÖZÇELİK, Mücahit, Sovyet Rusya'nın 1946 Yılında Boğazlarla İlgili İsteklerinin Türk Kamuoyundaki Yankıları, *International Journal Of Social Science Volume 6 Issue 1*, January 2013, p. 1091-1115.

ÖZDEMİR, Emin -Hasan Karakuzu, "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954 Yılı ABD Ziyaretindeki Konuşmaları ve Kamuoyundaki Yansımaları", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol.4, (2015), ss.62-78.

_____, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 29 Yıl: 2010/2, ss.253-269.

SANCAKTAR, Caner, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım, *Bilge Strateji*, C. 3, Sayı 5, Güz 2011. s.s. 48-62.

SARAÇOĞLU, Cenk, "Türk Dış Politikasının Tarih Yazımında Soğuk Savaş ve Türkiye-SSCB İlişkileri", *Praksis*, S.17, (Kış 2007), ss.57-68.

SEYDİ, Süleyman, "Turkish American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957-63", *Middle East Studies*, 46:3, (2010), ss.433-455.

SFETAS, Spyridon, "From Ankara to Bled Marshal Tito's Visit to Greece (June 1954) and the Formation of the Balkan Alliance", *Balkanica*, Vol.42, (2012), ss.133-163.

STEPHEN, F. Larrabee, "Greek-Turkish Relations in an Era of Regional and Global Change", *Southeast European and Black Sea Studies*, 12:4, ss.471-479.

STONE, David R. "The Balkan Pact and American Policy", *East European Quarterly*, Vol.28, No.3, (Summer 1994), ss.393-407.

SOYSAL İsmail, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", *Belleten*, C.XLI, S.162, (Nisan 1977), s.250-255.

ŞAMİLOĞLU, Ali Rasizade, "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları", *Belleten*, C.LV, S.212, (Nisan 1991), ss.239-255.

ŞENER, Bülent, "Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye'nin Güvenlik Endişesini anlamak üzerine Düşünceler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/5(Spring 2014). P. 1835-1837.

ŞİMŞİR, Bilal, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey’in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)”, *Belleten*, XLI (162), ss.227-356.

Tahran, Yalta ve Postdam Konferansları, (Çev.) Fahri Yazıcı, Sinan Yayınları, Ankara 1972.

TELLAL, Erel Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No:26, Ankara, 2000.

TEZEL, Yahya Sezai, “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist Miydi? Chester Ayrıcalığı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.25, S.4, (1970), ss.287-318.

İLYAS, Ahmet İlyas-Orhan Turan, “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, C.1, S.1, (2012), s.334.

ÜLMAN, A. Haluk - Sander, Oral, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Temel Etkenler II (1923-1968)”, *A.Ü. SBF Dergisi*, C. 23, No. 3, Eylül 1968, s.s. 241-273.

ÜNSAL, Pelin, “*Türk Tarih Yazımında Çok Partili Hayata Geçiş (1945-1950)*” Cumhuriyet döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, TTK, Ankara, 2011, ss.893-909.

VATANSEVER, Müge, Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 12, Özel S. 2010, (Basım Yılı: 2012), s.s. 1487-1530.

YAMAN, Ahmet Emin, Kore Savaşı'nın Türk Kamuoyuna Yansıması, , *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 37-38, Mayıs-Kasım 2005, s. 231-245.

YAVUZ, Bige Sükan, Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 24, Kasım 1999-2003 s. 527-561.

YALÇIN, Osman Yalçın, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan adana Görüşmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.47, (bahar 2011), s.709.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Bağdat Paktı (1955-1959)”, *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.6, (2011), ss.85-100.

_____, “The American Concept of the ‘Nothern Tier’ Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-1954”, *Middle Eastern Studies*, 37:3, (2001), ss.59-110.

_____, “Demokrat Parti dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, C.2, (2010), ss.67-98.

_____, “Demokrat Parti dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, C.2, (2010), ss.67-98.

TEZLER

BOZKURT, İbrahim, *Türk Kamuoyunda Amerika imgesi (1945-1980)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir,2008.

DOĞRAMACI, Gülşen, *Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1949-1960)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

GÜLER, Yavuz, *Kuzey Atlantik Paktı ve Türkiye Cumhuriyetinin Pakta Giriş Süreci*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

ÖZDEMİR, Seçil, *Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

SEVİNÇ, Derya, *Demokrat Parti Dönemi Türk-Yunan İlişkileri (1950-1960)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, , Ankara, 2012.

İNTERNET KAYNAKLARI

DİNÇ, Sait, “Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış(1938-1965)”,*ERT*:30.01.2017.

http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelistemelere_bakis.pdf ERT: 15.05.2016.

CİCİOĞLU, Hasan, Turgay Bülent GÖKTÜRK, Türkiye'nin Kıbrıs Politikasını Belirleyen Olaylar (1923-1960 Yılları Arası), <http://www.tbgokturk.com/images/sempozyum-kongre/9-kibris-arastirmalari-kongresi/9-kibris-arastirmalari-kongresi.pdf>, ERT: 25.07.2016.

<http://www.tbgokturk.com/images/sempozyum-kongre/9-kibris-arastirmalari-kongresi/9-kibris-arastirmalari-kongresi.pdf> ERT: 25.07.2016.

<http://www.serenti.org/ikinci-dunya-savasinda-turkiyenin-dis-politikasi/ert>: 27.02.2017.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Modus_vivendi, ERT: 15.02.2017.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı Abbas BALCI

Doğum Yeri ve Tarihi Siirt, 1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi Atatürk Üniversitesi KKEF Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

Y. Lisans Öğrenimi İbrahim Çeçen Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller Başlangıç Seviyesinde İngilizce- Arapça

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar MEB'e bağlı okullarda 2007-2014 arası öğretmenlik, 2014-2017 arası idarecilik

İletişim 0506 323 24 61

E-Posta Adresi abbasbalci@gmail.com

Tarih 10.04.2017

EKLER

Ekler Listesi

EK-1- Ulus Gazetesi 5 Ekim 1951

EK-2- Ulus Gazetesi 2 Aralık 1951.

EK- 3- Milliyet Gazetesi, 3 Eylül 1950.

EK-4- Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin dış yankıları, BCA.

Fon No: 030_0_001_000_000_102_630_8.

EK-5- NATO'ya arazi tahsis edilmesi ile ilgili karar, BCA.

Fon No: 030_18_01_02_130_90_4.

EK-6- Kore'ye gönderilen asker sayısı,BCA.

Fon No: 030_0_001_000_000_102_630_9.

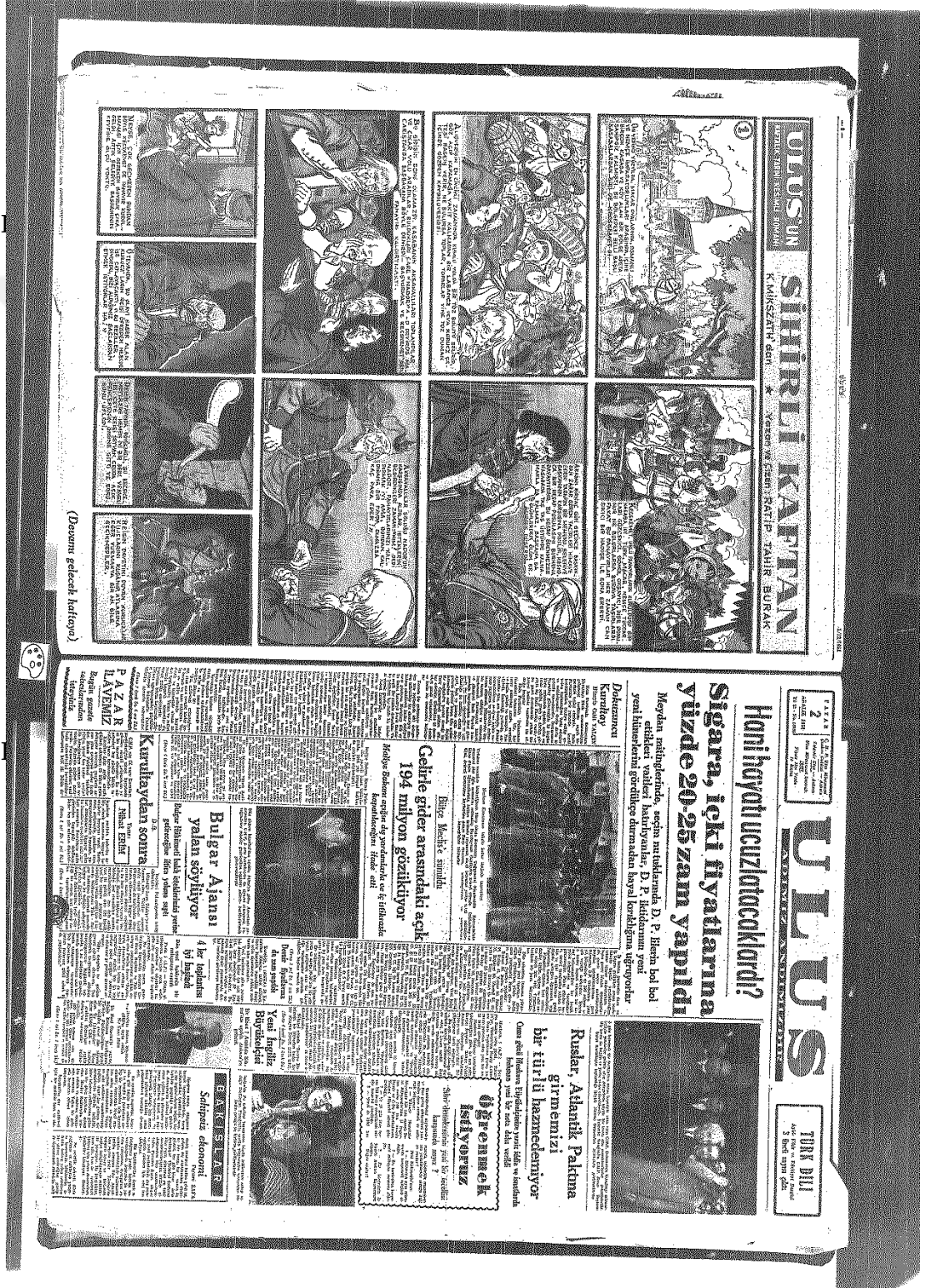
EK-7- Bakanlar Kurulu Kararı ile Fuad Köprülü'nün Paris'te yapılacak NATO Konseyi'ne bir heyetle beraber katılması

Fon No: 030_18_01_02_130_92_17.

EK-8- Bakanlar Kurulu Kararı ile NATO masrafları için Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde pay ayrılması.

Fon No: 030_18_01_02_130_73_18.

EK-4 Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin dış yankıları, BCA.

Fon No: 030_0_001_000_000_102_630_8.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
T. C.
BAŞBAKANLIK
Basın - Yayın ve Turizm Genel Md.
Büro Müdürlüğü
Sayı : 558/4426

Ankara: 5/8/1950

F 11

Sayın Bay
Basri Aktaş
Başbakanlık
Hususi Kalem Müdürü

Hükümetimizin Kore'ye askerî yardım kararının Birleşik Amerika'daki akisleri ve Birleşmiş Milletler Konseyine girmek hususundaki teşebbüslerimizden bahseden neşriyat hakkında New York Haberler Bürosu Müdürlüğünden alınan 28 temmuz 1950 tarih ve 5778 sayılı yazı sureti leffen takdim edilmiştir.

Sayın Başbakan'a ve Başbakan Yardımcısı Sayın Samet Ağaoğlu'na arzına delaletinizi rica ederim.

Cumhurbaşkanlığına, Millî Savunma Bakanlığına ve Dışişleri Bakanlığına yazılmıştır.

Genel Müdür

Dr. Halim Alyot

(Dr. Halim Alyot)

Verilen cevaplarda : Daire ve Şube adının yazılması

030	01			102	630	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

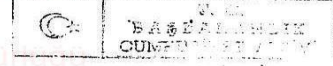
Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 102 - Dosya No: 630 - Sıra No: 8

EK-5 NATO'ya arazi tahsis edilmesi ile ilgili karar, BCA.

Fon No: 030_18_01_02_130_90_4.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
16015

KARAR

İzmir'de Kızılgüllüda Hazineye ait Köy Enstitüsü binaları ile sahasının NATO karargahına tahsis edilmesi; Maliye Bakanlığının 26/II/1952 tarihli ve 3121/212/20480 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 2/12/1952 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. C. Beyaz

030 18 01 130 90 4

Başbakan *A. N. N. N.*
Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı *M. S. S. S.*
Devlet Bakanı *M. S. S. S.*
Adalet Bakanı *A. S. S. S.*
Millî Savunma Bakanı *S. S. S. S.*
İçişleri Bakanı *R. M. S. S.*
Dışişleri Bakanı *F. K. S. S.*
Maliye Bakanı *R. V. S. S.*
Millî Eğitim Bakanı *S. S. S. S.*
Bayındırlık Bakanı *R. K. S. S.*
Eko. ve Ticaret Bakanı *S. S. S. S.*
Sa. ve So. Y. Bakanı *S. S. S. S.*
G. ve Tekel Bakanı *S. S. S. S.*
Tarım Bakanı *S. S. S. S.*
Ulaştırma Bakanı *S. S. S. S.*
Çalışma Bakanı *S. S. S. S.*
İşletmeler Bakanı ve Güm. ve T.B.V. *S. S. S. S.*

EK-6 Kore'ye gönderilen asker sayısı,BCA.

Fon No: 030_0_001_000_000_102_630_9.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhurbaşkanlığı Arşivi

BAŞBAKANLIK
Basın - Yayın ve Turizm Genel Md.
Büro Müdürlüğü
Sayı : 670

Ankara: 21/8/1950

F11

Sayın Bay
Basri Aktaş
Başbakanlık
Hususi Kalem Müdürü

Sayın Başbakanımızın Kore'ye 4500 kişilik bir askeri birlik gönderilmesiyle ilgili olarak bir basın toplantısında yaptığı beyanat New York Haberler Büromuz ile Washington Basın Ateşeliğimiz tarafından Amerika'daki haber ajanslarına, gazetelere ve Kongre üyelerine bildirilmişti. Bu kerre Washington Basın Ateşeliğimizden alınan bir yazıda Ayan Meclisi azalarından olup daima memleketimiz lehinde konuşan Senatör Fulbright ile Senatör Mundt'ın geçenlerde Kongrede cereyan eden görüşmeler esnasında Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararından bahsederek Sayın Başbakanımızın sözü geçen beyanatının Kongre zabıtlarına aynen geçirilmesini istedikleri ve bu teklifin ittifakla kabul edildiği bildirilmektedir.

İki Senatör tarafından bu hususta Kongrede yapılan ve 9 Ağustos 1950 tarihli Kongre tutanaklarında neşredilen beyanatlarının Türkçe tercümeleri takdim kılınmaktadır. Arzını saygı ile rica ederim.

Genel Müdür.

(Dr. Halim Alyot)

Verilen cevaplarda : Daire ve Şube adları yazılmasın.

030	01			102	630	9
-----	----	--	--	-----	-----	---

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 102 - Dosya No: 630 - Sıra No: 9

**EK-7 Bakanlar Kurulu Kararı ile Fuad Köprülü'nün Paris'te yapılacak NATO
Konseyi'ne bir heyetle beraber katılması**

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

K A R A R

I6070

12/Aralık/1952 tarihinde Paris'te toplanacak olan O.E.C.E. Bakanlar İcimesi ile 15/Aralık/1952 de keza Paris'de NATO Konseyi çalışmalarına Hükümetimiz adına iştirâk etmek ve avdette Roma'da İtalyan Hariciye Nazırına resmî ziyarette bulunmak üzere, Dışişleri Bakanının Başkanlığında bir heyet gönderilmesi ve Heyet Başkanı Dışişleri Bakanı Prof. Fuat Köprülü'ye 150 + 15 lira, Heyet Üyelerinden Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Muharrem Nuri Birgi ve Bakanlık Umumi Kâtip Muavini Şadi Kavur'a 90 ar lira, Bakanlık Hususi Kalem Müdürü Sadi Eldem ve NATO Dairesi Üçüncü Kâtibi Coşkun Kırca'ya 60 ar lira gündelik verilmesi, heyetin büro, kırtasiye, ziyafet, oto ve sair giderlerinin kabulü; Dışişleri Bakanlığının 8/12/1952 tarihli ve 30830 428 sayılı yazısı üzerine, 3441 sayılı kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 9/12/1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030	18	01	130	92-17
-----	----	----	-----	-------

Baybakan

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

Devlet Bakanı

Adalat Bakan

Millî Savunma Bakanı

Împărțiri Balcani ve
Sağ. ve Sp. B.V.

Dışişleri Bakanı

Maliye/Bakanı.

Millî Eğitim Bakanlığı

Bayındırlık Bakanı

Eko. ve Ticaret Bakanı

Sa. ve So. Y. Bakarı

G. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

İşletmeler Bakan

Güm. ve T. P. V.

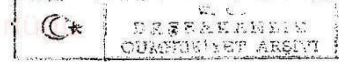
EK-8 Bakanlar Kurulu Kararı ile NATO masrafları için Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde pay ayrılması.

Fon No: 030_18_01_02_130_73_18.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

15688

KARAR

3/15301 sayılı kararla Millî Savunma Bakanlığı 1952 yılı bütçesine ödenek kaydolunan 47.400.000 lira meyanındaki A/1 işa-
retli cetvelin özel 481 inci (NATO nun icabettirdiği bütün masraf-
lar) bölümüne konulan 2.000.000 liradan 250.000 liranın düşülerek
NATO hizmetleri için normal bütçenin ilgili tertiplerinden yapılmış
bulunan masrafları karşılamak üzere, ilişik cetvelde yazılı tertip-
lere aktarılması; Maliye Bakanlığının uygun görüşüne dayanan Millî
Savunma Bakanlığının 17/9/1952 tarihli ve 1/103-1/10867 sayılı
yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 13/10 /1952 tarihinde karar-
laştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

[Signature]

030 18 01 130 73 18

Başbakan V. *[Signature]*
Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
ve Dış. İş. B. V. *[Signature]*
Devlet Bakanı *[Signature]*
Adalet Bakanı *[Signature]*
Millî Savunma Bakanı *[Signature]*
İçişleri Bakanı *[Signature]*
Dışişleri Bakanı *[Signature]*
Maliye Bakanı *[Signature]*
Millî Eğitim Bakanı *[Signature]*
Bayındırlık Bakanı *[Signature]*
Eko. ve Ticaret Bakanı *[Signature]*
Sa. ve So. Y. Bakanı *[Signature]*
G. ve Tekel Bakanı *[Signature]*
Tarım Bakanı *[Signature]*
Ulaştırma Bakanı *[Signature]*
Çalışma Bakanı *[Signature]*
İşletmeler Bakanı ve
Güm. ve Tek. B. V. *[Signature]*